

Tartu Ülikool
Sotsiaalteaduskond
Ajakirjanduse ja kommunikatsiooni osakond

**Inimesekäsitus Sakalas ja Pärnu Postimehes 1999-2002
Bakalaureusetöö**

töö autor: Heiki Raudla
juhendaja: prof. Peeter Vihalemm

Tartu
2005

Sisukord

Sisukord

Sissejuhatus.....	4
1. Teoreetilised ja empiirilised lähtekohad	7
1.1. Sotsiaalne kihistumine ja selle tegurid	7
1.1.1. Kihistumise uuringud	9
1.1.2. Kihtide üldiseloostus	12
1.1.3. Kihistumise põhjused	14
1.2. Sotsiaalne kihistumine meediauuringute objektina	17
1.2.1. Muutused ajakirjanduses	17
1.2.2. Meediakasutus eri ühiskonnakihtides	18
1.2.3. Avaliku arvamuse ja meediauuringud	20
2. Uurimismetoodika	24
3. Uurimistulemused	30
3.1. Üldtendentsid analüüsitud tekstides	30
3.2. Esimene rühm: lood tegelastest, keda ei saa liigitada <i>võitjateks</i> ega <i>kaotajateks</i>	34
3.2.1. Positiivsed ja negatiivsed tegelased esimese rühma lugudes	39
3.3. Teine rühm: lood, mis esitavad <i>võitjaid</i> ja <i>kaotajaid</i> pealiskaudselt	41
3.3.1. Pealiskaudselt esitatud <i>võitjad</i> ja <i>kaotajad</i> teise rühma lugudes	45
3.4. Kolmas rühm: lood, kus <i>võitjad</i> ja <i>kaotajad</i> on põhjalikumalt representeeritud	47
3.4.1. Hinnang kajastatavate käekäigule	48
3.4.2. Meediatähelepanu põhjus	50
3.4.3. Sugu, vanus, elukoht	51
3.4.4. Tegevusala, staatus ja majanduslik seis	54
3.4.5. Huvid, perekond ja väärtused	57
3.4.6. Võrdlus <i>Postimehega</i>	63
4. Diskussioon ja järeldused	65
Kokkuvõte	70
Summary	74

Lisad	77
Lisa 1 Analüüsitud tekstide nimekiri	77
Lisa 2 Formaliseeritud analüüsi üldskeem algsel kujul	85
Lisa 3 Kontentanalüüsi kategooriad	89
Kasutatud kirjandus.....	92

Sissejuhatus

1990-ndate aastate lõpul hakkas pärast taasiseseisvumist alanud ülemineku periood Eestis lõpule jõudma. Algas stabiliseerumise aeg, mil nii riigis kui indiviidide elus toimuvad muudatused ei olnud enam nii hüppelised.

Vaatamata sellele, et rahvusvaheliselt leidsid Eesti liberaalne majanduspoliitika ja edusammud kõrget tunnustust, jäid ühiskonnas toimunud muutused eestlastele endile paljuski võõraks ja arusaamatuks, sest ühiskonna sees oli märgata kiiret sotsiaalset kihistumist, ebakindlust ja koguni stressi. Teatud osa elanikkonnast suutis kiiresti toimuvad ja laialdased ühiskondlikud muutused enda kasuks pöörata, suurem osa aga mitte. Samal ajal, kui läänestusid tarbimismallid ja elustiil, vähenesid sündivus ja keskmine eluiga, tõusis kuritegevus, narkomaania ja enesetappude hulk. Põlvkondlikust, hariduslikust, rahvuslikust ja elukohast tulenevate erisuste tõttu aset leidnud majandusliku kihistumise tagajärjel jagunes Eesti elanikkond *võitjateks* ja *kaotajateks*. Selline ühiskonna jagamine sai 1990-ndate lõpul lausa müüdiks, kuigi tegelikus elus oli edukaid ja ebaedukaid igasuguste sotsiaalsete gruppide seas.

Üleminekuühiskonnas muutus suuresti ajakirjanduse roll. Osa ajalehti ja ajakirju suunas oma sisu noorele ja edukale lugejaskonnale, teine osa (näiteks kõmulehed, kommertsraadio ja -televisioon) orienteerus “massipublikule”. Koos auditooriumi polariseerumisega polariseerus ka meedia sisu kultuuriliselt (Lauristin & Vihalemm 1997:238).

Andes ühiskondlikele muutustele tähendusi, loob ajakirjandus ümbritsevast reaalsuspildi, läbistades kõiki eluvaldkondi ning pretendeerides õigusele esindada üldsuse häält (Lauristin 2000:63). Käesoleva uurimustöö aluseks on konstruktsionistlik lähenemine, mille kohaselt meedia konstrueerib pidevalt tähendusi ja identiteete: meedial on sümboolne võim objekte nimetada ja kategooriatesse jagada, samuti valida, mida üldse ja kui põhjalikult käsitleda. Reaalsuspildi loomisel on oluline osa stereotüüpidel,

mis lihtsustavad teed tähenduste juurde. Kuna ajakirjandus kujundab stereotüüpe, on huvitav jälgida, mismoodi see muutub Eesti ühiskonnas inimesekäsitlusele toimib.

Uurimistulemused on näidanud, et peavoolu meedia ja seal esinev inimesekäsitlus on mõjutatud domineerivast ideoloogiast, teisalt tugineb meedia välja kujunenud stereotüüpidele – korduvad teemad ning lugejaskonnale pakutakse harjumuspärast, seda, mida ta ootab (Pesti 2001:32-33, Vaino 2004:125). Pärast Eesti taasiseseisvumist jõudis ajakirjandusse üha rohkem konkurentsi, kasumi ja edu ideoloogia, sellest lähtuvalt hakati kajastama eri ühiskonnakihtide esindajaid. Siirdeperioodil valitsenud liberaalne majandusedukeskne ideoloogia kujundas “enesestmõistetavaks” arusaamad inimeste positsioneerumisest ühiskondlikul redelil lähtuvalt majandusedu ja konkurentsivõime kriteeriumitest (Lauristin 2004:253).

Käesoleva töö eesmärk on uurida, milline on inimesekäsitlus kitsama geograafilise ala ja lugejaskonnaga piiritletud väljaannetes sajandivahetusel ja sellele vahetult järgnenud ajal (1999-2002). Kas maakonnalehed lähtuvad edu kirjeldamisel samadest kriteeriumitest mis üleriigiline meedia, kuidas üldse kajastuvad tekstides edu ja ebaedu, milline on inimesekäsitluse ja tekstide üldine tonaalsus, milliseid tähendusi antakse nii inimestega kui ühiskonnas toimunud muutustele ning millise pildi loovad maakonnalehed inimestest ja ühiskonnast tervikuna. Seda nii muutuva ühiskonna kui ajakirjanduse kontekstis. Kõige sellega seoses on eesmärk uurida, kas ja millisel moel erineb kohalike lehtede inimese- ja ühiskonnakäsitlus üleriigilise päevalehe omast.

Vaadeldavateks väljaanneteks on Viljandimaa ajaleht *Sakala* ja Pärnumaa ajaleht *Pärnu Postimees*. Võrreldav üleriigiline väljaanne on ajaleht *Postimees*.

Teoreetilises plaanis põhineb käesolev uurimustöö Eesti siirdeühiskonnas toimunud kihistumist käsitlevatel sotsioloogilistel uurimustel, samuti uurimustel, mis käsitlevad muutusi ajakirjanduses. Peale objektiivsete näitajate on aluseks võetud subjektiivse kihtikuuluvushinnangu uurimuse tulemused, milles kajastub elanikkonna (meedia vahendusel kujunenud) kollektiivne kujutlus oma positsioneerumisest ühiskonnas.

Käesolev uurimustöö hõlmab kursusetöö “Üleminekuaja võitjate ja kaotajate kujutamine ajalehtedes *Sakala* ja *Pärnu Postimees* 1999. ja 2000. aastal” (Raudla 2004)

andmeid, teise poole moodustavad samade väljaannete 2001. ja 2002. aastakäikude vaatlemisel saadud andmed. Töö põhineb tulemuste kõrvutamisel. Tehtud järeldusi on võrreldud üleriigilise päevalehe *Postimees* inimesekäsitluse kohta tehtud järeldustega (Pesti 2001) ning käesoleva töö autori poolt täiendavalt läbi viidud uurimise käigus tehtud ülestähendustega *Postimehe* 2002. aasta kohta.

Uurimustöö meetodiks on kontentanalüüs, millele lisandub lugude kvalitatiivne analüüs. Analüüsi on kaasatud kõik 1999. aasta märtsi, 2000. aasta septembri, 2001. aasta märtsi ning 2002. aasta septembri inimesi käsitlevad lood: uudised, olemuslood, reportaažid ja intervjuud, milles kajastuvad tegelaste roll, käekäik, isikuomadused, arvamused ja hoiakud. Seega on vaatluse all kõik tekstid, milles on inimesi kujutatud nii inimlikust küljest kui rollitäitjatena, sest rolli täitmises peegelduvad tihti või peaaegu alati ka isikuomadused.

Lähtuvalt inimesekäsitluse iseloomust tuli kirjutised jagada kolme rühma. Esimeses rühmas on tekstid, mille puhul on raske kindlaks teha peategelase kuuluvust *võitjate* või *kaotajate* hulka, seetõttu on nende puhul fikseeritud see, kas teema on positiivne või negatiivne ning kas tegelane paistab lugejale loo põhjal positiivse või negatiivsena. Teise rühma kuuluvad tekstid, mille tegelased on küll *võitjad* või *kaotajad*, aga palju rohkem nende isiku kohta teada ei saa: sellesse rühma kuuluvad pealiskaudselt esitatud *võitjad* ja *kaotajad*. Kolmandasse rühma jäävad põhjalikumad portreelood, mis vastavad portreelugude analüüsi aluseks võetud kriteeriumidele (vt lk 27-29, 89-91) ning mille tegelasi saab põhjalikumalt kajastatud *võitjaks* ja *kaotajaks* määratleda.

Vaatamata sellele, et inimesekäsitlus ei ole päevalehtede peamine funktsioon, näitas analüüs, et inimene on siiski kesksel kohal *Sakala* ja *Pärnu Postimehe* aastate 1999-2002 erižanrilistes kirjutistes. Kokku on analüüsitavaid lugusid 305.

1. Teoreetilised ja empiirilised lähtekohad

1.1.Sotsiaalne kihistumine ja selle tegurid

Pärast Nõukogude Liidu kokkuvarisemist algas Eestis, nagu mujalgi Ida-Euroopas, läänestumine, mis on Poola sotsioloogi Piotr Sztompka käsitlese järgi mõistetak vabanemisena sovetlikust elukorraldusest ning sidemete taastamisena (Lääne)–Euroopa poliitilise ja majandusliku elu vormide ja kultuurinormidega (Sztompka 1996 cit Lauristin & Vihalemm 1998). Algasid sügavad ümberkujundused ühiskonnaelus, ilmnes uus postkommunistlik kultuur ja tsivilisatsioon.

1990-ndate algusest peale on Ida-Euroopa maid ning endisi liiduvabariike käsitlevates uurimustes ja artiklites kasutatud sõnapaari *võitjad* ja *kaotajad*. Räägitakse isegi *võitjate* ja *kaotajate* põlvkonnast. Kümneni esimesse poolde jäänud radikaalsete reformide käigus kadusid Eestis riiklikud toetused põllumajandusele ja tööstusele, muutus sotsiaaltagatiste süsteem, algas tarbimiskeskonna, kujunduse ja käitumisstiili kiire läänestumine ning reklaami laialdane levik. Juhtpositsioonile saanud noored poliitikud ja ärimhed esindasid uut visiooni Eestist. Samas jäi regionaalne areng ebaühtlaseks, sest rahva enamusel oli raske muutustega kohaneda – eriti keskmisel ja vanemal põlvkonnal. Segastest aegadest väljusid *võitjatena* nooremad ja tegusamad, *kaotajatena* vanemad ja väetamad (Titma 1999:19). Inimeste valikuid ja võimalusi piirasid ühelt poolt mitmesuguste ressursside nappus või olemasolevate ressursside kasutamisel lasuvad piirangud, nagu vanus, kitsalt spetsiifiline haridus, sugu, väikesed lapsed peres, elukoht, rahvus, halb keelteoskus, “õige” tutvusringkonna puudumine jne, teisalt otsustaval ajahetkel kehtinud “mängureeglite” halb tundmine: informatsiooni puudumine või oskamatus kättesaadavat informatsiooni oma eesmärkide huvides ära kasutada (Hansson 2001:10). Proovisid paljud, aga õnne oli vähestel.

Üleminekuaeg tõi muutusi ka Eesti pereellu. Elanikkonnaküsitluste “Eesti 93” ja “Eesti 98” põhjal tuli küll välja, et kui käsitleda ametlikult registreeritud ja vabaabielusid koos, siis eestlaste pereseis oluliselt ei muutunud, aga samas ilmnasid eestlaste hulgas trendid, mis tekkisid Põhjamaades ja Lääne-Euroopas perekonnakäitumisse 1970-80-ndatel: vabaabielude ja kordusabielude osakaalu kiire kasv ning lastetute osakaalu suurenemine. Esimese lapse sündi hakati planeerima vanemasse ikka kui see oli Eestis tavaks veel 1980-ndatel, kiiresti kasvas väljaspool abielu sündinud laste osakaal. Kui

vaadata pere hinge, st. peresuhteid ja rahulolu pereeluga, siis 1990-ndatel erilisi muutusi ei toimunud. Maa- ja linnaperesid võrreldes tuli siiski välja kaks põhilist eripära: kui maal, eriti maanaiste hulgas, muutus just perekond eluga rahulolu seisukohast tähtsamaks, siis linnas seostus eluga rahulolu üha enam majandusliku olukorraga (Kelam 2001:33).

1990-ndate lõpul ilmunud uurimustes on enamasti jõutud üksmeelele, et tegelikult jääb suurem osa inimestest kusagile *võitjate* ja *kaotajate* vahele. Tegu on nendega, kes ei ole otseselt midagi võitnud ega kaotanud või vastupidi, kes on mõnes mõttes võitnud, teises kaotanud (Hansson 2001:9). Samas jääb nii *võitjate-kaotajate* kui ka vahepealsete rühmade piiritlemisel ja defineerimisel palju lahtisi otsi: kas näiteks Eesti oludes peame *võitjate* puhul arvestama ainult omandatud majanduslikku kapitali ja saavutatud ametilast või ühiskondlikku positsiooni või on *võitja* ka inimene, kelle jaoks taasiseseisvumine tõi kaasa võimaluse vabalt oma mõtteid avaldada ja ennast vaimselt harida, kuigi tema majanduslik olukord ei pruugi põrmugi paranenud olla? Kuhu alla liigitada need inimesed, kelle pildid ja kirjeldused nende hiilgavatest võitudest täidavad suure osa klantsajakirjade mahust, kuid kes on pidanud oma võitude eest maksma näiteks perekonna purunemise, rikutud tervise või isegi eluga?

Pärast sotsiaalteadlaste avalikku kirja (*Postimees*, 23. aprill 2001) kerkis esile mõiste “kaks Eestit”, mis räägib *võitjatest* ja *kaotajatest* kogu elanikkonna seisukohalt. EMOR-i 2002. aasta kevadel korraldatud uuring näitas, et 72% Eesti elanikest, kes olid seda väljendit kuulnud, uskusid, et “teine Eesti” on olemas, ning 60% arvas, et “teine ja esimene Eesti” on vaeste ja rikaste Eesti (Saarts 2002 cit Pettai 2002).

Eesti arengut uue aastatuhande algusaastatel iseloomustab jätkuvalt selge vastuolu väliste ja sisemiste kriteeriumide ning hinnangute vahel. Väljast vaadates on Eesti areng olnud edukas, seestpoolt vaadates on selgelt tegemist kriisiga (Vihalemm & Lauristin 2004:19). Sellist vastuolu ei saa seletada üksnes valitsuse varasemate või hiljutiste valedete otsustega, tegemist on sügavamate põhjustega – mitte üksnes usaldus-, vaid ka arengukriisiga. Olukorda analüüsides võib öelda, et Eesti ei olnud uue aastatuhande alguseks välja jõudnud mitte siirdeajast laiemas tähenduses, süsteemsest üleminekust ühest ühiskonnatüübist teise, vaid kitsamas tähenduses – lõpetanud ülemineku turumajandusele ja demokraatlikule ühiskonnakorraldusele (Vihalemm & Lauristin 2004: 20).

1.1.1. Kihistumise uuringud

Ühiskonna sotsiaalse kihistumise probleemid on Eestis tekitanud nii teaduslikku kui poliitilist poleemikat. Kihistumist on uuritud kogu iseseisvusaja vältel, kuid laiemat kõlapinda on leidnud eeskätt lihtsustavad, emotsionaalset hinnangut väljendavad seisukohad ja avaldused, mille kirjeldamine ei ole olnud uurimuste põhieesmärk. Sotsiaalteadlased on kihistumist vaadelnud peamiselt ühiskonna sidususe aspektist, kritiseerides poliitikaid, mis on kihtide vahelise suure ebavõrdsuse tõttu põhjustanud rahva võimust võõrandumist. Vähem tähelepanu on pööratud tekkiva uue sotsiaalse struktuuri kvalitatiivsele eripärale, erinevate kihtide lähemale iseloomustamisele, nende võrdlemisele (Lauristin 2004: 251).

Põlvkondade uuringuid alustati Eestis juba 1960-ndatel, kui viidi läbi küsitlus keskkoolilõpetajate seas. Samu inimesi küsitleti aastatel 1969, 1973, 1976, 1979 ja 1991 – uuriti nende plaanide ja väärtushinnangute kujunemist ja muutumist, töö, hariduse, perekonna ning territoriaalse liikuvuse tähtsust nii plaanides kui tegelikkuses, samuti rahulolu tehtud valikutega. Tulemuste võrdlemiseks uuriti 1983. aastal keskkooli lõpetanute hoiakuid ja käekäiku.

Faktoreid, mis mõjutasid inimeste jagunemist edukateks ja ebaedukateks postsotsialistlikus Eestis, on analüüsitud statistikaameti poolt alates aastast 1995 korraldatud Eesti tööjõu-uuringu ja longituuduuringu “Ühe põlvkonna eluteed” andmebaaside põhjal. Kuna oskused, haridus ja sotsiaalsed sidemed võivad kujuneda kapitaliks ainult teatud institutsioonilistes tingimustes, oli analüüsi eesmärk anda ülevaade sellest, kuidas inimestel õnnestus sotsialismiperioodil, hoopis teistsuguste institutsioonide korral omandatud kapital muutunud institutsioonilistes oludes ümber konverteerida. Kõrvuti traditsioonilise edukuse mudeliga, mis põhineb palgal, sotsiaalsel staatusel ja positsioonil võimuhierarhias, on kasutatud ka “mittetraditsioonilist” mudelit, mis vaatleb eluga rahulolu, perspektiive ning subjektiivset hinnangut edule ja ebaedule.

Statistikaametis on aastast 1996 leibkonna sissetulekute ja kulutuste uuringute põhjal hinnatud Gini kordaja väärtust, mis on kõikunud Eestis 0,35-0,37 vahel. See on

suhteliselt kõrge näitaja: heaoluriikides, kus toimib tugev sotsiaalpoliitika, on Gini kordaja väiksem, näiteks Põhjamaades 0,22-0,25.¹

Võitjaid ja kaotajaid on uuritud on lastega perede näitel (Narusk & Hansson 1999). Analüüsi aluseks on võetud põhimõte, et kindlalt nende kategooriate alla paigutuvaid inimesi on vähe ning valdav osa elanikkonnast jaguneb potentsiaalseteks *võitjateks*, potentsiaalseteks *kaotajateks* ning vahepealseteks. Analüüsitud on sotsiaalsete gruppide liikumisi, erinevaid toimetulekustrateegiaid ning sotsiaalsete sidemete tähtsust uue ühiskonnakihi tekkimisel. Intervjuud on läbi viidud 1994. aastal ning seetõttu käsitleb analüüs üleminekuaja esimest poolt.

Vahepealsetest gruppidest (erinevatest riskirühmadest) on vaadeldud veel perekonda, töötavaid naisi, üksikemasid, vanemaealisi inimesi ning sotsiaalse riskiteguriga lapsi (Hansson 2001).

Läbi spetsiifilise meediaühiskonna prisma on vaadeldud Eesti ühiskonnas toimunud muutusi küsitluse “Mina. Maailm. Meedia” kaudu (Kalmus & Lauristin & Pruulmann-Vengerfeldt 2004). Selle 2002. aasta lõpul ja 2003. aasta algul läbi viidud küsitluse puhul on vaatluse all inimeste kujuteldav tegelikkus. Küsitluse kihistumist käsitlevas osas (Lauristin 2004: 251-284) on huvifookuses mitte niivõrd kihistumise majanduslikud, poliitilised või moraalsed aspektid, kui protsessi sotsioloogiline sisu ning ühiskonna muutustega kaasnevad erinevused inimeste positsioneerumises ühiskondlike suhete võrgustikus. Aluseks on lähenemisviis, mille järgi Eesti ühiskonna transformeerumine sotsialistlikust kapitalistlikuks on seotud uue sotsiaalse struktuuri kujunemisega. Professionaalse struktuuri ja omandisuhete muutustega kujunenud sotsiaalsete positsioonide objektiivsele mustrile lisandub ressursside jaotusmuster, mis on põhiliselt seotud rahaliste vahendite (tulude) jaotumisega elanikkonna eri kihtide vahel, kuid samuti kultuuriliste ressursside ja sotsiaalsete sidemete kasutusvõimalustega. Eriti aktuaalseks on selline mitmeid kihistumisaluseid sünteesiv lähenemine muutunud seoses

¹ Gini kordaja väärtused muutuvad 0 ja 1 vahel. 0 on väärtus siis, kui kõikide ühiskonnaliikmete tarbimise/sissetuleku tase on ühesugune, ja 1 siis, kui kogu tarbimine/sissetulek on koondunud ühe leibkonna kätte.

tarbimisühiskonna arenguga, kus tootmise kõrval hakkab majandusvälja struktuuri üha enam määrama inimeste jagunemine tarbijatena. Kihianalüüsi põhihüpoteesi järgi on siirdeperioodil valitsenud liberaalne majandusedukeskne ideoloogia kujundanud “enesestmõistetavaks” arusaamad inimeste positsioneerumisest ühiskondlikul redelil lähtuvalt majandusedu ja konkurentsivõime kriteeriumidest. Nende kriteeriumide ja tõlgendusskeemide ülekandumine ideoloogiaväljalt elavikku² kujundab inimeste subjektiivse kihtikuuluvushinnangu vastavaks oma võimalustele tarbijana. Subjektiivse kihtikuuluvushinnangu tekkemehhanismide seletamisel on kasutatud ühelt poolt Bourdieu väljateooria ja sümboolse võimu kontseptsiooni, teisalt Habermasi teooriat elaviku (elumaailma) rolli sotsiaalses kommunikatsioonis.³ Lähtudes Bourdeu sotsiaalsete väljade ja kapitalide teooriast on oletatud, et makrotasemel toimunud muutused siirdeühiskonnas muutsid ka reegleid, mille alusel toimus ühiskonna erinevatel väljadel positsioonide sissevõtmine, mistõttu avanesid ühtedele võimalused oma positsiooni sotsiaalsete suhete väljal parandada, teistel aga jäi võimalusi vähemaks.

1.1.2. Kihtide üldiseloostus

Vaesusesse langenuid iseloomustavad objektiivsed tunnused on madal sissetulek, madal haridustase, arvuti- ja võõrkeelte oskuse puudumine, nõrk riigikeele oskus, elukoht kõrge töötusriskiga piirkonnas, halb tervis, alkoholi tarvitamine ning suur ülalpeetavate arv leibkonnas/toetava leibkonna puudumine. Kõigele sellele võivad veel lisanduda madal enesehinnang, tagasihoidlikkus ja oskamatus suhelda. Vaesest perest pärit lapsed ei saa korralikku haridust, ka kehva tervisega inimesed ei suuda omandada head haridust ega intensiivselt töötada. Inimestel, kes ei tule oma eluga toime, on tihti ka suuremad probleemid pereelus. Probleemid tekitavad rahulolematust ja stressi (Tiit 2002).

² *Elavik* (sks *Lebenswelt*, ingl *lifeworld*) – maailm, mida inimesed läbi elavad, mis on nende jaoks subjektiivselt olemas: mineviku, oleviku ja tuleviku, ajaliku ja igavikulise, isikliku ja üldise, välise ja sisemise dünaamiline ühendus. Habermasi järgi kujuneb *elavik* kommunikatsiooniprotsessis, kus indiviid omistab oma vahetult läbielatud kogemustele tähenduse, mida ta saab teistega jagada (Lauristin 2004 cit Habermas 1987).

³ Bourdieu sümboolse võimu kontseptsiooni järgi lähtuvad ühiskonnaliikmed oma positsiooni hindamisel ühiskonna võimusuhte alusel kujundatavate enesestmõistetavate, vaikimisi omaks võetud tõlgenduste ja definitsioonide süsteemist – *doxast*, mis omandatakse sotsialiseerudes ja mis muutub osaks inimese käitumuslike dispositsioonide süsteemist ehk *habitus* (Lauristin 2004 cit Bourdieu 2003).

Subjektiivse kihtikuuluvusmäärangu järgi saab elanikkonna jagada madalkihiks, madalamaks keskkihiks, keskkihiks, kõrgemaks keskkihiks ja kõrgkihiks (Lauristin 2004:254). Selgub, et inimese kihtikuuluvushinnangut ei määra üksnes raha, vaid ka muud staatusega seotud tegurid nagu näiteks paiknemine töösfääris, majandusliku aktiivsuse sisu ja töö iseloom, aga siiski on kõrgem kihtikuuluvushinnang omane ettevõtjatele, juhtidele ja spetsialistidele, samuti õppuritele. Väga kõrge sotsiaalse enesehinnanguga uude kõrgkihti kuuluvad need, kes on sotsiaalsete muutustega kõige paremini kohanenud. Nende elustiil ning maailmavaade võimendub meedia kaudu, muutudes malliks ka teiste rühmade enesehinnangu kujunemisel. Kõrge sotsiaalse enesehinnanguga, aga sageli muutuste suhtes kriitiline kõrgem keskkiht kuulub samuti *võitjate* poolele. Ühiskonna keskmist läbilõiget esindav keskkiht on *võitjate* ja *kaotajate* vahel asetseva ebastabiilse seisundi ning suhteliselt tagasihoidlike materiaalsete võimalustega kiht. Madalam keskkiht esindab kõige ilmekamalt siirdeühiskonna “protestimeelseid kaotajaid” ning madalkiht kujutab endast “vaikivaid kaotajaid”. Ühiskonna madalaimale astmele asetavad end kõige sagedamini lihttöölised, pensionärid ja töötud.

End kõrgematesse kihtidesse paigutanud inimesi iseloomustavad laialdased võimalused oma kultuurilisi ja sotsiaalseid vajadusi rahuldada ning huvialadega tegeleda, suhtlemine võõrkeeltes, isikliku kinnisvara ja auto olemasolu, parem informeeritus (mis põhineb suuremale infoallikate valikule, eeskätt erialaste kanalite ning Interneti laiemale kasutamisele), suur sotsiaalne kapital⁴ (mitte niivõrd kuulumine organisatsioonidesse, kui üldiselt suurem suhtlemisaktiivsus nii töösfääris kui vabal ajal ning aktiivsem mitteformaalne liidripositsioon), riskivalmidus ja ettevõtlikkus, tugev orienteeritus enesekehtestamisega seotud väärtustele, hea tervis ning rahulolu Eesti ühiskonnas toimunud muutustega (sh. usaldus riiklike institutsioonide suhtes). End keskmisest madalamale positsioonile paigutanud inimestele on omased rahapuudus esmavajaduste rahuldamisel ja sotsiaalaraha suur roll sissetulekus, suhteliselt kõrge kultuurihuvi, kuid

⁴ Sotsiaalse kapitalina käsitletakse antud uurimuses ühelt poolt usaldust ja sotsiaalset ühtekuuluvustunnet, teisalt inimese aktiivsust sotsiaalsetes suhetes, kodanikuühiskonna võrgustikes ja avalikus elus (Lauristin 2004:274).

kultuurilise ja majandusliku kapitali omavaheline mittevastavus, väike sotsiaalne kapital, tervisehädad, passiivne ja kodukeskne elulaad, tugev samastumine sarnast positsiooni ja (tegevus)ruumi omavate “tavainimestega”, sotsiaalne orientatsioon, kuid suur poliitiline apaatia, samuti pessimism toimuva suhtes. Madalamate kihtide puhul võib täheldada ka madalamat haridust, kuid üldiselt jääb haridustaseme seos kihtikuuluvusega siiski nõrgaks.

Ühelt poolt noorte, teisalt kesk- ja vanemaealiste eristumine nii väärtuste, elulaadi, maitse-eelistuste, poliitilise aktiivsuse, uue meedia tarbimise kui enesehinnangulise kihtikuuluvuse ja muutustele antava hinnangu alusel on küsitluse “Mina. Maailm. Meedia” tulemustes ilmne. Eesti ühiskonda läbiv veelahe üle 45-aastaste ja alla 45-aastaste vahel on selgesti märgatav, eriti terav on see kohanemistes muutustega, sotsiaalse optimismi-pessimismi avaldumises.

1.1.3. Kihistumise põhjused

Sotsiaalne kihistumine postkommunistlikus Eesti ühiskonnas on toimunud tööhõive ja omandisuhete muutumise, sotsiaalselt (rahvuslikult, territoriaalselt, sooliselt, perekondlikult) tingitud erineva ressurssidele juurdepääsu ning isikuti erineva kohanemisvõime tõttu muutavas majanduslikus, poliitilises, sotsiaalses ja kultuurilises keskkonnas (Lauristin 2004:253).

Esimesed töötud registreeriti Eestis 1991. aastal, elanikkonnaküsitluse "Eesti 98" andmetel pidas end töötuks 9% 18-54-aastastest meestest ja 8% naistest. Siiski võis negatiivseid asjaolusid naiste puhul rohkem välja tuua: koondumine töö- ja ametialadele, kus on madalam palk, sagedasem töötamine ajutise lepinguga, rohkem pikaks ajaks kohata jäänuid, keskmise palga selge allajäämine meeste omale jne (Vöörmann 2000:47). Madalama tööhõive poolest on torganud silma eeskätt maainimesed. "Kõrvutades erinevate piirkondade näitajaid, tulevad selgelt välja Tallinna tööturu poolt pakutavad suuremad võimalused, maainimesed seevastu torkavad silma keskmiselt madalama tööhõivega ja suurema pensionäride ning töötute osakaaluga" (Narusk 1999:11).

Aastatel 1994-1999 vähenes märkimisväärselt põllumajanduse, metsanduse ja kalanduse osatähtsus hõives. Tänu eraettevõtluse kiirele arengule kasvas kaubandustöötajate, finantsvahenduses ning äri- ja kinnisvarateeninduse alal töötavate inimeste, samuti tippjuhtide ja spetsialistide arv. *Kaotajateks* osutusid terved sotsiaalsed grupid, näiteks keskealised ja vanemad naised, maaelanikud, muulased, vaesemate piirkondade elanikud ning suur osa haritlastest. Selgub, et kõige rohkem kannatasid siirdeajal põllumajandusliku hariduse omandanud inimesed, töötuse oht muutus suuremaks ka venekeelse keskhariduse saanutel.

Uurides sotsiaalsete gruppide liikumisi, erinevaid toimetulekustrateegiaid ja sotsiaalsete sidemete tähtsust uue ühiskonnakihi tekkimisel tõstetakse esile kõva töötegemist ja traditsioonilisi pereväärtusi (Narusk & Hansson 1999). Ühe tähtsama faktorina ühiskonnas üles või alla liikumisel mainitakse sotsiaalseid ressursse – tutvusi, sõpruskonda. Ülespoole liikumiseks peab olema hea strateegia, samuti ettevõtlikkust ja ressursse. Aga sotsiaalselt marginaalsed indiviidid nagu näiteks invaliidid ja paljulapselised emad ei jõua ka hea strateegiaga kuigi kaugele. Peamised faktorid, mis viivad neid *kaotajate* poole, ei olene niivõrd neist endast, kui välistest tingimustest –tööpuudusest, reformidest tulenevast ebakindlusest ja diskrimineerimisest. Erinevate riskirühmade (perekond, töötavad naised, üksikemad, vanemaealised ning sotsiaalse riskiteguriga lapsed) analüüsile tuginedes tõdeb Hansson, et nende gruppide kohanemine kiirete muutustega on ühel või teisel põhjusel olnud raskendatud.

Ehkki vananemisega kaasnevad tervisehädad ja taanduv ümberkohanemisvõime, näitas uuring "Eesti 98" siiski, et paljudel vanemaealistel säilis ergas huvid maailm ja võime elada täisväärtuslikku elu.

“Vanaduses on tõmbunud peaaegu igas eluvaldkonnas aktiivsusele mõnevõrra tagasi, ent see on vananemisprotsessile iseloomulik ilming. Veel on loomulik, et noorte-vanemaealiste elustiil, vaba aja kasutamine, harrastused ja huvialad on erinevad/.../ Siiski olid küsitlusandmetel nende hoiakud väga mitmekülgsed, mis tegelikus elus täielikult ei realiseerunud” (Laidmäe 2001:88).

1990-ndate alguse sotsiaalse diferentseerumise eri faktoreid analüüsides kasutab Titma terminit “võitjate põlvkond”, rõhutades 1983. aastal keskkooli lõpetanute sattumist uue ühiskonnakorra võtmepositsioonidele. Nemad on turumajanduslikule ühiskonnale ülemineku tegelikud teostajad, kes organiseerivad erasektorit ja annavad tööd ka teistele. Aga ka selle põlvkonna sees on täheldatud olulisi erinevusi: mehed haarasid rohkem tipp-positsioone ja said suuremaid sissetulekuid, samas sattus ka sotsiaalselt madalaimatesse klassidesse rohkem mehi kui naisi. 1960-ndate keskpaigas ja 1940-ndate teisel poolel sündinute elutahkude võrdleval analüüsil avab Titma sotsialistliku parteiriigi ja turuühiskonna erinevaid tegevuskeskkondi. 1940-ndatel sündinuid kirjeldab ta kui põlvkonda, mis hindas kõrgelt kollektiivset sotsiaalset tegevust, sellest tulid näiteks Karl Vaino venestuspoliitika vastu astujad ja fosforiidisõjas osalejad, kes kujunesid kandvaks jõuks laulva revolutsiooni juures. Sellega kulmineerus põlvkonna elutee. Uue Eesti ehitamisel paraku purunes enamik Nõukogude süsteemi oludes rajatud isiklikest saavutustest, uusi avatud võimalusi olid neist võimelised kasutama vähesed, sest eelnev elu oli andnud selleks vähe vajalikke kogemusi ja teadmisi. Turumajandusliku ühiskonna väljakujunemisel ei hakanud tooni andma kollektiivne tegevus, vaid individuaalne ettevõtlikkus. Nii ongi kaks võrreldud põlvkonda väga erinevad: varasem põlvkond kujunes välja Eesti iseseisvuse taastamisele suunatud kollektiivse tegevuse käigus, hilisema põlvkonna põhitegevus kuulus uue ühiskonna ülesehitamisele.

Subjektiivsete kihtikuuluvushinnangute põhjal tuleb samuti ilmsiks, et naiste positsioon ühiskondlikul redelil on veidi nõrgem kui meestel. Samuti see, et maarahvas on grupp, kelle suhtes on Eestis levinud arusaam selle allasurutud seisundist, sest iseseisvusaja poliitilised ja majanduslikud arengud olid hävitanud müüdi põllumajandusest kui Eesti elu nurgakivist. Väga selgelt on enesemääranguga sotsiaalsel redelil seotud vanus: nooremates kihtides on suhe tugevalt kõrgema kihihinnangu kasuks, pensionieas hakkab domineerima madalamate kihtide osakaal. Kui varasemalt on *võitjate* põlvkonnana iseloomustatud kolmekümneaastasi, siis kihtikuuluvushinnangu põhjal tuleb välja, et nooremapoolsete eelisseisund on üle kandunud veelgi noorematele – 15-19-aastastele. “Ilmselt on objektiivsest olukorrast määravam noorte tulevikku suunatud ootuste mõju, üleminekuühiskonnale iseloomuliku kiire arenguga kaasnev noorte suur sotsiaalne optimism, mille aluseks on iseseisvusajal kasvanud noore põlvkonna suurem

enesekindlus, kohanemus turumajanduslike suhetega ning avatus maailmale” (Lauristin 2004:259-262).

Erinevate ühiskonnakihtide sotsiaal-demograafilist struktuuri võrreldes võibki öelda, et suurimad on vanuselised erinevused, samas kui soo-, rahvuse- ja elukohajärgsed struktuurid on sarnasemad. “See näitab, et inimesed määratlevad oma koha ühiskondlikul redelil suuresti oma kogukonna, tegeliku sotsiaalse keskkonna kontekstis: linlased linlaste, venelased vene kogukonna raames, mitte aga abstraktselt, kogu Eesti elanikkonda silmas pidades/.../ Oma positsiooni määratakse enda referentsgrupist lähtudes” (Lauristin 2004:262).

Üldiselt näitavad uuringud, et hoolimata sissetulekute mõõdukast kasvust leibkondade sissetulekute erisused pigem suurenevad: pidevalt kasvab töötute arv ning allapoole vaesuspiiri langenud peredel on tagasitee leidmine normaalsesse ellu raske, suurenevad hariduslik kihistumine ning tervise ja eluea pikkuse erinevused.

1.2. Sotsiaalne kihistumine meediauuringute objektina

1.2.1. Muutused ajakirjanduses

Üleminekuühiskonnas muutus suuresti ajakirjanduse roll. Kui Nõukogude ajal oli ajakirjanduse põhifunktsiooniks kultuuriline integratsioon ning vabadusliikumise ajal täitis ajakirjandus mobiliseeri rolli, siis pärast taasiseseisvumist suurenes märkimisväärselt ajakirjanduse meelelahutuslik osa. Ajakirjandus kohanes kiiresti vabaturu tingimustega. Juhtivad ajalehed ja ajakirjad suunasid oma sisu noorele ja edukale lugejaskonnale, jättes kõrvale rahvuslik-demokraatlikud traditsioonid ja väärtused. Kõmulehed, populaarajakirjad ning kommertsraadio ja -televisioon suunasid oma sisu ja programmi “massipublikule”. Koos auditooriumi polariseerumisega polariseerus ka meedia sisu kultuuriliselt (Lauristin & Vihalemm 1997:238). Üha rohkem jõudis ajakirjandusse konkurentsi, kasumi ja edu ideoloogia, ülistama hakati üksikuid tippujõudnuid – ilusaid ja julgeid. Kasutades kirjanik Jaan Kaplinski sõnu ei varjanud

ajakirjandus oma üleolevat suhtumist nende suhtes, kellel ei olnud elus vedanud (Kaplinski 2000:47).

Taasiseseisvumise-järgset trükiajakirjanduse arengut iseloomustades on eristatud segaduste perioodi (1992-1995) ning sellele järgnenud kontsentreerumist (1995-1997) ja rahvusvaheliste omanike tulekut (1998-2000). Peale meediasüsteemi mitmekesistumise ja kommertsialiseerumise iseloomustab meedia arengut aastatel 1995-1999 (paljuki ka uue aastatuhande algul) ajalehtede arvu kiire kasv ja suurenev konkurents reklaamiturul. Rahulolematust hakkas põhjustama ajakirjanduse kvaliteet, samas võeti vastu mitmeid meedia tegevust mõjutavaid seadusi: isikuandmete kaitse seadus, reklaamiseadus, andmebaaside seadus ja avaliku teabe seadus. Aastatuhande vahetusest alates on märgata teatud uusi tendentse meedia sisus: suuremat tähelepanu sotsiaalsetele probleemidele ja “tavalisele inimesele”, tasakaalustatumat tegelikkusepilti (Vihalemm & Lauristin 2004: 17-18)

Eesti meedia aitas kujundada arvamuste kliimat, mis soodustas radikaalsete reformide elluviimist. Võib oletada, et poliitikat tajuti olevat kooskõlas noorte huvidega ja enamus ajakirjanikke olid noored, kes asusid vaistlikult *võitjate* poolele. Aastatel 1995-1999 domineeris ajakirjanduses valvekoera roll, fokusseeritus skandaalidele soodustas usalduse vähenemist. Sihtauditooriumi jaotus *võitjateks* ja *kaotajateks* aitas kaasa sotsiaalsete erinevuste süvenemisele ja loomulikuks pidamisele. Valvekoera roll aitas küll vähendada korruptsiooni ja suurendada juhtide vastutustundlikkust, kuid soodustas võõrandumise süvenemist. See viis uue aastatuhande alguseks välja olukorrani, kus avalikus arvamuses kujunes välja üldine häälestus, mille järgi poliitika üldse ja eriti Eesti poliitika on räpane mäng, poliitikud ajavad taga omakasu ega tegutse ühistes huvides. Ajakirjanikud väsisid kahtlustustest, skandaalidest ning pidevast negativismist (Vihalemm & Lauristin 2004: 21-22).

1.2.2. Meediakasutus eri ühiskonnakihtides

Kui kõikide Eestis ilmuvate ajalehtede lugemist arvestada, luges regulaarselt vähemalt üht ajalehte 84% eestlastest (Emori andmed novembrist 2002 cit Vihalemm & Lõhmus & Jakobson 2004:134). Siiski ilmneb erinevatesse ühiskonnakihtidesse kuulumisel ka inimeste erinev meediakasutus. Küsitluse “Mina. Maailm. Meedia.” järgi on meediakasutust eristavateks teguriteks vanus, sissetulek ja haridus, seda eriti uue meedia (Interneti, mobiiltelefonid), aga ka trükisõna puhul.

Meediakasutuse seisukohalt eristuvad kaks dimensiooni: kättesaadavus ning sisuline huvi ja kvaliteedi eristamisvõime. Üldiselt on kõrgematele kihtidele omane suurem infotarbimine ja suurem infoallikate mitmekülsus. Võrreldes erinevate kanalite olulisust kihtide infoväljas, on pilt üsna sarnane (välja arvatud erialaste infokanalite ning Interneti suurem roll kõrgkihi jaoks, samuti raadio suurem tähtsus madalamas kihis) (Lauristin 2004:270). Kõige nooremaid eestlasi (15-19-aastased) iseloomustab keskmisest suurem huvi seltskonnaajakirjade vastu, 20-29-aastased loevad keskmisest veidi vähem kohalikke lehti (ilmselt on selles vanuses kõige sagedasem elukohavahetus, mujale õppima või tööle minek) ning tähelepanuväärselt suur on nende huvi *Äripäeva* vastu. Kõigi meediakanalite “keskmise tarbija” moodustavad nooremad keskealised (vanuses 30-44), samas kui 55-64-aastaste eestlaste seas kasvab kohalike lehtede lugemine. Pensionäride seas on trükisõna jälgimine keskmisest väiksem.

Mida kõrgem on sissetulek, seda rohkem loetakse päeva- ja nädalalehti ning jälgitakse Lääne meediat. Eestlased, kelle sissetulek on suurem, loevad vähem kohalikke lehti kui madalama sissetulekuga inimesed. Selgub, et üldiselt on Tallinna ja selle ümbruse elanikud kõigi massiteabevahendite aktiivsemad kasutajad kui teiste piirkondade elanikud. Eestlaste hulgas on kerges ülekaalus ka need, kes peavad ajakirjanduse arengutendentse positiivseteks, aga tähelepanuväärne on kriitiliste arvamuste ülekaal kõrgharidusega vastajate hulgas. Madalama haridustasemega inimeste seas on kõige enam neid, kes ei kasuta kunagi teatud liiki meediakanaleid: eestlastel ilmneb see tendents ajakirjade, päeva- ja nädalalehtede, kuid mitte kohalike lehtede suhtes. Kohalike lehtede mitte-lugejaid on veidi enam kõrgharidusega inimeste hulgas.

Kokkuvõtvalt selgub küsitluse “Mina. Maailm. Meedia” põhjal, et jaanuaris 2003 jagunes Eesti elanikkond meediakasutuse poolest kolme gruppi: need, kes kasutasid nii uut kui traditsioonilist meediat, mille vahekord oli vastastikku täiendav (24%); need, kellel uus meedia oli traditsioonilist välja tõrjumas (21%); traditsioonilise meedia kasutajad (55%).

1.2.3. Avaliku arvamuse ja meediauuringud

Peale selle, milline on ühiskonna sotsiaalse diferentseerumise tegelik ulatus, on oluline ka see, millisena avalikkus seda tajub. Eesti Avatud Ühiskonna Instituudi poolt 2001. aasta suvel läbi viidud uurimuse põhjal selgus, et ligi kahe kolmandiku küsitletute arvates on Eestis tegemist väga elitaarse ühiskonnaga suhteliselt väikesearvulise eliidiga tipus ja väheste inimestega keskel. Inimeste põhimass on ühiskonna hierarhia madalamatel astmetel. Kui kihistumise süvenemise kõrval uuriti ka seda, kuivõrd õigustatuks seda peetakse, selgus et fookusgrupis oli neid, kes arvasid, et diferentseerumine peabki süvenema kui ka neid, kes olid kategooriliselt selle vastu. Üleminekuajal ise edukaks osutunud pidasid kihistumise süvenemist õigustatuks (Saar 2002).

Võitjaks kujunemise korral ongi oluline, kuivõrd rõhutatakse inimese endi teeneid või ühiskonnas valitsevat ebaõiglust, või siis hoopis seda, et teatud grupid omandasid ülemineku käigus teenimatuid eeliseid. Individuaalsetest omadustest tõid küsitletud välja ettevõtlikkust, initsiatiivi ja isikikke võimeid, kuid rõhutati ka negatiivseid omadusi, mis on aidanud edasi jõuda: nahaalsust, kalkust ja vahendite valimatust eesmärgi saavutamisel. Teenimatuteks *võitjateks* peeti endist nomenklatuuri, aga ka linnavõimude, pankade ja elamuvalitsustega seotud inimesi.

On leitud, et postsotsialistlikes riikides toetatakse enam seisukohta, mille järgi on vaesed ise süüdi oma vaesuses – nad on laisad, ei pinguta küllaldaselt, neil puuduvad moraalsed tõekspidamised (van Oorschlot & Halman 2000 cit Saar 2002). Räägitakse ka õpitud abituse sündroomist. Siiski oldi sellest ka üsna erineval seisukohal: rõhutati, et kõik ei olene sugugi inimesest endast, oluline on ka koht, kus ta elab, sest sellest sõltub, kuivõrd ta saab oma haridust kasutada. Toodi välja, et *kaotajaks* on osutunud intelligentsemad inimesed, need, kes ei olnud võimelised või ei tahtnud kasutada ükskõik milliseid vahendeid. Väga tihti mainiti, et mitmete sotsiaalsete probleemide tekkimine oli paratamatus, mis kaasnes üleminekuga turumajandusele ja mida ei olekski saanud vältida. Ilmnes huvitav paradoks: abstraktsel tasandil üleminekust rääkides leiti, et see oli

paratamatu ning midagi poleks saanudki teisiti teha, samas konkreetsemal tasandil toodi välja puudujääke nii valitsuse kui Riigikogu tegevuses.

Muutunud Eesti ühiskonnas on oluline vaadelda, kuidas kujutab arusaamu edust ja ebaedust ajakirjandus: milliseid edu teid lugejatele pakutakse, milliseid võimalusi soovitatakse ja mida soovitavate eesmärkidena näidatakse, teisisõnu, millise raami ajakirjandus edust rääkimisel loob. Vaadeldes erinevatele sihtgruppidele suunatud väljaannete kujutust edust, edukatest inimestest, nende saavutustest, omadustest ja kogemustest, on uuritud 2001. aasta esimese poolaasta *Äripäeva*, *Maalehte*, *Annet* ja *Kroonikat* (Toomere 2002). Edu all võib mõista soovitud olukorda ja saavutatud eesmärki. Aga kuna edu tajutakse subjektiivselt, sõltuvad edupildid sellest, millisest keskkonnast pärinetakse, millisesse maailma ollakse sotsialiseerunud ning millised väärtused on omandatud. Seetõttu mõjutab inimese hinnangut oma edukusele elu kvaliteet laiemalt: inimsuhted, eluviis ja elukeskkond. Veel võib edu puhul eristada majanduslikke ja sotsiaalseid kategooriaid. Majanduslike ehk “kõvade” edukategooriatena saab tõlgendada konkreetseid tulemeid, nagu sissetulek ja vara. Sotsiaalsed ehk “pehmed” kriteeriumid kätkevad inimese sotsiaalset staatust, milleks on näiteks sellised tunnetuslikud kategooriad nagu au, kuulsus, tuntus ja positsioon. “Pehme” eduga ei pruugi kaasneda edu “kõvade” kriteeriumite järgi, nii nagu materiaalse edukusega ei pruugi käsikäes käia tunnustus ja kuulsus. Kuid valdavalt põhinevad arvamused staatuse kohta siiski majanduslikel saavutustel.

Selgub, et eri väljaanded kirjutavad erinevatest inimestest, kelle elueesmärgid, saavutused ja oluliseks peetavad omadused on teistsugused. *Äripäev* kirjutab peamiselt meessoost tippjuhtidest, kelle peaeesmärgiks on oma elule väljakutseid esitada. Edu saavutatakse hariduse, keskkonna ja eneseanalüüsi, töökuse ja suhtlemisoskuse kaudu. Seda toetab inspireeriv töö ning töökeskkond, raha ja firma omamine, kuid perekonnal selles mudelis kohta pole. *Maaleht* kirjutab peamiselt maaelu ja/või talupidamisega seotud meestest, kelle sihiks on elus hakkama saada. See saavutatakse harituse ja töökusega. Väärtustatakse peret ja oma maja. Kirutakse riiki ja valitsust, kes asuvad linnas. *Anne* kirjutab ainult naistest, kelle soov on teha omapärast tööd ja sobitada see

pereeluga. Selleni jõutakse hariduse kaudu ja valmisolekuga muutusteks. Tähtsaks peetakse perekonda. *Kroonika* kirjutab peamiselt artistlike elukutsete naissoost esindajatest, kelle sooviks on end praeguses hetkes hästi tunda ning kes loodavad enesetäiendamisele ja heale juhusele. Tähtsustatakse perekonda, reisimist, sõpru ja seltskonda.

Eeltoodu põhjal võib järeldada, et erinevate väljaannete sisu on suunatud erinevatele sihtrühmadele. Näiteks *Eesti Ekspressi* lugejaküsitluse põhjal on selgunud, et selle väljaande lugejad on keskmisest suurema tõenäosusega arvamuslimidrid, kes hindavad Eestis toimunud muutusi ja riigi tulevikku positiivsemalt kui mittelugejad ning nad on enda eluga rahul – see tuleneb nende paremast majanduslikust olukorrast ja aktiivsemast osalemisest nii enda kui oma riigi elu korraldamisel. Nii ongi selle nädalalehe lugemine seotud ühiskondlike muutustega kaasamineku ja *võitjaks* olemisega (Lauristin & Vihalemm 1998).

Arvestades ühiskondlike muutuste kiirust ja hõlmavust, on ootuspärane, et ajakirjandus tegeleb muutuste tähenduse loomisega, läbistades kõiki eluvaldkondi ning pretendeerides õigusele esindada üldsuse häält. *Postimehe* ja *Eesti Päevalehe* arvamusküsitlustes kümne aasta jooksul ilmunud väidete põhjal Eesti ühiskonnas toimunud muutuste suuna, mõju, tempo ja iseloomu kohta, eristuvad viis temaatilist diskursust: majanduslike raskuste, moraliseeriv allkäigu ja ummiku, klassi- ja võimuvõitluse, ratsionaalne ning uute võimaluste ja eduka reformiriigi diskursus. *Majanduslike raskuste diskursuse* puhul on muutuste sisu iseloomustatud kontrastina lootuste ja tegelikkuse vahel, *moraliseeriv allkäigu ja ummiku diskursus* hõlmab kurtmist kõlbluse allakäigu üle, *klassi- ja võimuvõitluse diskursusele* on iseloomulik nostalgiline tagasivaade kadunud ühtsusele, millele vastandub vastuoludest lõhestatud tänapäev, *ratsionaalne diskursus üleminekuühiskonna probleemidest ja valikutest* hõlmab erinevate tõlgendusvõimaluste mõistmisele osutamist ning *uute võimaluste ja eduka reformiriigi diskursuses* on esindatud muutustega läbinisti samastuv hoiak.

Diskursuste analüüs näitab, et meedias eristuvad selgelt muutusi heakskiitev, reforme legitimeeriv ja muutuste vastu protesti tekitav kontekst. Neid kahte võibki käsitleda kui *võitjate* ja *kaotajate* diskursust. Jõutakse järelduseni, et kuigi juhtivate päevalehtede lähenemisviisides on säilinud tasakaal muutuste käsitlemisel positiivselt või negatiivselt, on kogu Eesti meedias valitsevaks siiski *võitjate* diskursus ning *kaotajate* diskursus on tõrjutud mõne üksiku väljaande (*Sõnumileht*, *Maaleht*) veergudele (Lauristin 2000:39).

2. Uurimismetoodika

Käesoleva uurimustöö aluseks on konstruktsionistlik lähenemine, mille kohaselt meedia konstrueerib pidevalt tähendusi ja identiteete: meedial on sümboolne võim objekte nimetada ja kategooriatesse jagada, samuti valida, mida üldse ja kui põhjalikult käsitleda. Tähendusi luues läbib ajakirjandus kõiki eluvaldkondi, pretendeerides õigusele esindada üldsuse häält. Reaalsuspildi loomisel on oluline osa stereotüüpidel, mis lihtsustavad teed tähenduste juurde. Kuna ajakirjandus kujundab stereotüüpe, on huvitav jälgida, mismoodi see muutub Eesti ühiskonnas inimesekäsitluse toimib.

Uurimistulemused on näidanud, et peavoolu meedia ja seal esinev inimesekäsitlus on mõjutatud domineerivast ideoloogiast, teisalt tugineb meedia välja kujunenud stereotüüpidele – korduvad teemad ning lugejaskonnale pakutakse harjumuspärast, seda, mida ta ootab (Pesti 2001:32-33, Vaino 2004:125). Pärast Eesti taasiseseisvumist jõudis ajakirjandusse üha rohkem konkurentsi, kasumi ja edu ideoloogia, eri ühiskonnakihtide esindajaid kajastati lähtuvalt sellest.

Kihianalüüsi (Kalmus & Lauristin & Pruulmann-Vengerfeldt 2004) põhihüpoteesi järgi on siirdeperioodil valitsenud liberaalne majandusedukeskne ideoloogia kujundanud “enesestmõistetavaks” arusaamad inimeste positsioneerumisest ühiskondlikul redelil lähtuvalt majandusedu ja konkurentsivõime kriteeriumitest. Uurimuse käigus selgus siiski, et inimeste subjektiivse kihtikuuluvusmäärangu järgi ei määra nende positsiooni ühiskonnas üksnes raha, vaid ka muud staatusega seotud tegurid nagu näiteks paiknemine töösfääris, majandusliku aktiivsuse sisu ja töö iseloom. Tuleb välja, et edu tajutakse subjektiivselt ning inimese hinnangut oma edukusele mõjutab elu kvaliteet laiemalt.

Eelnevast lähtuvalt on põhjust vaadelda, milline on inimesekäsitlus kitsama geograafilise ala ja lugejaskonnaga piiritletud väljaannetes aastatel 1999-2002, ajal, kui suured ühiskondlikud murrangud on vaibunud ning ühiskonnaelus võib täheldada

stabiliseerumise märke: millised kriteeriumid on kesksel kohal maakonnalehtedes kajastatud edu mudeli puhul.

Sellest tulenevalt on käesoleva uurimustöö eesmärk välja selgitada:

- Milline on inimesekäsitluse ja tekstide üldine tonaalsus?
- Kuidas kajastuvad edu ja ebaedu?
- Millised on need väärtused, mida inimeste puhul esile tõstetakse?
- Millise pildi loovad maakonnalehed ühiskonnast ja inimestest tervikuna?

Vaadeldavateks väljaanneteks on Viljandimaa ajaleht *Sakala* ja Pärnumaa ajaleht *Pärnu Postimees*, mis on ühelt poolt päevalehed (sarnanevad suuresti nii sisult kui ülesehituselt üleriigilistele päevalehtedele), teisalt regionaalsed (sisult suunatud oma maakonna lugejatele). Aastatel 1998-2000 Eesti trükimeediasse toimunud jõulisest väliskapitali juurdevoolust ning selle toel läbi viidud tehnoloogilisest moderniseerimisest ei jäänud kõrvale vaadeldavad maakonnalehed. Augustis 1998 suurendas Norra meediakontsern Schibsted oma osalust *Postimehe* grupis 92,5 protsendini ning loodud kontsern hakkas kandma nime Eesti Meedia. *Sakalas* omandas see 50- ja *Pärnu Postimehes* 100-protsendise osaluse (Paju 2004:35).

Käesolev uurimustöö hõlmab kursusetöö “Üleminekuaja võitjate ja kaotajate kujutamine ajalehtedes *Sakala* ja *Pärnu Postimees* 1999. ja 2000. aastal” (Raudla 2004) andmeid, teise poole moodustavad samade väljaannete 2001. ja 2002. aastakäikude täiendaval vaatlemisel saadud tulemused. Töö põhineb tulemuste kõrvutamisel. Tehtud järeldusi on võrreldud üleriigilise päevalehe *Postimees* inimesekäsitluse kohta tehtud järeldustega (Pesti 2001) ning käesoleva töö autori poolt täiendavalt läbi viidud uurimise käigus tehtud ülestähendustega *Postimehe* 2002. aasta kohta.

1999. aasta põhjalike portreelugude analüüsil (Raudla 2001) selgus, et inimest põhjalikult käsitlevaid lugusid ilmus *Sakalas* ja *Pärnu Postimehes* aasta jooksul vähe (kahe lehe peale kokku 45) ning need olid valdavalt võitja-kesksed. Kuigi need tekstid

andsid ainet uurimiseks ja tendentside esiletoomiseks, muutus küsitavaks tulemuste kasutamine üldistustena. Tegelikult kajastatakse ajaleheveergudel inimesi palju rohkem ja mitmekülgsemalt ning isegi juhul, kui inimesekäsitus on rollikeskne, selgub tihti inimeste kohta ka isikuomadusi ja käekäiku puudutavaid nüansse. Sageli joonistuvad ka lühilugudes välja kindlad stereotüübid – *võitjad* ja *kaotajad*.

Inimesekäsitluse põhjalikuma analüüsi tarvis sai kogutud kokku kõik tekstid, kus inimesi kujutatakse: uudised, olemuslood, reportaažid ja intervjuud, milles peegelduvad tegelaste roll, isikuomadused, arvamused, hoiakud ning käekäik. Nende põhjal oli võimalik välja selgitada, millised inimesed ja millises kontekstis üldse leheveergudele satuvad. Analüüsiks on välja otsitud kõik 1999. aasta märtsi, 2000. aasta septembri, 2001. aasta märtsi ning 2002. aasta septembri inimest kujutavad tekstid. Valitud kuud on piisava ajalise vahega (poolteist aastat), et vaadelda, millises suunas inimesekäsitus muutub.

Uurimustöö meetodiks on kontentanalüüs, millele lisandub põhjalike portreelugude kvalitatiivne analüüs. Lähtuvalt inimesekäsitluse iseloomust on tekstid ning seeläbi ka nendes kajastuvad tegelased jagatud kolme rühma.

Esimeses rühmas on tekstid, mille puhul on raske kindlaks teha (pea)tegelase kuuluvust üleminekuaja *võitjate* või *kaotajate* hulka. Need on lood, mille puhul kajastatakse inimest eeskätt mingi sündmusega seoses, aga lugejad ei tunne neid eelnevalt *võitjate* ega *kaotajatena*, samuti ei saa neid nende kategooriate alla konkreetsete tekstide põhjal paigutada. Selle rühma tekstide puhul on fikseeritud, kas loo teema on positiivne või negatiivne ning kas tegelane (peategelane, sest enamasti on ühes kirjutises mitu osalist) paistavad lugejale teksti põhjal positiivse või negatiivsena. Selle rühma põhjal sai välja tuua *tegelased, keda ei saa liigitada võitjateks ega kaotajateks*.

Teise rühma kuuluvad tekstid, milles kajastuvad tegelased on küll üleminekuaja *võitjad* või *kaotajad*, aga palju rohkem nende isiku kohta teksti põhjal teada ei saa. Tegelane võib olla lugejaskonna jaoks *võitja* või *kaotaja* juba enne loo ilmumist, aga

nende kategooriate alla paigutamine osutub võimalikuks ka artiklis leiduva informatsiooni põhjal. *Sellesse rühma kuuluvad pealiskaudselt esitatud võitjad ja kaotajad.*

Kolmandasse rühma jäävad põhjalikumad portreelood, mis vastavad portreelugude analüüsi aluseks võetud kriteeriumidele ning mille keskseid tegelasi saab *võitjaks* või *kaotajaks* määratleda: tekstist tuleb lisaks isiklikule käekäigule välja hinnang tegelase enda (ja tema pere) olukorra ja/või ühiskonna arengu kohta viimase kümne aasta jooksul. *Sellesse rühma kuuluvad põhjalikumalt representeeritud võitjad ja kaotajad.*

Portreelugude kontentanalüüsi aluseks on võetud üldskeem, mis algsel kujul koostati Tartu Ülikooli ajakirjanduse ja kommunikatsiooni osakonnas 1999. aastal ning millest lähtudes sai kajastatavaid persoone seitsme-astmelisele *võitja-kaotaja* skaalale paigutada nii tema enda jutu kui ajakirjaniku kajastatu põhjal (vt lisa 2). Kuna analüüsi üldskeem koostati suurema uurimisrühma jaoks enne analüüsitava materjaliga põhjalikumat tutvumist, tuli selle kategooriaid ja tunnusteskaalasid mõnevõrra muuta.

Käesoleva kontentanalüüsi aluseks oleva skeemi kategooriad on jagatud kolme blokki, millest esimene hõlmab üldisi andmeid portreeloo tegelase kohta, teine tema arvamusi ja hinnanguid Eesti arengu kohta ning kolmas hinnanguid ja tõlgendusi tegelase endaga toimunud muutustele (vt lisa 3). Skeemi algses variandis oli eraldi blokk, mille järgi sai fikseerida tegelase püüdluste ja väärtuste ilmnemise Schwartzi väärtuste skaalal, kuid seetõttu, et väärtushoiakutest tuli ühe tegelase puhul välja vaid mõni üksik, muutus otstarbetuks nende nii detailne ülestähendamine kui seda võimaldanuks algne skeem. Seetõttu sai töö käigus piiratud väärtuste fikseerimisega märkustena, samuti väärtushoiakuid ilmestavate tsitaatide ülestähendamisega.

Esimene blokk sisaldab kategooriaid *sugu, vanus, praegune tegevusala, endine tegevusala, praegune elukoht, endine elukoht, meediatähelepanu põhjus, praegune sotsiaalne staatus, endine sotsiaalne staatus, praegune majanduslik heaolu, endine majanduslik heaolu, hobid ja huvialad ning perekondlikud asjaolud*, kusjuures endine

tähendab kümne aasta tagust aega sellest, kui lugu ilmus. *Vanuse* määratlemisel on lähtutud kuue-astmelisest skaalast, mis algab alla 30 ja lõpeb üle 70 eluaastaga, ülejäänud astmed hõlmavad nende vahele jäävaid vanusevahemikke aastakümnete kaupa. Kui praeguse ja endise tegevusala puhul oli skeemi algses variandis üheksa-astmeline skaala (reatöötaja, kontoriametnik, spetsialist, juht, ettevõtja (ka talunik), kodune, töötu, pensionär ja õppur), siis materjaliga põgusal tutvumisel tuli lisada tunnus *muu*, sest leidis tegelasi, keda ei saanud kuidagi nende järgi määratleda. Hiljem tuli välja, et selle tunnuse alla paigutuvad põhikohaga kultuuri ja spordi valdkonnas tegutsevad inimesed (sportlased, näitlejad, kunstnikud, muusikud jne). Esialgselt hõlmasid kategooriad *praegune elukoht* ja *endine elukoht* Eesti suuremaid linnu (Tallinn, Tartu, Pärnu), Kirde-Eesti, valdavalt vene-keelseid suuremaid linnu (Narva, Kohtla-Järve, Sillamäe), teisi Eesti maakonnakeskusi, väikelinnu, kohalikke keskusi ja külasid/maakohti. Kuna selline jaotus oli mõeldud üle-riigilistes väljaannetes esinevate tegelaste elukoha määratlemiseks, tuli seda mugandada lähtuvalt *Sakala* ja *Pärnu Postimehe* spetsiifikast – lisada eraldi tunnusena Viljandi linn. Allikmaterjaliga tutvumisel oli otstarbekas lisada ka tunnus *välismaa*. Eraldi kategooriana sai analüüsi skeemi lisatud *meediatähelepanu põhjus*, mida tingis töö käigus tekkinud huvi saada ülevaade sellest, miks üldse ühest või teisest inimesest portreelugu tehakse. *Sotsiaalse staatuse* puhul on fikseeritud see, kas tegelane on üle-eestilise tähtsusega, kõrge kohaliku tähtsusega, keskmise staatusega ehk oluline oma asutuses/ettevõttes või hoopis madala staatusega (käsutäitja, kõrvalseisja) – seda nii loo ilmumise ajal kui kümme aastat varem. *Majandusliku heaolu* fikseerimisel on lähtutud kolmest määratlusest: jõukas (üle keskmise), keskmine ja vaene (alla keskmise). Nii seda kui *sotsiaalse staatuse* kategooriat ei olnud vaja muuta. Kui algsel kujul sisaldas skeem kategooriat nii praeguste kui kümne aasta taguste huvialade ja elulaadi kohta, siis käesoleva töö tarvis mugandatud skeemi järgi on fikseeritud tegelaste praegused hobid ja huvialad – uuritav materjal osutus ebapiisavaks kümne aasta taguse elulaadi välja toomiseks. Muutmata jäi ka *perekondlike asjaolude* kategooria, mille järgi sai esiteks fikseerida portreteeritava pere suuruse ja perekondliku kuuluvuse (suur pere, keskmine, väike, üksik), teiseks pereliikmete käekäigu ning kolmandaks pere-sisesed suhted.

Teine blokk sisaldab *tegelase üldist hinnangut Eesti olukorrale, hinnangut 1990-ndatel Eestis toimunud muutustele ning hoiakut Eesti tuleviku suhtes*. Nende kategooriate puhul on kasutatud kolmest jaotust: kahel esimesel puhul *hea, rohkem positiivset kui negatiivset, head ja halba võrdselt ning halba rohkem kui head*, kolmanda puhul *pigem positiivne/optimistlik, ambivalentne (kahtlev) ja pessimistlik*. Algse skeemiga võrreldes sai välja jäetud *arusaamad muutuste algatajate, läbiviijate ja vastutajate kohta*, sest neid ei tulnud tekstide põhjal välja.

Samal põhjusel jäi kolmandast blokist välja *esiletoodud võimaluste ja kasutamata ressursside* kategooria, mis jättis siiski kvalitatiivsel lisaanalüüsil võimaluse neid märkustena üles tähendada. Sellesse blokki kuuluvad kategooriad, mille järgi saab fikseerida tegelase endaga toimunud muutusi ülemineku ajal nii tema enda kui teiste (eeskätt ajakirjaniku) poolt kajastatuna, samuti tegelase hinnangut isikliku tuleviku suhtes. Kasutatud on kolmest jaotust: *positiivne, vastuoluline, negatiivne*.

Portreelugude analüüsi põhieesmärgi vormistamisel – tegelase paigutamisel *võitja-kaotaja* skaalale – sai võimalike paigutuste skaalat lühendatud, ühendades ühelt poolt tunnused *üldiselt võitja ja kindel võitja* ning teisalt *üldiselt kaotaja ja kindel kaotaja* koondtunnusteks *võitja* ja *kaotaja*, sest tulemuste põhjal osutus nende kahe tunnuse nii detailne eristamine liiga subjektiivseks ja tulemusi killustavaks.

Üldiselt võib öelda, et mugandatud kujul oli formaliseeritud analüüsi üldskeem portreelugude analüüsiks sobilik, saamaks ülevaadet põhjalikumast inimesekäsitlest. Erižanriliste ja erinevatel tasemetel lugude uurimine lisaks portreelugudele oli õigustatud selleks, et saada ülevaadet kohalikes lehtedes kajastuvast inimesekäsitlest üldiselt.

3. Uurimistulemused

3.1. Üldtendentsid analüüsitud tekstides

Inimesekäsitlemise analüüsimiseks maakonnalehtedes *Sakala* ja *Pärnu Postimees* aastatel 1999-2002 sai kogutud kokku kõik tekstid, kus vähegi ilmnevad inimeste isikuomadused ja/või roll ühiskonnas ja/või käekäik. Allikmaterjaliks osutusid erižanrilised kirjutised – uudised, portree- ja probleemlood ning reportaažid ja intervjuud. Nende põhjal oli võimalik välja selgitada, millised inimesed ja millises kontekstis leheveergudele satuvad ning millise pildi loovad kohalikud väljaanded erinevatesse sotsiaalsetesse gruppidesse kuuluvatest inimestest ning ühiskonnast tervikuna. Analüüsitavaks materjaliks on 1999. aasta märtsis, 2000. aasta septembris, 2001. aasta märtsis ning 2002. aasta septembris ajalehtedes *Sakala* ja *Pärnu Postimees* ilmunud tekstid. Valitud kuud on piisava ajalise vahega (poolteist aastat), et vaadelda, millises suunas inimeste ning läbi nende ühiskonnaelu kujutamine areneb.

Vaatluse all on tekstid, kus on inimesi kujutatud nii inimlikust küljest kui rollitäitjatena, sest rolli täitmises ühiskonnas peegelduvad väga tihti või peaaegu alati ka isikuomadused. Lähtuvalt inimesekäsitlemise iseloomust on tekstid jagatud rühmadesse esmalt selle järgi, kas nendes esitatud tegelasi on võimalik määratleda *võitja* või *kaotajana*, seejärel lähtuvalt sellest, kas sai analüüsida tegelase suhtumist iseenda ja Eesti riigiga toimunud muutustesse eelneva kümne aasta jooksul. Tegelased, keda ei saa tekstide põhjal *võitjate* ega *kaotajatena* määratleda, sai jagatud positiivseteks ja negatiivseteks (kui see osutus tegelaste vastuolulisuse või neutraalsuse tõttu võimatuks, siis vastuolulisteks ja neutraalseteks). Igast tekstist on välja valitud üks (pea)tegelane.

Esimeses rühmas on tekstid, mille puhul on raske kindlaks teha tegelase kuuluvust *võitjate* või *kaotajate* hulka. Nende puhul on fikseeritud, kas loo teema on positiivne või negatiivne ning kas tegelane (peategelane, sest enamasti on ühes kirjutises mitu osalist) paistab lugejale teksti põhjal positiivse või negatiivsena. Teise rühma kuuluvad tekstid, milles esinevad tegelased on küll *võitjad* või *kaotajad*, aga palju rohkem nende isiku

kohta teada ei saa. Sellesse rühma kuuluvad pealiskaudselt esitatud *võitjad* ja *kaotajad*. Kolmandasse rühma jäävad põhjalikumad portreelood, mis vastavad portreelugude analüüsi aluseks võetud kriteeriumidele ning mille tegelasi saab formaliseeritud analüüsi üldskeemi põhjal *võitjaks* või *kaotajaks* liigitada.

Vaatamata sellele, et inimesekäsitus on vaid üks (ja mitte peamine) osa päevalehtede funktsioonidest, näitas käesolev analüüs *Sakala* ja *Pärnu Postimehe* erižanriliste kirjutiste inimese-kesksust. Kokku leidsid analüüsiks sobivaid tekste 305. Nendest kõige rohkem, 152, paigutus teise, 128 esimesse ja kõigest 25 kolmandasse rühma.

Vaadeldes tekstide ilmumist aja lõikes, tuli välja, et aastate 1999 ja 2000 vaatlusalustel kuudel jääb tekstide koguarv suurusjärgult samaks. Sellele järgneb hüppeline kasv 2001. aasta märtsis ning siis omakorda suur langus viimasel vaatluskuul (vt tabel 1). Sellist suurt langust (rohkem kui poole võrra) võib seletada asjaoluga, et septembris 2002 suurenes mõlemas väljaandes märgatavalt lühisõnumite ning selliste ülevaate-laadsete tekstide osakaal, mille põhjal osutus võimatuks loo tegelasi uurimiseesmärkidest lähtuvalt määratleda.

Tabel 1 Lugude jagunemine ilmumisaja järgi

	I rühm	II rühm	III rühm	Kokku
märts.99	28	39	5	72
sept.00	23	42	10	75
märts.01	50	53	8	111
sept.02	27	18	2	47
Kokku	128	152	25	305

Mõnevõrra üllatusena on esimese rühma sobivate tekstide koguarv väiksem kui teise rühma tekstide koguarv. Teisisõnu, rohkem leidsid selliseid, mille põhjal sai tegelasi pealiskaudselt kajastatud *võitjateks* ja *kaotajateks* pidada kui selliseid, mille põhjal sai üksnes fikseerida tegelase ning loo konteksti positiivsust või negatiivsust. Teise rühma tekste leidsid esimese rühma omadest vähem üksnes viimasel vaatluskuul, kusjuures septembris 2000 olid teise rühma lood peaaegu kahekordses ülekaalus (vt tabel 1).

Osakaalult püsib esimese rühma tekstide hulk märtsis 1999 ja septembris 2000 kolmandiku ringis, kasvab märtsis 2001 peaaegu pooleni ning ulatub septembris 2002 üle poole. Teise rühma tekstide osakaal püsib kahel esimesel vaatluskuul veidi üle poole ning hakkab seejärel vähenema kuni 38%-ni viimasel vaatluskuul.

Selle seletuseks võib tuua mitu põhjendust: maakonnalehtede teemakäsitus on üldiselt inimese-keskne – tekstides, sealhulgas uudistes kajastub üsna selgelt tegelaste ühiskondlik positsioon ja majanduslik olukord, lugudes figureerivad kohalikul tasandil (ja laiemaltki) tuntud tegelased, teisalt leidub väljaannetes hulganisti lühisõnumeid ja uudiseid, mis osutusid käesoleva uurimustöö jaoks kõlbmatuks (nendes ei esine suurt midagi muud peale nimede, tiitlite ja konkreetsete rollide mingites konkreetsetes situatsioonides). Uurimisperioodi teise poole (märts 2001/ september 2002) puhul, siis kui lugude suhe muutub, võib järeldada, et ühelt poolt muutuvad lood situatsiooni-kesksemaks (tegelane kindlas rollis ja olukorras/konfliktis), teisalt jääb tegelaste taust varjatumaks. Üha enam hakkab domineerima tegelase üks, antud situatsioonile vastav omadus, mis võimendatakse üle. Lisanduvad žanrist ja ajakirjanduse spetsiifikast tulenevad piirangud, mis jätavad kirjutistesse vaid antud teema jaoks olulise. Seda toetab ka klassikaliste ajakirjanduslike žanrite selgem eristumine: kui varem sisaldas näiteks maakonnalehtede uudislugu tihti ka antud uudisesse vähem või suisa mittepuutuvaid nüansse (žanrid olid hägused), siis mida aeg edasi, seda skemaatilisemaks ja konkreetsemaks lood muutuvad.

Põhjalikum inimesekäsitus jääb portreelugudesse, kuigi nende osakaal on võrreldes kahe teise rühmaga väike (vähem kui kümnendik kõikidest tekstidest). Nende hulk vaadeldud kuude lõikes muutub, näidates septembris 2000 ja märtsis 2001 tähelepanuväärset tõusu, kuid vähenedes viimasel vaatluskuul märkimisväärselt.

Kui tekstide jagunemist väljaannete vahel võrrelda, tuleb välja, et *Pärnu Postimehes* leidis analüüsiks sobivaid tekste märkimisväärselt rohkem kui *Sakalas*, kusjuures lugude arvu muutumine aja jooksul toimub mõlemas väljaandes üldjoontes sama suundumuse järgi: märtsis 2001 on märgata hüppelist kasvu ning septembris 2002

suurt langust. Seda, et *Pärnu Postimehes* on analüüsitavate tekstide koguarv suurem, võib seletada selle väljaande suurema mahuga: kui Pärnumaa leht koosneb 12-16 leheküljest (koos reklaamide ja kuulutustega), siis Viljandimaa lehes on lehekülgi kaheksa (laupäeval 12). Üldsuhtele vastupidiselt leidub *Sakalas* kõige rohkem esimese rühma tekste, aga *Pärnu Postimehes* on teise rühma tekstidel selge ülekaal (vt tabel 2). *Sakalas* on kahe rühma lugude suhe aja lõikes tasakaalustatum kui *Pärnu Postimehes*, kuigi viimasel vaatluskuul ilmneb Pärnumaa ajalehe puhul võrreldes eelnevate vaatluskuudega vastupidine tendents – ülekaal kasvab hüppeliselt esimese rühma kasuks.

Tabel 2 Rühmade jagunemine väljaannete vahel

	I rühm	II rühm	III rühm	Kokku
<u>Sakala</u>				
märts.99	9	12	3	24
sept.00	12	13	4	29
märts.01	30	18	4	52
sept.02	6	7	2	15
Kokku	57	50	13	120
<u>Pärnu Postimees</u>				
märts.99	19	27	2	48
sept.00	11	29	6	46
märts.01	20	35	4	59
sept.02	21	11	0	32
Kokku	71	102	12	185

Kui esimese ja teise rühma tekstidest moodustab suurema osa *Pärnu Postimehes* avaldatu, siis põhjalikke portreelugusid ilmus *Sakalas* isegi ühe võrra rohkem (vt tabel 2). Siinjuures on tähelepanuväärne, et septembris 2002 ei leidunud *Pärnu Postimehes* ainsatki teksti, mida oleks saanud põhjalike portreelugude hulka liigitada. Seevastu kaks aastat varem septembris leidis *Pärnu Postimehes* kuus kolmanda rühma lugu ning ilmnes tendents, mis andis põhjust oletada, et portreelugudele hakatakse üha enam lehepinda pühendama. Ka 2002. aasta septembris ilmunud tekstidega esmasel tutvumisel jäi mulje, et põhjalikke portreelugusid leidub, kuid lähemal vaatlemisel paigutusid need siiski teise rühma – nende inimesekäsitus jäi liiga pealiskaudseks ja rollikeskseks.

Kokkuvõtteks võib öelda, et kuigi ülekaalus on teise rühma tekstid (lood pealiskaudselt esitatud võitjatest ja kaotajatest), suureneb inimesekäsitluses aja jooksul selliste tekstide osakaal, mille põhjal ei saa tegelasi liigitada võitjateks ega kaotajateks, vaid üksnes positiivseteks ja negatiivseteks. Murdepunktiks

võib pidada 2001. aastat, kui kahe rühma osakaal võrdsustus ning muutus seejärel vastupidiseks eelnevale. See näitab, et lugudes hakkab domineerima üha enam vaid tegelase üks aspekt, stereotüübid *võitjatest* ja *kaotajatest* hakkavad hägustuma ning samaaegselt muutub inimese pilt ühelt poolt mitmetimõistetavamaks ja teisalt rollikeskemaks. Võib veel oletada, et maakonnalehed, sarnaselt Eesti ajakirjandusega tervikuna, on lugejate arvu suurendamiseks võtnud suuna ajalehele, kus inimesi ei defineerita enam nii palju võitude ja kaotuste kaudu. Sama tendentsi on märgata *Postimehe* puhul (Pesti 2001:32). Samuti leiab märtsis 2001 ilmunud lugude põhjal kinnitust see, mida on märgatud Eesti ajakirjanduse kohta tervikuna: alates aastatuhande vahetusest pööratakse suuremat tähelepanu sotsiaalsetele probleemidele ja “tavalisele inimesele”, luuakse tasakaalustatumat tegelikkusepilti.

3.2. Esimene rühm: lood tegelastest, keda ei saa liigitada võitjateks ega kaotajateks

Esimesse rühma kuuluvad tekstid, mille põhjal on võimatu kindlaks teha, kas nendes esitatud tegelased on *võitjad* või *kaotajad*. Nende puhul saab määrata seda, kas tegelane on kujutatud positiivse, negatiivse, vastuolulise või neutraalsena. Teisisõnu, kas tegelane paistab lugejale heas, halvas, vastuolulises või neutraalses valguses. Samuti saab välja tuua kirjutise üldise iseloomu (tooni).

Kokku on esimesse rühma kuuluvaid tekste 128, nendest kõige suurem osa, peaaegu pooled, on tonaalsuselt positiivsed, veidi vähem kui kolmandik negatiivsed ning veidi vähem kui veerand sellised, mida ei saa must-valge kaksikjaotuse kaudu liigitada – need on kas vastuolulised (sh mitmetitõlgendatavad) või neutraalsed (vt tabel 3). Tulemused näitavad kahe maakonnalehe teemade suhtelist positiivsust. Vaadeldes tonaalsuse muutumist aja jooksul, võib üldjoontes täheldada negatiivsuse kahanemist: kui märtsis 1999 moodustasid negatiivsed rohkem kui kolmandiku kõikidest tekstidest, siis septembriks 2002 väheneb nende osakaal veerandini. Positiivse tonaalsusega tekstide osas võib täheldada osakaalu suurenemist ajavahemikul märts 1999 kuni september 2000, seejärel samuti kahanemist septembris 2002. Siiski jääb positiivsete lugude osakaal kõikidel vaadeldud kuudel kõige suuremaks. Nii positiivsete kui negatiivsete lugude, eriti aga viimaste osakaalu vähenemine kahel viimasel vaatluskuul on tingitud vastuoluliste lugude sagenemisega: kui märtsis 1999 ja eriti septembris 2000 moodustavad need

kõikidest esimese rühma tekstidest suhteliselt tühise osa, siis kahel viimasel vaatluskuul kasvab nende osakaal kolmandikuni.

Tabel 3 Lugude jagunemine tonaalsuse järgi (esimene rühm)

	Positiivsed	Negatiivsed	Muud*	Kokku
märts.99	13	11	4	28
sept.00	14	8	1	23
märts.01	24	10	16	50
sept.02	11	7	9	27
Kokku	62(48%)	36(28%)	30(24%)	128(100%)

* - ambivalentsed või neutraalsed

Kaht väljaannet omavahel võrreldes tuli välja, et positiivsed lood moodustavad 61% *Sakala* esimese rühma tekstidest, kusjuures ka vastuolulisi ja neutraalseid on märkimisväärselt rohkem kui negatiivseid (vt tabel 4). Ilmneb üldine tendents, mille järgi hilisematel vaatluskuudel vastuoluliste ja neutraalsete osakaal suureneb. Septembris 2002 ei leidunud ühtegi negatiivse tooniga kirjutist. *Pärnu Postimehes* on positiivseid ja negatiivseid võrdselt ning vastuolulisi tähelepanuväärselt vähem. Märtsis 1999 eristus *Pärnu Postimees* Viljandimaa lehele just negatiivsete lugude märgatava ülekaalu poolest (kaks korda rohkem), kuid hilisematel vaatluskuudel muutus lehe sisu tonaalsuselt enam-vähem tasakaalustatuks.

Kokkuvõtteks võib öelda, et esimese rühma tekstide positiivne toon tuleneb eeskätt *Sakala* positiivsete lugude suures ülekaalus negatiivsete ees, kusjuures suhe jääb aastate lõikes üldjoontes samaks. *Pärnu Postimees* on tonaalsuselt hüplikum.

Tabel 4 Väljaannete võrdlus tonaalsuse järgi (esimene rühm)

	Positiivsed	Negatiivsed	Muud	Kõik lood
Sakala				
märts.99	8	1	0	9
sept.00	6	5	1	12
märts.01	18	3	9	30
sept.02	3	0	3	6
Kokku	35(61%)	9(16%)	13(23%)	57(100%)
Pärnu Postimees				
märts.99	5	10	4	19
sept.00	8	3	0	11
märts.01	6	7	7	20
sept.02	8	7	6	21
Kokku	27(38%)	27(38%)	17(24%)	71(100%)

Veelgi suuremas ülekaalus kui positiivsed lood on positiivsed tegelased (vt tabel 5). Kui lugude tonaalsuse puhul võis täheldada nii positiivsete kui negatiivsete osakaalu vähenemist vastuoluliste ja neutraalsete sagenemise tõttu, siis tegelaste puhul väheneb vaadeldud kuude lõikes negatiivsete osakaal, kuid positiivsete osakaal tõuseb, saavutades üldjoontes kolmveerandi taseme septembris 2002. Kui tonaalsuse puhul suurenes vastuoluliste ja neutraalsete tekstide osakaal veerandini, siis vastuoluliste ja neutraalsete tegelaste esinemine küll suureneb, kuid jääb ikkagi alla kümnendiku kõikidest.

Tabel 5 Tegelaste jagunemine positiivseteks ja negatiivseteks (esimene rühm)

	Positiivsed	Negatiivsed	Muud	Kokku
märts.99	16	12	0	28
sept.00	15	6	2	23
märts.01	39	8	3	50
sept.02	20	5	2	27
Kokku	90(70%)	31(25%)	7(5%)	128(100%)

Tähelepanuväärne on positiivsete tegelaste ülekaal mõlemas maakonnalehes (*Sakalas* moodustavad nad peaaegu kolmveerandi esimese rühma tegelastest, *Pärnu Postimehes* veidi vähem) (vt tabel 6). Sealjuures *Sakala* puhul on tendents vaadeldud kuude lõikes püsiv, *Pärnu Postimehe* puhul on märtsis 1999 negatiivsed ülekaalus (küll kergelt, mitte nii suurelt kui lugude tonaalsuse puhul). Vastuoluliste ja neutraalsete tegelaste osakaal on *Sakalas* mõnevõrra suurem, jäädes siiski selgelt alla lugude vastuolulisele ja neutraalsele tonaalsusele.

Tabel 6 Väljaannete võrdlus tegelaste iseloomu järgi (esimene rühm)

	Positiivsed	Negatiivsed	Muud	Kokku
<u>Sakala</u>				
märts.99	7	2	0	9
sept.00	6	4	2	12
märts.01	25	3	2	30
sept.02	4	1	1	6
Kokku	42(74%)	10(18%)	5(8%)	57(100%)
<u>Pärnu Postimees</u>				
märts.99	9	10	0	19
sept.00	9	2	0	11
märts.01	14	5	1	20
sept.02	16	4	1	21
Kokku	48(68%)	21(29%)	2(3%)	71(100%)

Ei ole üllatav, et positiivse loo peategelane on reeglina positiivne. Kuigi võiks ka vastupidi olla, näiteks selliste lugude arvelt, kus negatiivse tegelasega lugu saab positiivse lahenduse. Aga sedalaadi lugude puhul on üldiselt tegemist vastuoluliste kirjutistega, sest kui on välja toodud kuriteod, kannatajad või midagi muud negatiivset, siis ei saa lugu enam tonaalsuselt positiivseteks pidada. Positiivsete lugude ja positiivsete tegelaste kokkukuuluvuse näiteks võib tuua kirjutised veterandoonorist, kes on käinud aastakümneid verd andmas, tublidest politseinikest, kes oma töö eest autasu saavad, noortest õpetajatest, kes pärast kõrghariduse saamist maakooli tööle lähevad, noorest loodusesõbrast, kes pühendub juba algkoolis loomade uurimisele ja looduskaitsele ning loomulikult sportlastest ja kultuuritegelastest, eriti noortest, kes on pälvinud tunnustust nii Eestis kui mujal.

Teistsuguse näitena (vastuoluline lugu, negatiivne peategelane) võib tuua uudisloo “Viljandis elav küüditaja astub ringkonnakohtu ette” (*Sakala*, 19. märts 1999). Vastuoluliseks osutub see lugu seetõttu, et tekstis kajastub ajalootraagika, milles peategelane mängis kesksel rollil, teisalt saab ta suure tõenäosusega karistada.

Tegelaste läbiv positiivsus kajastub ilmselgelt veel seetõttu, et tihti figureerivad ka negatiivsetes lugudes peategelasena positiivsed inimesed (või kannatajad). Sellise loo näiteks võib tuua uudisloo “Eriolümpia võitja ootab äravõetud dollareid”, kus näidatakse negatiivsust läbi positiivse isiku kannatuste:

“USA-s Minneapolisise eriolümpial kuldmedali võitnud Pärnu noormees Andres Kuusman ootab kaheksandat aastat eriolümpial taskurahaks antud dollareid, mis treener endale võttis./.../ Tallinna lennujaamas astus vastne olümpiavõitja aga lennukist maha nuttes. “Kõik enneolematult Ameerika-reisilt tagasi jõudnud lapsed olid rõõmsad, ainult olümpiavõitjal olid silmad vees,” meenutas seda päeva kuldmedaliomaniku ema Aino Kuusman./.../ Olümpiavõitja mäletab, et väliseestlased andsid ümbrikus raha treenerite kätte, kes pidid selle lastele andma. Kuusman sai raha asemel kohvipaki.” (*Pärnu Postimees*, 17. märts 1999)

Sarnane on kirjutis “Ametiühingujuht kinnitab: Eestis on töörahu katkenud” (*Sakala*, 29. september 2000), mille toon on negatiivne: tööliste õigused on puudulikult kaitstud ja ametiühingud on jõuetud nende huvide eest seisma. Samas annab Eesti Ametiühingute Keskliidu esinaine endast kõik, et olukorda parandada, tehes oma tööd kogu südamega ning olles seeläbi positiivne tegelane. Sedalaadi lugude osakaal suureneb märts 2001 ja septembris 2002.

Negatiivsetes lugudes on negatiivne pool tihti umbmäärasena/umbisikuliselt esindatud – halvad on olud, süsteem, mida head inimesed parandada püüavad (tihti edutult), samuti ei ole negatiivseid inimesi (kelme, vargaid, röövleid, joodikuid jne.) nii täpselt identifitseeritud kui positiivseid tegelasi, keda julgelt ja põhjendatult esile tõstetakse. Kõik see põhjendab, miks on positiivne toon vaadeldud maakonnalehtedes (eeskätt *Sakalas*) ülekaalus. Jääb ebaselgeks, kas see on taotluslik (soovimatus negatiivseid tegelasi identifitseerida) või tuleneb ajakirjanike ebaprofessionaalsusest/argusest – saamatusest negatiivseid aspekte ja tegelasi paljastada, hirmust nendega suhelda ja neid “tülitada”.

Negatiivse tegelasega negatiivse loo tüüpnäiteks võib tuua olemusloo “Üks nädal pidu ja kolm nälga” (*Sakala*, 12. märts 1999), mille peategelane on joodikust pereema, kes on oma lapsed ja kodu hooletusse jätnud ning keda võib avalikkusele halvaks eeskujuks tuua.

Esimese rühma lugude analüüsil ilmnes mõnevõrra üllatusena, et positiivsed tegelased ja teemad on kindlas ülekaalus. Inimesekujutuse positiivsust võib siinkohal seletada seeläbi, et ajakirjanduses käib pildi konstrueerimine oma auditooriumist – tegelased ei tohi olla valdavalt pahad ja kurjad, külmad ja kauged, sest väljaande sisu

keskendub “tavalisele inimesele”, lehe imago nõuab lugejalähedust, lugeja peab saama end tegelastega samastada. Näib, et eriti iseloomustab piirkondlikke lehti püüd kirjutada kohalikest positiivsetest inimestest ning negatiivset sunnib vältima ka soov mitte rikkuda inimestevahelisi suhteid ja piirkonna üldist mainet.

Siiski kinnitavad uurimistulemused seda, et meedia konstrueerib inimestele stereotüüpseid identiteete. Esimese rühma ehk positiivseid ja negatiivseid tegelasi kujutavate tekstide puhul avaldub see järjest jõulisemalt selles, et inimesi on kerge liigitada nende rolli järgi. Meedia armastab stereotüüpe ja maailmapildi lihtsustamist, seetõttu on uuritavates tekstides tunda ka teadlikku konstrueerimist: valitakse inimese üks, konstruktsioonile vastav omadus ja võimendatakse see üle. Lisanduvad žanrist tulenevad piirangud (mida ajakirjaniku professionaalsuseks peetakse), mille tulemuseks on skemaatiliselt üksteisele sarnased lood. Järjest enam ilmneb žanriline puhtus ka kahes vaadeldud maakonnalehes.

3.2.1. Positiivsed ja negatiivsed tegelased esimese rühma lugudes

Vaadeldes esimese rühma tekstide kõige suuremat alarühma – positiivseid tegelasi kajastavaid positiivseid lugusid – tõusevad esile peamiselt “pehmete” (inimlike) omaduste järgi määratletavad inimrühmad: kõikvõimalikud kultuuri, looduse, ühiskondliku töö (sh korrakaitse) ja pedagoogikaga seotud tegelased, samuti õpilased ja tudengid, kes paistavad silma ühiskondliku aktiivsuse või millegi muu positiivse poolest. Mida aeg edasi, seda rohkem tuleb ette sportlasi ja nende lähedasi – sugulasi, juhendajaid. Näib, et sport ongi valdkond, mis noori kõige rohkem heas mõttes esile tõstab, samas kui vanemad inimesed leiavad kajastamist eeskätt pika elutöö või millegi väärtusliku talletamise läbi.

Majandussfääris tegutsejaid kuulub positiivsete tegelaste hulka mõni üksik: näiteks 20-aastaselt restorani juhatajaks tõusnud neiu (“Ettekandjast sai kuu ajaga juhataja”, *Pärnu Postmees*, märts 2001) ja firmajuht, kes ostab talunikelt toodangut kokku (“Soe põllumehed tõusevad taas jalule”, *Sakala*, märts 2001). Sellesse rühma mahub ka paar

tubli talunikku – üks peremees ja üks perenaine, kusjuures nende puhul tõusevad esile samuti pigem “pehmed” väärtused kui majanduslik tegevus või äriline käekäik.

Stereotüüpidest lähtuvalt on huvitav vaadelda, keda kujutatakse positiivsena negatiivsetes või vastuolulistes kirjutistes. Nagu varem mainitud, on ühel või teisel põhjusel positiivne tegelane ka tihtipeale sellistes lugudes esiplaanil. Need lood kajastavad eeskätt ühiskonnaelu kitsaskohti, näiteks vaesust. Tegelasteks on peamiselt need, keda võib pidada kas siis abistajateks või kannatajateks. Nende hulka kuuluvad ametnikud, kes siis näiliselt või tegelikult püüavad olukorda parandada, aga põrkuvad kokku kõikvõimalike raskustega, tublid üürnikud, kes kannatavad omaniku julmust ja püüavad leida väljapääsu oma elutingimuste parandamiseks, korteri- ja majaomanikud, kes võitlevad varaste, halbade naabrite või võimudega, kokad ja müüjad, kes teevad oma tööd korralikult, aga jäävad suure tõenäosusega töötuks, sest tingimused, milles nad töötavad, ei vasta uutele normidele, tudeng, kes vaevleb rahapuuduses, kasuema, kes hoolitseb asotsiaalsetest peredest pärit laste eest, samuti invasportlased, talunikud, patsiendid ning õpetajad, treenerid ja oma ala eksperdid, kes annavad hinnanguid. Nende seas on ka Soome ärimees (“Soomlase arvates on Pärnu ehitusplatsid üliohtlikud”, *Pärnu Postimees*, märts 2001).

Kokkuvõtvalt võib öelda, et positiivsete tegelaste hulka kuuluvad peamiselt ühelt poolt ametnikud ja eksperdid, teisalt sotsiaalselt haavatavad rühmad – noored, invaliidid, töövõtjad, keda võiks põhimõtteliselt paigutada ka *kaotajate* alla, kuid konkreetsed lood sellele piisavalt alust ei anna.

Kui maal elav kasuema negatiivses olemusloos “Laps ootab kasuperelt hoolimist ja hoolitsust” (*Pärnu Postimees*, september 2002) kuulub ilmselgelt positiivsete tegelaste hulka, siis anonüümne joodikust pereema kirjutises “Kasuvanemad pärivad joomarite lapsed” (*Pärnu Postimees*, märts 1999) on näide negatiivsest tegelasest. Keda siis üldse negatiivsetena kajastatakse? Märtsis 1999 ja septembris 2000 leiavad negatiivset kajastamist eeskätt ärimaailmas tegutsejad: petturist kinnisvaramaakler, maksupettuses süüdistatav kütuseärimees, kliente petnud konsultatsioonifirma omanik, talunikke petnud

lihakokkuostja ning muud ärimehed, nende seas kaks välismaalast – Viljandis kinnisvara kokku ostev soomlane ja sakslasest puidufirma juht, kes töölisele kallale läks. Lisaks eelpoolmainituile koolisöökla juhataja, vana küüditaja, aga ka vägivalla kahtlusega politseinik, samuti tudeng, kes juhib terroristlikult meelestatud noorteühendust. Ka märtsis 2001 ja septembris 2002 esineb negatiivseid välismaalasi: kurikuulus raudteerastaja ning Leedu narkokuller. Kinnitust leiab üsna levinud stereotüüp, mille järgi tuleb välismaalastesse ettevaatlikult suhtuda, sest “need tahavad eestlastel nahka üle kõrvade tõmmata.” Ilmnevad suisa rahvuslikud stereotüübid: sakslane käitub alluvatega kui orjadega, soomlane tahab Eestimaad kokku osta, itaallane opereerib maffia rahadega ning leedulane (kui idaeurooplane) tegeleb madalamat laadi kuritegevusega. Lisaks figureerib veel üks “võõras ja salakaval” tegelane – mustlane (“Mustlane pettis Pärnumaa vanureilt välja üle 8000 krooni”, *Pärnu Postimees*, märts 2001).

Valdav osa negatiivsetest tegelastest on seotud majandustegevusega: autovaras, salakaubaga äritseja, röövpuüdja ja raharöövel. Neile lisanduvad kaks tegelast psühholoogilise hälbe vallast: granaadiga kohtusaali õigust nõudma läinud pensionär ja loomasõber, kes pidas oma korteris kümneid koeri ning muutis seeläbi naabrite elu põrguks.

3.3. Teine rühm: lood, mis esitavad võitjaid ja kaotajaid pealiskaudselt

Teise rühma kuuluvad tekstid, mille põhjal on võimalik otsustada, kas nendes esitatud tegelased kuuluvad üleminekuaja *võitjate* või *kaotajate* hulka. See on ka kõik, sest midagi detailsemat nende kohta tekstide põhjal järeldada ei saa. Peale tegelaste määratlemise *võitjate* ja *kaotajate* hulka on ka selle rühma puhul välja toodud lugude üldine tonaalsus. Sellesse rühma kuulub 152 teksti, mis tähendab, et tegemist on kõige arvukama rühmaga, hõlmates peaaegu poole tekstide koguarvust.

Lugude positiivsus ilmneb ka teise rühma puhul: positiivse tonaalsusega on ligi pool tekstidest ning negatiivseid on veidi rohkem kui vastuolulisi ja neutraalseid (vt tabel

7). Vaadeldud kuude lõikes suuri erinevusi esile tuua ei saa, välja arvatud september 2000, kui negatiivseid lugusid oli kõige rohkem ning september 2002, kui ainult üks lugu on negatiivse tooniga. Siiski ei saa nende kõikumiste puhul üldisi tendentse esile tuua.

Tabel 7 Lugude jagunemine tonaalsuse järgi (teine rühm)

	Positiivsed	Negatiivsed	Muud*	Kõik tegelased
märts.99	21	10	8	39
sept.00	14	17	11	42
märts.01	27	15	11	53
sept.02	10	1	7	18
Kokku	72(47%)	43(28%)	37(24%)	152(100%)

* ambivalentset või neutraalsed

Positiivsus tuleb välja mõlema vaadeldava väljaande juures: kui *Sakala* puhul moodustavad positiivsed lood täpselt poole kõikidest tekstidest, siis *Pärnu Postimehe* puhul veidi alla poole (vt tabel 8). *Pärnu Postimehes* on positiivsete, negatiivsete ning vastuoluliste ja neutraalsete lugude suhe siiski tasakaalustatum kui *Sakalas*.

Tabel 8 Väljaannete võrdlus lugude tonaalsuse järgi (teine rühm)

	Positiivsed	Negatiivsed	Muud	Kõik tegelased
Sakala				
märts.99	6	3	3	12
sept.00	5	6	2	13
märts.01	11	5	2	18
sept.02	3	1	3	7
Kokku	25(50%)	15(30%)	10(20%)	50(100%)
Pärnu Postimees				
märts.99	15	7	5	27
sept.00	9	11	9	29
märts.01	16	10	9	35
sept.02	7	0	4	11
Kokku	47(46%)	28(27%)	27(26%)	102(100%)

Võis oletada, et kui peaaegu pooled tekstid kannavad endas positiivset sõnumit, moodustavad suure osa teise rühma lugudes kajastatavatest tegelastest *võitjad*. Analüüsil selgus, et lood, mille keskne tegelane on *võitja*, moodustavad veelgi suurema osa, kui positiivse sisuga lood: rohkem kui pooled teise rühma tekstides esitletud tegelastest on *võitjad*, kolmandik *kaotajad* ning kümnendik sellised, keda ei saa üheselt määratleda (vastuolulised või neutraalsed). Kui teksti tonaalsust analüüsid ilmses, et ligi veerand

lugudest on sellised, mida ei saa üheselt positiivseks või negatiivseks määratleda, siis *võitjate* ja *kaotajate* määratlemine oli kergem (nende puhul on vastuolusid vähem).

Tabel 9 Tegelaste jagunemine (teine rühm)

	<u>Võitjad</u>	<u>Kaotajad</u>	<u>Vastuolulised</u>	<u>Kõik tegelased</u>
märts.99	23	13	3	39
sept.00	19	21	2	42
märts.01	32	11	10	53
sept.02	13	3	2	18
Kokku	87(57%)	48(32%)	17(11%)	152(100%)

Kui *võitjate* ja *kaotajate* jagunemist väljaannete vahel võrrelda, siis olulisi erinevusi välja tuua ei saa: mõlemas väljaandes on *võitjaid* üldjoontes rohkem kui pool, *kaotajaid* kolmandiku jagu ning vastuolulisi kümnendik (vt tabel 10). *Pärnu Postimehes* on *võitjate* osakaal siiski veidi suurem ning *Sakalas* on veidi enam neid, keda ei saanud üheselt *võitjate* või *kaotajate* hulka paigutada.

Üldtendentsina tuleb esile, et aja jooksul muutub tegelaste vahekord üha enam *võitjate* kasuks. Seda mõlema väljaande puhul. Nii leidis *Sakala* kahel esimesel vaatluskul *võitjaid* ja *kaotajaid* võrdselt ning septembris 2000 oli *Pärnu Postimehes* *kaotajaid* koguni rohkem, aga edaspidi muutus suhe märkimisväärselt *võitjate* kasuks.

Tabel 10 Tegelaste jagunemine väljaannete vahel (teine rühm)

	<u>Võitjad</u>	<u>Kaotajad</u>	<u>Vastuolulised</u>	<u>Kõik tegelased</u>
<u>Sakala</u>				
märts.99	5	5	2	12
sept.00	6	6	1	13
märts.01	11	4	3	18
sept.02	5	1	1	7
Kokku	27(54%)	16(32%)	7(14%)	50(100%)
<u>Pärnu Postimees</u>				
märts.99	18	8	1	27
sept.00	13	15	1	29
märts.01	21	7	7	35
sept.02	8	2	1	11
Kokku	60(59%)	32(31%)	10(10%)	102(100%)

Ühelt poolt positiivsete lugude ja *võitjate* ning teisalt negatiivsete lugude ja *kaotajate* osakaalu väljendavad näitajad suurusjärgu poolest üsna sarnased, väikese ülekaaluga *võitjate* ja *kaotajate* kasuks (vt tabel 11). *Pärnu Postimehe* puhul võib siiski

täheldada, et kui positiivseid lugusid on veidi alla poole, siis *võitjate* osakaal on tunduvalt üle poole. Siin tuleb taas välja asjaolu, et teemad osutusid tonaalsuselt rohkem kas siis vastuoluliseks või neutraalseks, aga *võitjad* ja *kaotajad* jaotusid ühesemalt. Seetõttu on paljud vastuoluliste või neutraalsete lugude tegelased *võitjad* või *kaotajad* ning *Pärnu Postimehe* puhul eeskätt *võitjad*.

Tabel 11 Teemade tonaalsuse ja võitjate-kaotajate suhe

	Positiivne lugu	Võitja
Sakala	50%	54%
Pärnu Postimees	46%	59%
	Negatiivne lugu	Kaotaja
Sakala	30%	32%
Pärnu Postimees	27%	31%

Üldiselt selgub, et positiivse tooniga kirjutise peategelane on reeglina *võitja* ja negatiivse loo peategelane *kaotaja*. Näiteks 1999. aasta märtsi *Sakalas* on kuuest positiivsest loost viis sellised, mille peategelane on *võitja* ning kolmest negatiivsest loost kaks sellised, mille peategelane *kaotaja*. Sama kuu *Pärnu Postimehe* 15 positiivse loo tegelased on 14 korral *võitjad* ning seitsme negatiivse loo tegelastest kuus *kaotajad*. Sarnast suhet võib täheldada ka edaspidi.

Siiski leidub üksikuid tekste, kus negatiivsel foonil on *võitja*: uudises “Kolledžis väheneb tasuta kohtade arv kümne võrra” (*Pärnu Postimees*, märts 2001) on kesksel kohal ärijuhtimise tudeng, kellel on vedanud, sest tal õnnestub tasuta haridus saada. Sarnene on kirjutis “Kõrgharidus on varsti rikaste eesõigus” (*Pärnu Postimees*, september 2000), mille peategelane on noor hambaarst, kes sai kõrghariduse tasuta, samas lööb loo teema tasuta kõrgharidusele hingekella. Negatiivse loo “Ärimees terroriseerib võlgnikku” (*Pärnu Postimees*, märts 1999) peategelane on samuti *võitja* – mitte võlgnik, vaid jõhkra käitumisega ärimees (esiteks on üllatuslik, et lugu on suunatud viimase vastu, sest loo sisulise loogika põhjal tuleb välja, et negatiivseks tembeldatud tegelasel on tegelikult õigus oma raha nõuda, teiseks ilmneb siin maakonnalehele ebaharilik lähenemine, mille järgi on luubi ala võetud negatiivne/”ohtlik” pool):

“Pärnu ärimees Tarmo Valgepea on palganud mehed, kes talle võlgu olevalt naiselt auto ära võtsid ja ähvardustega võla tasumist nõuavad.” (*Pärnu Postimees*, 26. märts)

3.3.1. Pealiskaudselt esitatud võitjad ja kaotajad teise rühma lugudes

Kui esimese rühma tekstide puhul leidsid üsna selget kinnitust stereotüübid, siis teise rühma puhul on olukord keerulisem. Nii *võitjate* kui *kaotajate* ring on mitmekesine, *võitjaks* või *kaotajaks* olemine avaldub erineval moel. *Võitjate* seas on “kõvade” tunnuste järgi liigituvaid inimesi: ärimehi, juhtivtöötajaid, poliitikuid. Aga seda, et majanduslikud saavutused avaldu *võitjate* puhul kõige selgemalt, näitab asjaolu, et valdavalt tõstetakse esile tegelaste sootuks teisi, “inimlikumaid” külgi. Nii kajastub näiteks Pärnu ärimees Aivar Pärna mitte ärimehena, vaid võrkpalliklubi presidendina – spordimaailma esindajana.

Kõige rohkem *võitjaid* kajastub hoopis läbi kultuurivaldkonna, mis hõlmab kunsti, teatri ja muusikaga seotud inimesi. Kultuuritegelased moodustavad viiendiku *võitjatest* (vt tabel 11). Nii Pärnu kui Viljandi on teatrilinnad, seetõttu leiab teatriga seonduv mõlemas väljaandes põhjendatult palju kajastamist. Vastupidiselt *Sakalale* on *Pärnu Postimehe* *võitjate* seas suur osakaal spordil. Pärnu päevalehe veergudel kajastatavad sportlased moodustavad 13% kõikidest *võitjatest*. Need on noored ja edukad inimesed, kes on pälvinud laialdast tunnustust juba enne täiskasvanuks saamist. *Võitjaks* olemine kajastub ka tehnikaspordis, mis iseenesest eeldab head rahalist baasi. Sama palju tegelasi esindab siiski ka ärivaldkonda, sellele järgnevad poliitika ja maaettevõtlus (ka talupidamine), mis sai käesoleva materjali analüüsil põhimõtteliselt üldisest (linna)ettevõtlusest/ärist lahutatud, saamaks ülevaadet sellest, millist käsitlust leiavad maaettevõtluse ja talupidamisega seotud inimesed. Märtsis 2001 ja septembris 2002 kasvab tähelepanu maainimestele, talunikele, kes on leidnud võimaluse tulu teenimiseks. Selliste lugude hulka kuuluvad näiteks kirjutised endisest farmitöölisest, kes rajas oma kodutallu ukse- ja aknatehase, samuti mehest, kes rajas oma tallu miniloomaia.

Tabel 11 Läbi võitjate kajastuvad valdkonnad (% võitjatest)

	Sakala	Pärnu Postimees	Kokku
kultuur	9	8	17(20%)
ettevõtlus(linnas)	7	4	11(13%)
sport	0	11	11(13%)
poliitika	3	6	9(10%)
ettevõtlus(maal)	3	2	5(6%)
muu	5	29	34(38%)

Üldiselt domineerivad lugudes “pehmed” väärtused – ühiskondlik tegevus, suhe lähedastega, võimalus tegeleda sellega, mida hing ihaldab. Suhteid peetakse tähtsamaks kui majanduslikku edu. Siiski võib ka “pehmete” väärtuste puhul öelda, et sarnaselt esimese rühma lugudele üritatakse ka siin tegelasi šabloonidesse suruda. Nii on *võitjate* seas näiteks ka Riigikokku kandideerija ideaalkuju (konstruktsioon, mitte konkreetne isik): keskealine kõrgharidusega pereisa, korralik abielumees. Samuti kuuluvad sellese rühma paljulapseliste perede emad, kes näevad kurja vaeva, et ots-otsaga kokku tulla, aga on sellegipoolest eluga rahul – neil on palju lapsi, peres head suhted ning nad on ühiskondlikult aktiivsed. *Võitjaks* võib pidada ka naist, kelle suurim soov - bussijuhiks saada – on täitunud ning ta saab oma tööga hästi hakkama.

Kaotajate ring on samuti mitmekesine ja killustunud. Kuigi läbivaks jooneks on majanduslikud raskused, lisandub neile hingelisi piinu, mis ei ole otseselt majandusliku olukorraga seotud. Käsitlust leiab lai sotsiaalne spekter. Üldiselt avaldub *kaotajaks* olemine loo üldises toonis, mitte konkreetsetes juhtumites. Põhjuseks võib tuua asjaolu, et näiteks miljonäri, kellelt varastati kallis käekell, ei saa üleminekuaja *kaotajaks* pidada, vaid ikkagi *võitjaks*. Suurima rühma moodustavad tegelased, läbi kelle jõuab lugejateni vaeste perede ja puuetega inimeste raske elu. Siia kuuluvad puuetega laste ema, maakolkas elava pere isa (kes on *kaotaja* elukoha tõttu), sundüürnikust pereisa, kasarmuelanik, Pärnu metanoolitragöödia käigus isata jäänud pere ema, samuti kerge puudega naine, kellel on raske tööd leida. Vastukaaluks noortele ja edukatele spordi- ja kultuuritegelastele leiavad tähelepanu 17-aastane vargast ja narkomaanist poiss ning koolijüts, kellel on väga pikk tee jalgsi kooli minna ning kelle õpihimu seetõttu kahaneb. Sellistes tegelastes kajastub juba alaealisena *kaotajate* hulka sattunu tüüp-persoon. Läbi

alaelaliste leiab raske elu mitmes loos kajastamist – see on ajakirjanduslikult mõisteta läheneda emotsionaalse efekti saavutamiseks.

Piirkondlikku tõrjutust ilmestab olemuslugu 34-aastasest mehest, kes on sunnitud ilma elektrita elama, kuna elektriliinide rajamine tema kodutaluni osutub rahaliselt ülejõu käivaks. Erinevate elualade esindajatest tõusevad *kaotajate* esile talunikud ja meditsiiniõed. Kuigi talunikud on ettevõtjad, moodustavad nad *kaotajatest* kõige suurema osa (peaaegu viiendiku). Vaatamata sellele, et kultuurivaldkond kajastab *võitjate* seas kõige rohkem, on kultuuritegelasi vähesel määral ka *kaotajate* hulgas. Vaimsed kaotused tõusevad esile endise küüditatu kaudu, samuti võib lugeda *kaotajaks* naist, kes töötab USA-s lapsehoidjana ning kelle enda lapsed kasvavad Eestis ilma emata. Seega, majanduslikus mõttes võiks ta isegi *võitja* olla, aga majanduslik olukord ei kompenseeri emotsionaalseid kannatusi.

3.4. Kolmas rühm: lood, kus *võitjad* ja *kaotajad* on põhjalikumalt representeeritud

Põhjalikum inimesekäsitus on üks, aga kaugeltki mitte peamine päevalehtede funktsioon. Seetõttu on loomulik, et põhjalikumaid portreelugusid ilmus *Sakalas* ja *Pärnu Postimehes* palju harvemini kui lugusid, kus inimesi pealiskaudsemalt kajastatakse. Kokku leidis vaadeldud väljaannetes 25 sellist teksti, mida sai kolmandasse rühma liigitada. Sellele vaatamata saab nende vaatlusel kõige põhjalikuma ülevaate üleminekuaja inimesekäsitlusest.

Nagu selgus, on põhjalike portreelugude esinemine kuude lõikes väga erinev (vt tabel 12). Kui märtsis 1999 leidis kahes väljaandes kokku viis lugu, mida sai sellesse rühma paigutada, siis septembris 2000 oli neid kaks korda enam. Paistis, nagu hakataks nendele üha suuremat tähtsust omistama. Aga viimasel vaatluskuul leidis neid kõigest kaks, kusjuures *Pärnu Postimehes* mitte ühtegi. Tähelepanuväärne on see, et kui esimese ja teise rühma lugusid on koguarvult rohkem *Pärnu Postimehes*, siis *Sakalas* leidis rohkem kolmandasse rühma sobivaid tekste.

Tabel 12 Portreelugude ilmumine vaatlusperioodide lõikes

	Sakala	Pärnu Postimees	Perioodil kokku
märts.99	3	2	5
sept.00	4	6	10
märts.01	4	4	8
sept.02	2	0	2
Väljaandes kokku	13	12	25

3.4.1. Hinnang kajastatavate käekäigule

Kuigi ka esimese rühma lugude põhjal on positiivsed tegelased ülekaalus ning teise rühma puhul domineerivad *võitjad*, võib kolmanda rühma lugusid üldiselt *võitjate* lugudeks pidada – st mingis mõttes eliidi lugudeks, milles tõusevad esile tähelepanu vääriavad või mingil alal tunnustuse pälvinud inimesed, samuti nende tegemised ja mõtted.

Juba *Sakala* ja *Pärnu Postimehe* 1999. aasta kõikide portreelugudega tutvumisel selgus, et ajakirjanduse *võitjate*-lembus avaldub ka maakonnalehtedes: nii *Sakala* kui *Pärnu Postimehe* persoonilood kujutasid valdavalt *võitjaid*. Analüüsi tulemused olid üllatavad, sest maakondlike päevalehtede valikul uurimisallikaks sai oletatud, et need pööravad vastukaaluks üleriigilisele *võitjaid* armastavale ajakirjandusele rohkem tähelepanu nendele, kellel ei ole üleminekuaja tingimustes nii hästi läinud. Siiski oli pärast ühe aastakäigu uurimist ülekohtune väita, et *Sakala* ja *Pärnu Postimees* kuuluvad kogu oma sisult *võitjate*-lembeste ajalehtede hulka. Samas võis arvata, et *võitjate* fookusesse tõstmisega püütakse lugejatesse optimismi sisendada, meelelahutust pakkuda ja silmaringi laiendada, sest kirjutiste puhul ilmnes tegelaste edasipüüdlikkus ja teotahe: *võitjad* on oma saavutuste nimel palju vaeva näinud, ükski tegelane ei olnud tähelepanu all teenimatult, ainult välise uhkuse või üksnes majandusliku edu tõttu. Majanduslike saavutuste kõrval kajastati rahulolu oma igapäevaelu ja ümbritsevaga, samuti suhteid lähedastega. Peaaegu kõikides lugudes tehti juttu vaimsetest väärtustest.

Käesoleva uurimustöö tarvis kogutud andmete analüüsil selgus, et koguni 11 portreeloo keskne tegelane paigutus enda jutu põhjal *võitja-kaotaja* skaalal kõige kõrgemasse kategooriasse ehk *võitjaks* (vt tabel 13). Esindatuselt järgnes sellele rühm, kuhu kuuluvad need, keda võib pidada *rohkem võitjaks kui kaotajaks* ning sellele järgnes omakorda rühm, kuhu kuuluvad *võrdselt nii võitjad kui kaotajad*. *Rohkem kaotajaks* võis tegelase enda jutu põhjal vaid ühe inimese paigutada. Ajakirjaniku kajastatu põhjal on tulemused veelgi rohkem *võitja* poole kaldu: *võitjaid* 12 ja *kaotajaid* mitte ühtegi. Kokkuvõttes on kümme tegelast sellised, keda võis nii tema enda jutu kui ajakirjaniku teksti põhjal *võitjaks* liigitada.

Tabel 13 Portreelugude tegelaste jaotumine võitja-kaotaja skaalal

Tegelaste jagunemine nende enda jutu põhjal	märts.99	sept.00	märts.01	sept.02	Kokku
Võitja	3	3	3	2	11
Rohkem võitja kui kaotaja	1	3	3	0	7
Võrdselt nii kaotaja kui võitja	1	3	2	0	6
Rohkem kaotaja kui võitja	0	1	0	0	1
Kaotaja	0	0	0	0	0
Neutraalne, ei saa määrata	0	0	0	0	0
Tegelaste jagunemine ajakirjaniku näidatuna	märts.99	sept.00	märts.01	sept.02	Kokku
Võitja	4	3	3	2	12
Rohkem võitja kui kaotaja	0	3	4	0	7
Võrdselt nii kaotaja kui võitja	1	3	1	0	6
Rohkem kaotaja kui võitja	0	0	0	0	0
Kaotaja	0	0	0	0	0
Neutraalne, ei saa määrata	0	0	0	0	0

See ei tähenda, et maakonnalehed on kajastanud oma persoonilugudes üksnes neid, kes on üleminekuaja olusid kõige paremini enda huvides ära kasutanud, st poliitilist ja ärieliiti. Materjaliga põhjalikumal tutvumisel selgus, et tegelaste seas on siiski võimalik välja tuua esiteks rohkem või vähem võitnuid ning sellise jaotuse põhjuseid, teiseks *võitjaks* olemise erinevaid avaldumisviise, sest *võitjaks* olemine ilmneb tekstides eeskätt noorte andekuses ja edasipüüdlikkuses ning vanade vastupidavuses, tegusas minevikus ning oskustes rasketele oludele vastu seista. Üldiselt domineerivad lugudes sotsiaalsed

ehk “pehmed” väärtused ja edukategooriad. Need tõusevad esile rohkem kui majanduslik seis ning eeskätt nende alusel tuli *võitja-kaotaja* skaalal paiknemine määrata.

Eelnevast lähtuvalt on põhjendatud asjaolu, et kõige suurem osa tegelastest peab endaga viimase kümne aasta jooksul toimunud muutusi positiivseteks ning ainult üks pigem negatiivseteks. Valdavalt nähakse positiivsetes toonides ka oma isiklikku tulevikku. Jällegi on ajakirjanike tekstide põhjal üldpilt veelgi positiivsem (vt tabel 14).

Tabel 14 Hinnang tegelase elus toimunud muutustele viimase kümne aasta jooksul

	Tegelase hinnangul	Ajakirjaniku hinnangul
pigem positiivsed	16	18
vastuolulised	8	7
pigem negatiivsed	1	0

3.4.2. Meediatähelepanu põhjus

Ilma asjata ei tehta persoonilugu kellestki. Lehepersooniks valimisel võib olla erinevaid põhjusi: tegelane võib olla tuntud isik/ avaliku elu tegelane, tal võib olla huvitav elulugu või tähelepanuväärne majanduslik seis, avalikkusele huvi pakkuv töö või harrastus, silmapaistvad saavutused, esiletoomist väärt mõtted, elulaad või hoopis midagi muud. Käesoleva töö üks eesmärk oli välja tuua, mis on just see peamine põhjus, miks inimesest portreelugu tehti. Nagu selgus, on isikud kõige rohkem tähelepanu all nende töö (igapäevase tegevuse) tõttu. Osakaalult järgmised põhjused on tuntus ja saavutused, mis tähendavad esiletõstmist väärivaid tulemusi ükskõik millises eluvaldkonnas. Selgus, et vaid ühe loo puhul võib tähelepanu keskpunktiks pidada tegelase majanduslikku seisu. Sama vähe on esindatud hobi või huviala (vt tabel 15).

Tabel 15 Meediatähelepanu peamine põhjus

Töö, tegevus	7
Tuntus, kuulsus	5
Saavutused	5
Maailmavaade, mõtted, elulaad	4
Saatus	2
Majanduslik seis	1
Hobi, huviala	1

Kui märtsis 1999 ja septembris 2000 oli töö kõrval oluliseks tähelepanu põhjuseks maailmavaade, mõtted ja elulaad, siis kahel viimasel vaatluskuul tõusevad töö kõrvale tuntuks ja saavutused. Toimub nihe suurema rolli-kesksuse suunas. Saatus ja maailmavaade jäävad üha enam tahaplaanile. See tähendab, et inimese puhul tõuseb üha enam esile mingi kindel tegevus, mis teda kõige paremini iseloomustab.

3.4.3. Sugu, vanus ja elukoht

Soolise jaotuse järgi on portreelugudes ülekaalus mehed – 15:10. Sealjuures *Sakala* paistab silma meeste suurema ülekaalu poolest (9:4) ning *Pärnu Postimehes* on rohkem naisi (6:4).

Vanuseliselt kuulub kõige arvukamalt persoone alla 30-aastaste, seejärel üle 70-aastaste vanuserühma ning sellele järgneb 60-69-aastaste rühm (vt tabel 16). Seetõttu ei saa vanusest lähtuvalt öelda, nagu kajastaksid portreelood klassikalisi üleminekuaja *võitjaid*, vastupidi, tegelaste vanuselisest struktuurist lähtuvalt võiks käesoleva uurimustöö teoreetiliste lähtekohtade järgi suure osa tegelastest *kaotajate* hulka määratleda. Teisalt võib oletada, et valdav osa tegelastest oleksid *võitjad* ka stabiilses ühiskonnas – ühed olid liiga vanad, teised liiga noored, et üleminekuaja võimalusi enda majanduslikes huvides edukalt ära kasutada. Siit järeldubki, et võitjaks olemine avaldub milleski muus kui üleminekuaja võimaluste ärakasutamises.

Siiski ilmnevad põlvkondlikud erinevused tegelaste paiknemisel *võitja-kaotaja* skaalal. Nendest kümnest tegelasest, kes nii enda jutu kui ajakirjaniku teksti põhjal *võitjate* hulka paigutuvad, on kuus alla 30-aastased, kaks vanusevahemikus 40-49-, üks 40-49 ning üks 60-69-eluaastat. Nendest kuus on mehed, neli naised. Seevastu nendest seitsmest tegelasest, kes nii enda jutu kui ajakirjaniku teksti põhjal *võrdselt nii võitjaks kui kaotajaks* või *rohkem kaotajaks* osutusid, on neli naised ja kolm mehed. Neli nendest kuulub üle 70-aastaste vanuserühma, üks jääb vanusevahemikku 60-69 eluaastat, üks 50-59 ning üks on alla 30-aastane. See tähendab, et kuigi persoonilood on oma üldiselt iseloomult ja tegelaste valikult *võitjatele* suunatud, kumavad nendest läbi üleminekuaja üldised tendentsid.

Tabel 16 Persoonide jagunemine vanuseliselt

Vanus	
1 alla 30	10
2 30-39	1
3 40-49	3
4 50-59	1
5 60-69	4
6 üle 70	6

Ilmneb ootuspäraselt, et maakonnalehtedele kohaselt leiavad *Sakala* ja *Pärnu Postimehe* persoonidena kajastamist eeskätt oma maakonnaga seotud inimesed. Selliseid, kellel ei ole Viljandi- või Pärnumaaga mingit sidet, tegelaste seas ei ole. Siiski, avalikkusele tuntud inimesed, eeskätt kultuuritegelased, kellest suur osa kolmanda rühma lugusid räägib, on liikuva eluviisiga, nende ettevõtmised leiavad aset erinevates Eesti paikades, sealhulgas hooajaliselt Viljandis ja Pärnus, teisalt on mitmed Viljandimaalt ja Pärnumaalt pärit inimesed saavutanud tuntuse mujal – nii pealinnas kui välismaal, kuid huvi nende vastu püsib ka endises kodukohas. Üks selline on näiteks teleasaatejuht Anu Välba, kes on sündinud ja kasvanud Pärnumaal, aga pealinna kolinud ja seal karjääri tegema asunud. Päritolu ei jäeta rõhutamata, samuti igatsust kodukoha järele:

“Anu Välba on pärit Pärnumaalt ehk, nagu ta ise ütleb tüdruk Tori hobuste juurest. Lühikese ajaga on ta tõusnud omapäraseks tõsiseltvõetavaks meediapersooniks./.../ “Kahjuks ei saa ma eriti tihti kodus käia. Õnneks käivad mu ema ja isa tihti Tallinnas.” (*Pärnu Postimees*, 13. märts 1999)

Kodu- või päritolumaakonna armastus avaldub mitmete tegelaste arvamustes, näiteks leiab Tallinnast Pärnusse naasnud õpetajanna Tiia Reiksaar, et Pärnu sobib tema vaimulaadi ja eetiliste tõekspidamistega paremini kui Tallinn:

“Tiiale tundub, et Pärnus on see miski alles. “Eestis ainsana on siin selline tsiviliseerituse aste, mis vastab minu sisemisele iluvajadusele ja arusaamisele ilust, korrast ja puhtusest,” lausub ta mõtlikult. Pärnu tänavad on tema meelest hoolitsetud ka korras ning võrreldamatult puhtamad kui Tallinnas.” (*Pärnu Postimees*, 29. september 2000)

Seisuga 1999-2002 elas kõige rohkem tegelasi maakonnakeskustes – Viljandis (seitse) ja Pärnus (kuus). Nii Tallinnas kui maapiirkondades elas neli tegelast. Endise elukohana tõuseb kõige rohkem esile Viljandi, millele järgnevad Pärnu ja maapiirkonnad. Üldnäitajate järgi ei saa järeldada, et kümne aasta jooksul oleks toimunud piirkondade vahel kindlat ühesuunalist liikumist (va Viljandi linn). Samuti on seos elukoha ja rohkem või vähem *võitjaks* osutumise vahel nõrk. Pigem võib täheldada, et liikumise suund

sõltub suuresti vanusest ja tegevusest: nooremas eas asutakse kodumaakonnast väljapoole (peamiselt Tallinna) õppima, pärast kooli või küpsemas eas jõutakse (kodu)maakonda tagasi (vt tabel 17).

Tabel 17 Persoonide jagunemine elukoha järgi

<u>Elukoht seisuga 1999-2002</u>	
1 Pärnu	6
2 Viljandi	7
3 Tallinn	4
4 Tartu	2
5 Narva, Kohtla-Järve, Sillamäe	0
6 Muu linn	0
7 Kohalik keskus	1
8 Küla, maakoht	4
9 Välismaa	1

<u>Endine elukoht</u>	
1 Pärnu	5
2 Viljandi	11
3 Tallinn	3
4 Tartu	1
5 Narva, Kohtla-Järve, Sillamäe	0
6 Muu linn	0
7 Kohalik keskus	1
8 Küla, maakoht	4
9 Välismaa	0

3.4.4. Tegevusala, staatus ja majanduslik seis

Kui vaadelda seda, kuidas on kümne aasta jooksul muutunud portreelugude tegelaste tegevusalad, siis võib täheldada muutusi eeskätt vanuselisest struktuurist lähtuvalt. Kuna väga suur osa tegelastest on kas noored (peamiselt kultuuri või spordi vallas tegevad inimesed) või pensioniikka jõudnud (huvitava elu või elutööga inimesed), siis on tegevusala vahetuse põhjus mõistetav ega oma otsest seost üleminekuaja võimaluste kasutamise või kasutamata jätmisega. Seisuga 1999-2002 moodustavadki kõige suurema rühma pensionärid, seejärel kultuuritegelased ning suuruselt kolmas rühm on spetsialistid (vt tabel 18). Seetõttu võib üldiselt järeldada, et tegevusala muutust ei saa käekäigu puhul kõige tähtsamaks teguriks pidada. Üleminekuajale eelnenud tegevusalana ilmnas kõige rohkem õppimine, sest noored, kes sajandivahetusel nii kohalikule meediale kui loodetavasti ka lugejatele huvi pakkusid, omandasid kümne aasta eest veel haridust. Sajandivahetuse pensionärid olid kümne aasta eest valdavalt spetsialistid või kultuuritegelased. Sajandivahetuse spetsialistide puhul aga mängib ettevõtlikkuse ja riskide võtmise kõrval väga olulist rolli valitud erialal visa edasipürgimine ja enesetäiendamine.

Nende kümne tegelase seas, kes nii enda jutu kui ajakirjaniku teksti põhjal *võitjaks* osutusid, on kaks näitlejat, ettevõtja, ettevõtte juht, koreograaf, reisikorraldaja, poliitik, raamatukogutöötaja, telesaatejuht ja kirikumuusik. Klassikaliseks üleminekuaja *võitjaks* võib pidada Viljandi meest, kes kuulub 30-39-aastaste vanuserühma ning kes Nõukogude ajal reamiilitsana leiba teenis, aga oli sajandi lõpuks töötanud end alkoholitehase omanikuks ja juhiks. Nendest seitsmest, kes on nii enda jutu põhjal kui ajakirjaniku kajastatuna nii *võitjad* kui *kaotajad*, on viis pensionärid. Seega on seos tegevuse ja käekäigu vahel siiski ilmne, aga peamiselt eest lähtuv.

Tabel 18 Tegevusalad ja nende muutumine kümne aasta jooksul

Tegevusala	1999-2002	10 aastat varem
Reatöötaja	0	3
Spetsialist	6	7
Juht	2	2
Ettevõtja	1	0
Kodune, töötu	0	0
Pensionär	8	1
Õppur	1	9
Muu (spordi-või kultuuritegelane)	7	3

Suurima osa tegelastest moodustavad need, kes seisuga 1999-2002 kuulusid keskmise staatusega inimeste hulka (oluline koht oma asutuses või ettevõttes). Teine suurem osa on kõrvalseisjad (vt tabel 19). Kõik see on jällegi vanuselisest struktuurist johtuv: kümme tegelast on alla 30- ja sama palju üle 60-aastased, mis tähendab, et ühed on alles karjääri tegema asunud, teised aga aktiivsest elust kõrvale tõmbunud. Märtsis 1999 ja septembris 2000 kajastatud tegelastest ei olnud ükski üle-eestiliselt kõrge staatusega. Kahel hilisemal vaatluskuul lisandus siiski kolm tegelast, keda võib nii kõrge staatusega inimeste hulka paigutada. Kümne aasta taguse staatusega võrreldes on siiski toimunud nihe kõrgema staatuse suunas. See tähendab esiteks seda, et kõik üle 60-aastased ei olnud veel aktiivsest elust kõrvale tõmbunud, teiseks aga seda, et ka nende viie tegelase seas, kes kuuluvad vanuseliselt vahepealsetesse rühmadesse, on märgatav staatuse tõus. Jällegi võib siinkohal näiteks tuua Viljandi ärimehe, kes oli kümne aasta jooksul madala staatusega tegelasest edasipüüdlikkuse, auahnuse ja avanenud võimaluste tõttu kõrge kohaliku tähtsusega isikuks tõusnud:

“1980. aastate lõpul oli Aivis Ohtla miilitsavormis nooremleitnant ning käis päevi näinud Žiguliga teedel ja tänavail reide tegemas. Autoinspeksiooni majja, sellesse samasse praegusesse Liiwi Heliisi poodi käis ta iga päev tööle. Ta meenutab, et miilitsasse minek oli tollal omamoodi nooruse uljus.” (Sakala, 27. märts 1999)

Tabel 19 Portreelugude tegelaste sotsiaalne staatus

Sotsiaalne staatus	1999-2002	10 aastat varem
1 väga kõrge, üle-eestilise tähtsusega	3	2
2 kõrge, kohaliku tähtsusega	4	3
3 keskmine, oluline oma asutuses, ettevõttes	10	7
4 madal (käsitäitja, kõrvalseisja)	8	12

Kuna portreelugudes kajastatud inimesed on suures osas kultuuritegelased või vanemad inimesed, võib nende majanduslikku seisu valdavalt keskmiseks pidada – nad ei tõuse esile oma rikkuse poolest ega kajastu ka vaestena (vt tabel 20). Alla keskmise majandusliku seisuga tegelasi leidis aastate 1999-2002 seisuga kõigest kolm, sama vähe on neid, keda majanduslikult väga heal järjel olidaks pidada saab. Näiteks ühe tegelase, Viljandi linnaeape ja poliitiku Tarmo Looduse puhul kummutab kirjutis rõhutatult eelarvamust, mille kohaselt on tegu jõuka inimesega (laenu peale on ostetud maja, aga remont ei edene nii kiiresti kui tahaks):

“Nali selgub asjassepühendamatutele alles hiljem. Nimelt köetakse linnaeape pere maja ahjude abil./.../ Hiljem räägib ta veel, kuidas nad Evaga vana-aastaõhtul saunas käies taburettide peal püsti seisis. Saunalava on siiani valmis ehitamata.” (Sakala, 13. märts 1999)

Kümne aasta tagust majanduslikku seisu vaadeldes on pilt üldjoontes sama: nii jõukate kui vaeste rühma kuulub kaks, kõik ülejäänud paigutuvad keskmiste hulka vt tabel 20) Sellise valdavalt keskmisele majandusliku seisule orienteerituse üheks põhjuseks on taas vanuseline struktuur. Alla 30-aastastased tegelesid kümne aasta eest veel õppimisega, olles siiski piisavalt kindlustatud, et oma haridusteel edasipürgimist jätkata. Teisalt leidub tegelaste seas palju vanemaealisi, endisi spetsialiste või kultuuritegelasi, kes tegutsesid suhteliselt vähetasustatud valdkondades. Nendest kolmest tegelasest, kes aastate 1999-2003 seisuga jõukate inimeste hulka kuulusid, olid kaks heal majanduslikul järjel ka kümme aastat varem: üks neist on kindlalt üleminekuaja *võitjate* hulka kuuluv Viljandi metallitööstuse juht (vanuserühm 40-49), kes töötas juhina ka varem, teine “noor pensionär”(vanuserühm 60-69), kes töötas kümne aasta eest juhina, kuid kelle puhul selgus, et pensionile jäämine ei ole tema majanduslikku olukorda muutnud. Kolmas majanduslikult väga heal järjel mees on eelpoolkirjeldatud Viljandi ärimees (vanuserühm 30-39), kelle kümne aasta tagust majanduslikku seisu võis keskmiseks pidada. Kui vaadelda nende kolme tegelase vanust ja tegevust (ja selle muutumist), on nende puhul tegemist klassikaliste üleminekuaja *võitjatega*.

Tabel 20 Tegelaste majanduslik seis ja selle muutumine

Majanduslik heaolu	1999-2002	10 aastat varem
jõukas, üle keskmise	3	2
keskmise	19	21
vaene, alla keskmise	3	2

3.4.5. Huvid, perekond ja väärtused

Inimeste hoiakud ja elulaad peegelduvad suuresti nende hobides ja harrastustes. Seetõttu sai, kus vähegi võimalik, üles tähendatud need tegevused, millega inimesed vaba aega sisustavad. Kuna kolmanda rühma tekstid on ühelt poolt (põhi)töö ning teisalt pere- ja kodukesksed, ei tulnud kõikidest tekstidest välja neid tegevusi, millega vabal ajal tegeletakse. Kümne aasta tagused huvid ja hobid jäid hoopis varjatuks.

Kõige sagedamini tulid vaba aja veetmise puhul välja looduse ja reisimisega seotud tegevused, seejärel kultuurivaldkonda jäävad harrastused: muusika, kunst, lugemine ja teater (vt tabel 21). Kuue tegelase puhul ei olnud hobisid ja huvialasid võimalik üldse välja tuua. Kui vaadelda neid kümnet, kes *võitja-kaotaja* skaalal kõige edukamate hulka paigutusid, siis on tehnikaspordi harrastamine just nende vaba aja sisustamise kindel osa (selle tegevuse harrastamine eeldab head majanduslikku baasi), aga samal määral on esindatud looduse ja reisimisega seonduv. Kultuurihuvi oli täheldatav ühe tegelase puhul ning kolmel juhul ei saanud midagi välja tuua. Nende puhul, kes skaala teise otsa paigutusid, tuleb kõige sagedamini välja ühelt poolt huvi looduse, teisalt kultuuri vastu, ühel korral on esindatud kollekttsioneerimine ning religiooni ja müstikaga seonduv ning ühel korral ei ilmne huvisid üldse. Niisiis võib öelda, et üldine käekäik peegeldub mingil määral harrastuses: nooremate ja edukamate inimeste puhul võib välja tuua huvi kodust väljapoole jääva ja aktiivse vaba aja sisustamise vastu, aga vanemate ja vähemedukate vaba aja sisustamine on rohkem kodukeskne ja passiivne. Nagu näha, mängib siinjuures suurt rolli vanus. Üldiselt võib öelda, et nii *Sakala* kui *Pärnu Postimees* kajastavad persoonilugudes omal alal tunnustuse saavutanud inimesi, põhiliselt küll sõltumata nende tegevusvaldkonnast, kuid siiski keskmisest mõnevõrra suurema tähelepanuga

kultuurivaldkonnale. Põhjendatult on mitmetel kultuurivallas põhikohaga tegutsevatel inimestel töö ja hobi kattuvad. Kui märtsis 1999 ja septembris 2000 tõusis hobidest kõige rohkem esile huvi tehnika ja tehnikasporti vastu, sellele järgnesid kultuuri ja loodusega seonduv, siis hilisemal perioodil oli huvialade ring täiesti killustunud. Suureneb huvi looduse vastu – jahil ja kalal käimine ning reisimine, loodusesse mittepuutuvates valdkondadest tõusid esile muusika- ja kunstiarmastus ning kiindumus malemängu. Mõnevõrra üllatav on see, et füüsiline treening ei tulnud harrastusena kordagi välja. Üha enam jäi kirjutiste sisus huvialadele ning tööst vabale ajale vähem ruumi: seoses rollikesksuse kasvuga kahaneb muude tegevuste kirjeldamine. Näiteks metallitööstuse juht räägib küll kodu remontimisest kui hobist, aga tema puhul on tegemist hea näitega inimesest, kelle elus peale töö ja kodu suurt midagi ei olegi.

Tabel 21 Huvialade ja hobidega seotud valdkonnad

Looduse ja reisimisega seonduv	7
Kultuurivaldkonda kuuluv	6
Tehnikasport	3
Kolleksioneerimine	1
New age, müstika, folosoofia, religioon	1
Nõ vaimne sport: kabe, male, kaardimäng	1
Ei selgu	6

Isikliku elu ja kodu kõrval kajastusid kolmanda rühma lugudes mingil määral ka perekondlikud asjaolud. Üldiselt peetakse perekonda väga tähtsaks. Enamiku lugude põhjal selgub see, kas tegelane on pereinimene või elab üksinda ning ainult kahel juhul ei saa pere kohta midagi teada. Kuna intervjuu portreeloo tegemiseks on leidnud enamikel juhtudel aset tegelase juures kodus, on perekondlik seis vähemalt ära mainitud (vt tabel 22).

Tabel 22 Tegelaste perekondlik kuuluvus

suur pere (5 inimest ja rohkem)	0
keskmine (3-4 inimest)	6
väike (kahekesi)	10
üksik	6
ei selgu	3

Vaatamata sellele, et peret peetakse üldiselt tähtsaks, ei leidu persoonide hulgas sellised, kellel oleks suur pere. Seevastu kõige rohkem on juttu kahekesi elavatest inimestest (paarist). Antud juhul on see seletatav asjaoluga, et suur osa tegelastest on kas alla 30- või üle 60-aastased – nad kas ei ole jõudnud veel lapsi muretseda või on need juba vanemate juurest ära läinud. Samas kumab tekstidest läbi, et noored inimesed vähemalt loodavad pere suurenemist. Erineva perekondliku seisuga inimesi leidub ka kõige edukamate tegelaste hulgas, kellest neljal juhul on tegemist keskmise pere (kolmeli inimest) liikmega, kolmel juhul üksikuga, kahel juhul abikaasaga kahekesi elava inimesega ning ühe tegelase puhul jääb pere seis arusaamatuks. Vähem või rohkem tuli tekstidest välja ka pereliikmete käekäik. Mitte kordagi ei ilmne, et pereliikmetel halvasti läheb. Kuna tegemist ei ole skandaalsete või paljastavate lugudega, leiab pereliikmete käekäik kajastamist juhul, kui kõik hästi laabub. Sama lugu on pereliikmete omavahelise läbisaamisega: valdavalt on peredes vähemalt näiliselt head suhted.

Näiteks võib tuua Viljandi ärimehe Aivis Ohtla perefoto allkirja:

“Mul jätkub aega kõigeiks, kindlasti ka pere jaoks. Muidu poleks elul mingit mõtet.” (*Sakala*, 27. märts 1999)

Eriti rõhutavad häid peresuhted ajakirjanikud:

“Kümme aastat pärast abiellumist paistab Looduste armastus ikka noor.” (*Sakala*, 13. märts 1999)

Siiski esineb ka keerulisi peresuhteid, mis kätkevad eneseotsingut, päritolu tähtsustamist ning segast minevikku:

“Tiidu elu ilusamatesse aastatesse langenud sündmused meenutavad ladinaameerika seebiseriaale. “Viis aastat tagasi sain teada, et ma ei ole oma ema ja isa laps, vaid saadud sünnitusmajast kohe pärast sündi,” teatab Tiit rahulikult. “Sellest saadik olen elanud küsimusega, kes ma tegelikult olen, milline on minu suguharu. Millised eeldused mul geneetiliselt on.”/.../ Tiidul ja ta kaksikõel on vedanud, aga ometi tundub Tiidule, et vanemad pidanuks neile õega tõtt rääkima juba siis, kui õde kuulis koolist teiste laste halastamatust suust, et nad on – häh! – kasulapsed. /.../ Kui see tavatu tõde selgus, ei olnud perekonnas kedagi, kes poleks nutnud /.../ “Kui ma ei tea, kes olen, ei saa ma ju oma peretki luua,” arutleb Tiit. “Ütlen armastatule: “Tule mulle naiseks”, aga kellele mulle?”” (*Pärnu Postimees*, 8. september 2000)

Küsitluse “Mina. Maailm. Meedia” põhjal tuli välja, et siirdeperioodil (1991-2003) on Eestis muutunud tähenduslikumaks ning inimeste silmis olulisemaks mitmed nautlemise, lähisuhete ja enesetunnetusega seotud väärtused nagu õnn, mugav elu,

meeldiv elu, huvitav elu, armastus, ühiskondlik tunnustus, võrdsus, tarkus, eneseaustus, kaunis maailm ja tõeline sõprus. Püüd enesekehtestamisele on omane eriti nooremale põlvkonnale, kõrgema sissetulekuga rühmad väärtustavad kõrgemalt eneseteostust ja võimu omamist, madalama sissetulekuga rühmad aga võrdsust, õiglust ja tugevat perekonda. Vähemedukates sotsiaalsetes rühmades on esil hingelist tuge pakkuvad väärtused: tugev perekond, tõeline sõprus, kaunis maailm ja lunastus. Mitmed kollektivistlikud või universalistlikud väärtused on kõrgemalt hinnatud vanemate, madalamalt aga nooremate poolt. On alust arvata, et nendes rühmades tähtsaks peetud isiksuslikku ja sotsiaalset ning hingelist tasakaalu väljendavad väärtused võivad hakata rühmale pakkuma hoopis positiivse eristumise võimalust (Kalmus & Vihalemm 2004: 31-32).

Käesoleva uurimustöö andmete põhjal saab väärtuste osas ühelt poolt *võitja-kaotaja* skaalal erinevalt positsioneeruvate inimeste, teisalt vanuseliste erinevuste järgi samuti teatavaid erinevusi välja tuua. Eeskätt ilmneb see erinevate väärtuste rõhutamises Schwartzi skeemis (alalhoidlikkus vs avatus muutustele). Kogu *võitja-kaotaja* skaalal on tugevalt esindatud *püüed turvalisuse poole*. See avaldubki eeskätt pere väärtustamises ning kokkukuuluvustunde, samuti lähedaste ohutuse tähtsustamises. *Iseseisvuse* (mis on samuti tugevalt esindatud kogu *võitja-kaotaja* skaalal) puhul rõhutavad *võitjate* tipu osas asuvad tegelased eeskätt oma sihtide seadmist, veidi vähem vabadust ja sõltumatust, skaala keskossa jäävad tegelased aga rohkem loovust. Uudishimu väärtustavad kõrgelt kõikidesse rühmadesse jäävad tegelased. Kui *saavutusvajaduse* puhul rõhutavad rohkem *võitja* poole kalduvad inimesed edu ja edasipüüdlikkust, siis skaala keskossa jääjad arukust ja võimekust.

Edasipüüdlikkuse, eesmärkide seadmise ning uljuse poolest paistab silma näiteks noor teletäht Anu Välba:

“Momendil on eesmärk saada väga heaks ajakirjanikuks ja produtsendiks. Eelkõige tunnen vajadust end teostada. Mul on palju energiat, seda jääb pidevalt üle./.../ Öeldakse, et läbi kannatuste jõuadki sinna, kuhu lõpuks jõudma pead.”

Üllatavalt tuleb ühe noore inimese puhul ette ka tagasihoidlikkust, suisa häbelikkust:

“Kui poleks häid sõpru, kes Ramo Tederi andest lugu peavad ja teda üht või teist viisi avalikkuse ette sikutavad, siis ei pruugiks me temast üldse midagi teada (*Sakala*, 30. september 2000 kunstniku ja muusiku Ramo Tederi kohta).

Hoiakut iseloomustavad nii noormehe enda kui tema sõbra sõnad:

“Mulle tegelikult üldse ei meeldi, et minust kirjutatakse või minuga seoses miskit reklaami tehakse, sest muusika ja maalid räägivad ise enda eest./.../ Iga kord, kui ma mingit näitust teen, on tunne, et jama, parem oleks, kui ükski inimene seda ei näeks.”

“Ta on uje, tagasihoidlik, teeb asju vaikselt omaette, suure rahva ette minek nõuab pingutust./.../ Ta maaliks ja teeks muusikat pigem omaette. Navitrolla moodi müük ei tuleks tema puhul kõne allagi.”

Need, kes on rohkem *võitjad* väärtustavad rohkem ka enesedistsipliini, samas on *võitjate* hulgas esindatud soov elada põnevat ja vaheldusrikast elu. Viisakust koos enesedistsipliiniga hindavad kõrgelt vanemad inimesed. Kalduvust tunnustusvajaduse ja oma maine tähtsustamise järele esineb rohkem nende hulgas, kelle puhul tuleb ilmsiks ka kaotusi.

Patriotismi kui väärtust esineb harva, aga mingil määral siiski vanemate inimeste puhul: kas siis militaristlik-patriootilise kasvatuses tähtsustamise või kodumaise kultuuri ja iseolemise ning traditsioonide rõhutamise näol. Esimesel juhul väärtustatakse korda ja distsipliini, teisel eesti-meelsust ja päritolu:

“Kodutütar peab olema hea kasvatusena. Ta peab armastama oma kodu ja vanemaid, samuti isamaad. Ta peab olema ka hea õppepõlvkonnaga. /.../ Kuigi suurem osa sellest ajast on elatud ja töötatud võõrvõimu all, on Helju Mägi püüdnud sellest mööda minna ja üle olla. “Meie meelsus oli kogu aeg alles, kõik need aastad,” ütleb võluv ja laitmatult eestiaegne daam, kes on siiski elus palju pidanud ka alla suruma, sest hirm, mida sovetide aeg inimestele sisendas, oli suur. “Põlgus oli ka suur, aga hirm veel suurem,” on ta sunnitud tunnistama. /.../ Ta teab oma sugulasi seitse põlve tagasi. Kõik on mulgid. (*Sakala*, 6. märts 1999)

Samas loos tuleb korra kõrval esile vajadus turvalisuse järele (sellest paistab puudus olevat):

“Enam ei julge ilma Kaitseliidu poiste või sõjameesteta laagreid tehagi. Turvalisuse küsimus on viimastel aastatel nii palju muutunud.” (*Sakala*, 6. Märts 1999)

Eestluse väärtustamise juures tõuseb esile eestlase alaväärsustunde taunimine:

“Jürissoni arvates on eestlaste liigne häbitunne orjaajast sisse kasvanud. Eesti rahvas on nii väike, et kui ta oma olemise unustab ja alaväärsuskompleksile liiga järele annab, siis ta kaob./.../ Seepärast peab teadlane oluliseks, lausa hädavajalikuks kinnihaaramist kõigest rahvuslikust: muusikast, kunstist, kirjandusest ja kõige rohkem traditsioonidest.” (Sakala, 23. september)

Antud juhul väärtustab ajakirjanik tegelase juures pigem fanaatilisust kui tagasihoidlikkust ja oludega leppimist:

“Ja ikkagi püsib maailm püsti üksikute hullude ja fanaatikute najal, kes suudavad teisi kaasa vedada, agiteerida ja sütitada. Johannes Jürisson on 20 aastat Eesti muusikahuvilistele Hüpasaarde matku korraldanud ja Mart Saarest rääkinud.” (Sakala, 23. september)

Küsitluse “Mina. Maailm. Meedia” põhjal selgus, et siirdeajal toimunud muutustega on püsivalt rohkem rahul veidi üle poole elanikkonnast. Positiivne hinnangumuster on omane rohkem neile, keda iseloomustab suhteliselt suurem sotsiaalne ja kultuuriline kapital ning aktiivne ja usaldav suhe riigi institutsioonidesse, parem majanduslik olukord, kalduvus pidada oluliseks enesekehtestamise ning sotsiaalse keskkonna tasakaalu ja heaoluga seotud väärtusi ning veidi tugevam poolehoid liberaalsele ideoloogiale. Muutuste suhtes ambivalentsem ning sotsiaalselt kriitiline hinnangumuster iseloomustab keskealisi ja vanemaid eestlasi maal, veidi enam naisi kui mehi, keskhariidusega vastajaid ning neid, kelle isiklik muutuste kogemus on olnud sagedamini negatiivne, pettumusi valmistav. Kõige olulisemalt mõjutab hinnanguid ühiskonnale iga inimese elukäik, tema enda elus toimunud positiivsed või negatiivsed sündmused. Negatiivsema elukogemusega on kriitilisema suhtumisega muutustesse. Muutunud sotsiaalsete ja majanduslike oludega paremini kohanenud inimesed on riigis toimunuga rohkem rahul ning nad üldiselt optimistlikumad ka riigi tuleviku suhtes. (Lauristin 2004:248).

Märgatavad erinevused *võitjate* ja skaala keskosa poole jäävate inimeste vahel tulevadki esile suhtumises riiki ja erinevatesse ühiskonnanähtustesse. Üldiselt hinnatakse muutusi nõ süsteemi tasandil suhteliselt positiivselt või ei hinnata neid üldse. Paraku tuleb välja, et rohkem *võitjad* ja noored on end enam riigist distantseerinud, nad

keskenduvad rohkem oma igapäevasele tegevusele ega pea riiki üldjuhul oma tegevuse kontekstiks. Üldiselt jäävad hinnangud Eesti riigi ja sellega toimunud muutuste kohta tagasihoidlikuks, enamikel juhtudel tuleb neid aimata loo tonaalsusest või läbi spetsiifilisemate hinnangute, mis puudutavad mingit konkreetsemat valdkonda.

3.4.6. Võrdlus *Postimehega*

Aastate 1999-2001 üleriikliku päevalehe *Postimees* portreelugudes, kus üleminekuaja saavutustele ja ebaõnnestumistele pööratakse palju tähelepanu, võib samuti näha kindlat *võitja*-kesksust. Binaarse vastanduse *võitja-kaotaja* positiivset osa peetakse normiks ning edukatest räägitakse sellisel toonil, et nii ju peabki olema. *Võitjatest* rääkivates kirjutistes rõhutavad eriti ajakirjanikud, vähemal määral ka loo tegelased ise, majandusliku edu tähtsust, tuues tihti kontrastiks kümne aasta taguse hoopis kehvema seisu (Pesti 2001:34).

Vastupidiselt eelpoolkirjeldatule puudub *Sakalas* ja *Pärnu Postimehes* suhtumine (majanduslikku) edukusse kui iseenesestmõistetavasse kategooriasse. Nendes kahes maakondlikus väljaandes kajastub edu eeskätt raske ja järjepideva töö tulemusena ning heades suhetes lähedastega – visas ametialases edasipürgimises või sotsiaalses tunnustuses, samuti rahulolus ümbritsevaga, mitte niivõrd üleminekuaja võimaluste leidlikus ärakasutamises. Tähtsaks peetakse ka võimalust oma äranägemise järgi tegutseda ja oma vaateid julgelt välja öelda. Kui *Postimehes* peetakse väga tähtsaks tegevusala muutust, siis kahes vaadeldud maakonnalehes eeskätt arenemist ja uute võimaluste ärakasutamine oma alal. Seetõttu võib öelda, et kui üleriigilises päevalehes avaldub *võitjaks* olemine eeskätt majanduslikus edus ehk “kõvades” kategooriates, siis maakonnalehtedes sotsiaalsetes ehk “pehmetes” kategooriates. Seega on teemaasetus ja lugude fookus mõnevõrra erinevad. Näiteks, tihti seostatakse võitu perega. Võimalik, et suurt osa tegelastest, kes maakonnalehtede analüüsil *võitjaks* osutusid, osutuksid *Postimehe* kontekstis pigem keskpärasteks või isegi *kaotajateks*.

Valdav osa maakonnalehtede persoonidest suudavad enda ja riigi olukorda stereotüüpsetest *võitjatest* ja *kaotajatest* mitmekülgsemalt ja isegi vastuolulisemalt analüüsida. Seetõttu astuksid nad *Postimehe* kontekstis ajakirjaniku loodud raamidest välja. Kui tüüpilised lood *kaotajatest* (pensionäridest ja töötutest, kus põhitähelepanu pööratakse materiaalsele küljele) on edulugude kõrval *Postimehes* teine konkreetne stereotüüp, siis *Sakala* ja *Pärnu Postimehe* portreelugudes selline esitus puudub. Tõsi, *kaotajaid* maakonnalehtedes küll leidub, aga pealiskaudselt esitatuna.

Kui *Postimehe* puhul tuleb välja, et *võitjate-kaotajate* vahepealsed inimesed tekitavad ühiskonnas ebamugavust ning nendest rääkivate lugude puhul ei saa välja tuua kindlat stereotüüpi, siis vaadeldud maakonnalehtede puhul see nii ei ole. Alati leiab ajakirjanik tegelase juures midagi positiivset ja hakkab seda esile tõstma. Seetõttu puudub maakonnalehtedes äärmuste kujutamine, nagu Pesti seda aastate 1999-2001 *Postimehe* puhul täheldas.

2002. aasta septembri *Postimehe* vaatlemisel ilmneb, et üleriigiline päevaleht on võtnud portreelugudes samuti “pehmema” või inimlikuma suuna, kirjeldades kirikuõpetaja ja poliitikategelase aktiivset ühiskondlikku elu, telestaari ja kultuuritegelase ranget eluhoiakut, aga siiski leidub ka tüüpiline edulugu näitlejast, kes on tõusnud teatrijuhiks ning oma boheemlasliku elustiili ärinaise igapäevaelu vastu vahetanud.

Sarnaselt *Postimehele* jätavad ka *Sakala* ja *Pärnu Postimehe* kirjutised eestlastest pigem positiivse kui negatiivse mulje: levinuimaks põhjuseks, miks inimesest kirjutatakse, on tema positiivne tegu või huvitav isiksus. Sellegipoolest annavad negatiivsed tegelased ja teod, samuti inimeste kannatused, ühiskonna seisust üsna adekvaatse pildi. Kui portreelugude põhjal võib tekkida arvamus, et ühiskonnas elavad valdavalt enda ja ümbrusega rahulolevad inimesed, siis kõikide lugude põhjal võib järeldada, et ühiskonnas esineb ebavõrdsust ja kannatust. Kui Pesti järeldab *Postimehe* puhul, et üldiselt inimese kujutamist indiviidina ja mitte rollitäitjana alahinnatakse ning peetakse päevalehele mitteoluliseks, siis maakonnalehtes ilmneb selline suundumus järjest rohkem aastatel 2001-2002.

4. Diskussioon ja järeldused

Vaatamata sellele, et nii üleriigilises meedias kui ühiskonnas tervikuna kiputakse pealinna tööturu- ja elamistingimustest eemale jäävaid piirkondi ja nende asukaid “teiseks Eestiks” pidama, iseloomustab aastate 1999-2002 maakonnalehti *Sakala* ja *Pärnu Postimees* **inimesekäsitluse valdav positiivsus** – ülekaalus on positiivsed teemad ja tegelased. Nendes tekstides, mille põhjal tuleb vähem või rohkem välja tegelaste käekäik üleminekuühiskonnas, on ilmses ülekaalus *võitjad*. Positiivsete tegelaste osakaal suureneb vaadeldavate kuude lõikes kolmveerandini, pealiskaudselt esitatud *võitjad* moodustavad üle poole tegelastest. *Võitjate* või isegi hoolikalt välja valitud eliidi lugudeks võib pidada portreelugusid. Seda näitab nii lugude väike osakaal (ca 7% kõikidest analüüsitud tekstidest) kui ka see, et pooled kajastatavatest tegelastest võib tekstide põhjal *kindlate võitjate* hulka liigitada.

Valdav positiivsus ja *võitjate* domineerimine oli üllatav, sest *Sakala* ja *Pärnu Postimehe* valimisel uurimisallikaks sai oletatud, et kohalikes lehtedes tuleb ilmekalt esile pealinnast kaugemale jäävate ning suures osas maaelanikkonnaga kaetud piirkondade allasurutud seisund, samuti maalise identiteediga kaasnev madalam sotsiaalne enesehinnang. Vastupidise tulemuse põhjenduseks võib tuua kolm peamist asjaolu, mis läbivad maakonnalehtede inimese- ja teemakäsitlust. Esiteks tuli ilmsiks, et maakonnalehtedes kajastuv edu mudel lähtub üleriikliku meediaga võrreldes erinevatest kriteeriumitest – mitte niivõrd konkurentsist ja majandusedust kui elu kvaliteedist laiemalt. See hõlmab inimsuhteid, eluviisi ja -keskkonda, samuti tunnetuslikke kategooriaid nagu au, kuulsus, tuntus ja positsioon. Teiseks, arvestades, et inimeste tõlgendus oma positsioonidest ühiskonnaelu erinevatel väljadel on subjektiivne, määratakse oma koht suuresti oma kogukonna (sotsiaalse keskkonna) kontekstis: kohalikud lehed ei lähtu oma sisus ja inimekäsitluses mitte üle-eestilisest, vaid piirkondlikust kontekstist. Kõige selle juures on tähelepanuväärne, et suuresti on säilinud kultuuri osa ühise tähendusruumi kujundajana ning tarbimispõhised kultuurimallid jäävad professionaalse ja rahvusliku loomesfääri varju. Võibolla mängib siin rolli see, et nii

Viljandi kui Pärnu identiteet on tugevalt seotud teatri kui professionaalse ja rahvusliku kultuuri viljeleja ja kandjaga. Kolmas positiivsuse põhjus on eelnevaga seotud, lähtudes siiski rohkem teadlikust hoiakust ning ajakirjanduse pragmaatilisest suhtumisest lugejaskonda: ajakirjandus konstrueerib pidevalt ettekujutust oma auditooriumist ning kuna lehe imago nõuab lugejalähedust, ei saa kajastatavad tegelased olla valdavalt negatiivsed (pahad, kurjad, külmad, kauged) ega *kaotajad* (allasurutud, tõrjutud) – lugeja peab saama end nendega samastada. Arvestades, et kohalikke lehti loevad rohkem keskmisest madalama sissetulekuga ning vanemapoolsed inimesed, on mõistetav, miks erinevad nende lehtede edukriteeriumid ning inimese- ja ühiskonnakäsitus üle-eestiliste (pealinna-kesksete) väljaannete omast.

Näib, et piirkondlikke lehti iseloomustab püüd käsitleda kohalikke positiivseid teemasid ja inimesi ning negatiivsust sunnib vältima soov mitte rikkuda piirkonna üldist mainet ning alandada elanikkonna enesehinnangut. Siiski ei tähenda see nende muutuste salgamist, mis on toimunud ülemineku ajal ühiskonna- ja majanduselus (sotsiaalsete ja majanduslike suhete väljal) kogukonna-siseselt. Peamiselt majandussuhete teisenemisest tulenev leiab kajastamist läbi tööandjate ja töövõtjate, omanike ja üürnike, vaeste ja rikaste ning maa- ja linnainimeste suhete. Samuti võib täheldada majandusedu ja konkurentsivõime kriteeriume, läbi mille tõuseb esile kohalik kõrgkiht, kelle elustiili ja maailmavaadet teistele eeskujuks tuuakse. Teiselt poolt leiavad kajatamist erinevate riskirühmade (perede, naiste, üksikemade, sotsiaalse riskiteguriga laste jt) probleemid.

Uurimistulemused kinnitavad, et kohalikud lehed **konstrueerivad stereotüüpseid identiteete**, seda samuti lähtuvalt pigem sotsiaalsetest kui majanduslikest edukategooriatest. Uuritavates tekstides on tunda isegi teadlikku konstrueerimist või tegelaste teatud šabloonidesse surumist. Näib nagu kirjutaksid ajakirjanikud oma lugusid juba välja kujunenud klišeedele tuginedes: valitakse inimese üks, konstruktsioonile vastav omadus ja võimendatakse see üle. Sellega, et korduvad teemad ning tuginetakse välja kujunenud stereotüüpidele, pakutakse lugejaskonnale harjumuspärast, seda, mida ta ootab (Käramees 2003 cit Vaino 2004).

Vaatamata sellele, et kokkuvõttes on ülekaalus lood pealiskaudselt esitatud *võitjatest* ja *kaotajatest*, suureneb aja jooksul inimesekäsitluses üha enam selliste tekstide osakaal, mille põhjal ei saa tegelasi liigitada *võitjateks* või *kaotajateks*, vaid üksnes positiivseteks, negatiivseteks, vastuolulisteks või neutraalseteks. See näitab, et tegelaste puhul hakkab üha enam domineerima vaid üks tunnus või aspekt ning stereotüübid *võitjatest* ja *kaotajatest* hakkavad asenduma tegevusala ja sellele omase käitumisega seotud klišeedega – inimesekäsitlus muutub ühelt poolt mitmetahulisemaks, teisalt rollikesksemaks. See, et vaadeldud maakonnalehtede inimesekäsitlus lähtub üsna selgetest stereotüüpidest ja kindlatest (kas siis kogukondliku kogemuse põhjal välja kujunenud või universaalsetest) väärtushinnangutest, tuleb ilmsiks sõltumata sellest, kui pealiskaudselt või sügavuti inimese roll või käekäik avaldub. Positiivsete tegelaste puhul domineerivad sotsiaalsed kategooriad, seevastu negatiivsete tegelaste puhul majanduslikud. Lugudes, mis käsitlevad *võitjaid* ja *kaotajaid* pealiskaudselt, avaldub *võitjaks* olemine peamiselt subjektiivses rahulolus enda ja ümbritsevaga, aga *kaotajaks* olemine rohkem objektiivsete tunnuste järgi – majanduslik olukord, tervislik seisund.

Positiivsete tegelastena tõusevad esile eeskätt erinevad kultuuri- ja sporditegelased, looduskaitse, ühiskondliku töö (sh korrakaitse) ja pedagoogikaga seotud inimesed. Noori kajastatakse valdavalt heas valguses. Nende seas on õpilased ja tudengid, kes paistavad silma ühiskondliku aktiivsuse või millegi muu positiivse, näiteks sportlike saavutuste poolest. Tähelepanuväärne on siiski ka see, et positiivsuse ja negatiivsuse ning võitude ja kaotuste puhul ei saa tõmmata selgeid vanuselisi piire. Inimlikku lähenemist lisab tekstidesse asjaolu, et ka positiivsete majanduse või äri vallas tegutsevate inimeste puhul tõstetakse esile valdavalt “pehmeid” väärtusi ja omadusi. Nii leiavad nad kajastamist kas spordi, heategevuse või kultuuriga seotud valdkondade või organisatsioonide esindajatena. Negatiivset suhtumist tuleb ette rahvuslike stereotüüpide kaudu, seda mitte niivõrd Eestis elavate muulaste kui välismaalaste suhtes. Isegi kergest ksenofoobiast avaldub kirjutistes, mis käsitlevad välismaalaste negatiivseid tegemisi Eestimaal: soomlase kinnisvaraostu, sakslase julma käitumist alluvatega, leedulase narkoäri ja mustlase vargust. See näitab, et valdava inimlikkuse kõrval esineb maakonnalehtedes kogukondlikku protektsionismi-meelsust.

Seda, et vaadeldud maakonnalehed kajastavad inimesi üha vähem võitude ja kaotuste kaudu, võib pidada suurema tähelepanu pööramiseks “tavalisele inimesele” (mitte *võitjatele* ja *kaotajatele*, edule ja ebaedule) ning sotsiaalsetele suhetele, sealhulgas probleemidele, mis toovad lugejani tasakaalustatuma tegelikkusepildi. Kui Eesti ajakirjanduse kohta tervikuna on seda täheldatud alates uue aastatuhande algusest, siis kahe *Sakala* ja *Pärnu Postimehe* puhul võib pidada murdepunktiks 2001. aastat, kui ülekaalu saavutavad tekstid, mille põhjal osutub võimatuks tegelaste liigitamine *võitjate* ja *kaotajate* hulka.

Selgub, et kahes vaadeldud maakonnalehes eeldab põhjaliku portreeloo keskseks persooniks sattumine tegelaselt mingi positiivse omaduse (tunnuse) olemasolu. Seetõttu käsitlevad põhjalikumad portreelood valdavalt *võitjaid*, kelle juures on midagi esiletõstmist väärivat. Kõige üldisemalt on selleks omaduseks nooremate inimeste puhul töötahe ja optimism ning vanemate puhul vastupidavus ja elutöö – mõlemal tõuseb esile positiivse ellusuhtumise väärtustamise. Vastupidiselt üleriiklikes väljaannetes domineerivale seisukohale, et rahulolu seostub eeskätt majandusliku olukorraga, ei väärtusta maakonnalehtede inimesekäsitus töö puhul niivõrd sissetuleku suurust kui staatusega seotud tegureid – paiknemist töösfääris, majandusliku aktiivsuse sisu ja töö iseloomu. Selle juures on tunda, et ühiskondliku rolli või igapäevase põhitegevuse kõrvalt jääb universaalsele maailmakäsitlusele ja abstraktsetele mõtteavaldustele üha vähem ruumi.

Kõva töötegemise kõrval tõuseb esile sotsiaalsete sidemete tähtsus ja traditsioonilised pereväärtused. Vaatamata sellele, et Eesti taasiseseisvumise järel on eestlaste perekäitumine suuresti muutunud (tõusnud on vallaliste, vabaabielude ja väljaspool abielu sündinud laste osakaal, meedia kaudu kajastatav seksuaalkäitumine on mitmekesisestunud), püsivad maakonnalehtede inimesekäsitluses perekond ja suhe lähedastega rahulolu tähtsaima indikaatorina. Kõige selle juures on jällegi oluline roll ühelt poolt lugejalähedusel ja inimlikel väärtustel ning teisalt kindlal ettekujutusel sellest, milline peab olema “korralik inimene”.

Kõige eelneva põhjal võib järeldada, et vaadeldud maakonnalehtede valdav positiivsus lähtub ühelt poolt sotsiaalsete edukategooriate esile tõstmises, teisalt inimesekäsitlemise piirkonna-kesksuses, mis paneb paika hinnangud ja väärtused. Siinkohal tuleb nõustuda mõtteavaldusega, et meediat ja ajakirjanduslikku kultuuri peab mõistma nii ajaloolistes ja geograafilistes kui ajalistes ja ruumilistes kategooriates (Ekecrantz 2000 cit Vaino 2004). Seetõttu on võimalik, et suurt osa tegelastest, kes maakonnalehtede analüüsil *võitjaks* osutusid, liigituksid üleriiklikus meedias (*Postimehes*) kajastatuna pigem keskpärasteks või isegi *kaotajateks*. Sest mõtet, millega Ekecrantz iseloomustab Läänemere piirkonda, võib laiendada ka Eesti eri piirkondadele: piirkond on ühelt poolt geofüüsiline reaalsus ning teiselt poolt kultuuriline ja poliitiline konstruktsioon.

Kokkuvõte

Eesti ühiskonnas 1990-ndatel toimunud suurte muutuste käigus suutis osa elanikkonnast avanenud võimalused edukalt enda kasuks pöörata, aga teiste elujärg muutus ühel või teisel põhjusel viletsamaks. Inimeste materiaalsest olukorrast lähtuvalt tulid kümnendi lõpul üleminekuaja edu ja ebaedu tähistajatenä käibele terminid *võitja* ja *kaotaja* ning “kaks Eestit”, mille järgi oli avalikkusel ja meedial lihtne iseloomustada inimeste käekäiku muutuste keerises. Uuringute põhjal on siiski selgunud, et inimeste ühiskondliku positsiooni määratlemine majandusliku edu või ebaedu objektiivsete näitajate järgi ei päris vastavuses inimeste subjektiivse arusaamaga oma käekäigust ja positsioonist ühiskonnas: *võitjaks* või *kaotajaks* kujunemisel mängib numbriliste näitajate kõrval rolli subjektiivne rahulolu ning edupildid sõltuvad sellest, millisest keskkonnast pärinetakse, millisesse maailma ollakse sotsialiseerunud ning millised väärtused ollakse omandatud. Seetõttu mõjutab inimeste hinnangut oma heolule elu kvaliteet laiemalt: inimsuhted, eluviis ja -keskkond.

Kuna peavoolu meedia ja selles esinev inimesekäsitus lähtub domineerivast ideoloogiast ning siirdeperioodil valitsenud liberaalne majandusedukeskne ideoloogia kujundas “enesestmõistetavaks” arusaamad inimeste paigutumisest ühiskondlikul redelil lähtuvalt majandusedu ja konkurentsivõime kriteeriumidest, on käesoleva uurimustöö eesmärk välja selgitada, milliseid arusaamu kujutab edust ja ebaedust kohalik ajakirjandus ning milline on maakonnalehtede inimesekäsitus laiemalt aastatel 1999-2002 – ajal, kui siirdeaeg Eestis hakkas ümber saama ja ühiskondlikud muutused ei olnud enam nii tormilised.

Uurimustöö aluseks on konstruktsionistlik lähenemine, mille järgi meedia konstrueerib tähendusi ja identiteete ning omab sümboolset võimu objekte nimetada ja kategooriatesse jagada. Vaadeldavateks maakonnalehtedeks on *Sakala* ja *Pärnu Postimees*. Uurimiseesmärgi välja selgitamiseks on võetud vaatluse alla kõik nendes kahes väljaandes ilmunud tekstid (sõltumata žanrist), kus inimesi kujutatakse. Töö on läbi viidud märtsis 1999, septembris 2000, märtsis 2001 ja septembris 2002 avaldatud tekstide põhjal ning uurimismeetodiks on kontentanalüüs, millele lisandub portreelugude kvalitatiivne analüüs. Lähtuvalt inimesekäsitluse tüübist on tekstid jaotatud kolme rühma. Esimesse rühma kuuluvad tekstid, mille põhjal ei saa tegelasi *võitjateks* ega *kaotajateks* jagada, vaid tuleb piirduda nii tegelaste kui lugude üldise tonaalsuse määratlemisega positiivseks, negatiivseks, vastuoluliseks või neutraalseks. Teise rühma tekstide põhjal

saab küll *võitjad* ja *kaotajad* eristada, aga pealiskaudselt, samuti saab ka nende põhjal loo tonaalsuse fikseerida. Kolmandas rühmas on portreelood, mida saab analüüsida formaliseeritud analüüsi üldskeemi alusel ning mis sisaldavad andmeid tegelaste elukoha, tegevusala, ühiskondliku positsiooni, perekonna, staatuse ja majandusliku olukorra kohta nii tekstide ilmumise ajal kui kümme aastat varem. Välja saab tuua ka tegelaste arvamusi nii enda kui Eesti riigiga toimunud muutuste kohta, samuti püüdlusi ja väärtushinnanguid. Kokku on analüüsitavaid tekste 305. Saadud tulemusi on võrreldud sama perioodi üleriigilise päevalehe *Postimees* kohta tehtud järeldustega.

Üldiselt iseloomustab aastate 1999-2002 *Sakalat* ja *Pärnu Postimeest* teemade ja tegelaste positiivsus ning *võitjate*-lembus. Peaaegu pooled esimese rühma tekstidest on sisult positiivsed ja vähem kui kolmandik negatiivsed, kusjuures nelja aasta jooksul kahaneb negatiivsete ning suureneb vastuoluliste ja neutraalsete teemade osakaal. Eriti paistab positiivsuse poolest silma *Sakala*. *Pärnu Postimees* on sisult tasakaalustatum. Veelgi suuremas ülekaalus on positiivsed tegelased, kelle osakaal aastate jooksul suureneb kolmveerandini, seda eeskätt *Pärnu Postimehe* inimesekäsitluse süveneva positiivsuse tõttu. Üldiselt on positiivse loo peategelane positiivne, aga tihti on ka sisult negatiivse, vastuolulise või neutraalse loo puhul kesksel kohal positiivne tegelane. Kui positiivse teemaga lugudes figureerivad kõige rohkem kultuuri, looduse, ühiskondliku töö (sh korrakaitse), pedagoogika ja väga harva majanduse või äri vallas tegutsevad inimesed, siis negatiivse tonaalsusega tekstides peamiselt majandussfääris tegutsejad.

Teise rühma teemadest on samuti ligi pooled positiivsed, kusjuures negatiivseid on üldjoontes sama palju kui vastuolulisi ja neutraalseid. Taas on *Sakala* sisult positiivsem ning aastate jooksul jääb suhe samaks. Veelgi suurema osa moodustavad *võitjad*, keda on üle poole (*kaotajaid* umbes kolmandik), sealjuures *võitjate* osakaal on suurem *Pärnu Postimehes*. Aja jooksul muutub suhe üha enam *võitjate* kasuks, seda mõlema väljaande puhul. Üldiselt on positiivses loos kesksel kohal *võitja* ja negatiivses *kaotaja*, aga leidub ka tekste, kus on *võitja* negatiivsel foonil esindatud. *Võitjatest* moodustavad suurima osa kultuurivaldkonnas tegutsejad, *Pärnu Postimehes* ka sportlased ja nendega seotud inimesed. Vähem on äri- ja poliitikategelasi. *Kaotajatest* tõusevad esile majanduslikes

raskustes ja puuetega inimesed, aga leidub ka vaimses mõttes *kaotajaid*. Suure osa tegelastest moodustavad maaettevõtjad/talunikud, kelle puhul võib täheldada kaht vastassuunalist käsitlust: ühel juhul näidatakse neid rõhutatult *võitjatena* (neid, kes on leidnud võimaluse äraelamiseks ja tulu teenimiseks), teisel juhul *kaotajatena* (neid, kes on jäänud elu “hammasrataste vahele”). Viimased on ilmses ülekaalus, eriti *Pärnu Postimehes*.

Esimese ja teise rühma tekstide puhul ilmneb maakonnalehtede inimese-keskne teemakäsitlus, seetõttu sobiski rohkem tekste teise, mitte esimesse rühma (152:128). Tekstides, sealhulgas uudistes kajastub üsna selgelt inimeste ühiskondlik positsioon ja majanduslik olukord, esindatud on tuntud tegelased. Teisest küljest leidub väljaannetes hulganisti lühisõnumeid ja uudiseid, mis osutusid allikmaterjalina kõlbmatuks. Nelja aasta jooksul suureneb esimese rühma ehk selliste tekstide osakaal, mille puhul on raske või võimatu tegelasi paigutada *võitjate* või *kaotajate* hulka. Sellest võib järeldada, et ühelt poolt muutuvad lood situatsiooni- ja rolli-kesksemaks, teisalt jääb tegelaste taust ja käekäik varjatumaks. Inimese- ja ühiskonnakäsitlus muutub mitmetahulisemaks.

Kolmanda rühma tekste (portreelugusid) võib *võitjate*, õigemini väljavalitute lugudeks pidada. Seda näitab nii lugude väike arv (25) kui ka see, et tekstide põhjal osutus 12 tegelast *võitjaks*, seitse *rohkem võitjaks kui kaotajaks* ning kuus *võrdselt nii võitjaks kui kaotajaks*. Sealjuures kahekümne tegelase puhul on tegemist alla 30- või üle 60-aastaste inimesega. On tähelepanuväärne, et *võitjaks* olemine avaldub mitte niivõrd üleminekuaja võimaluste ärakasutamises kui andekuses, sihikindluses, vastupidavuses, viljakas elus, rahulolus ümbritseva ja lähedastega ning positiivses ellusuhtumises. Seetõttu domineerivad lugudes mitte materiaalsed, vaid sotsiaalsed edukategooriad, mille alusel tuli tegelaste *võitja-kaotaja* skaalal paiknemine määrata.

Erinevalt majanduslikust edust on inimesekäsitluse keskmes kõige sagedamini inimeste töö, seejärel tuntus, saavutused, maailmavaade ja saatus. Järjekindel töötamine ja ametiga seonduv on aastate lõikes süvenev, jättes kõrvalistele valdkondadele nagu hobid, huvialad, universaalsed tõesed ja maailmavaade üha vähem ruumi. Eluga rahulolu ja

hea käekäigu teise olulise indikaatorina tõuseb esile pere ja koduga seonduv. Kuigi valdav osa tegelastest on kas pensionieas, kelle lapsed on kodust lahkunud, või noored, kes ei ole veel jõudnud lapsi muretseda, avaldub läbivalt hooliv suhtumine lähedaste käekäiku, noorte puhul soov pere luua ja lapsi muretseda.

Portreelood kajastavad Viljandi- ja Pärnumaaga seotud inimesi. Arvestades maakondade demograafilist omapära ja kohalike lehtede lugejaskonna koosseisu, on mõistetav, miks domineerivad tekstides sotsiaalsed väärtused ning miks leidub portreelugudes nii suurel määral eakaid inimesi.

Üleriiklikus päevalehes *Postimees* avaldub edu eeskätt üleminekuaja võimaluste leidlikus ärakasutamises, väga tähtsaks peetakse tegevusala muutust ning domineerib suhtumine materiaalsesse edusse kui iseenesestmõistetavasse kategooriasse. Vastupidiselt *Postimehele* kajastub *Sakalas* ja *Pärnu Postimehes* edu mitte rahalistes numbrites, vaid ametialases tunnustuses ning rahulolus ümbritsevaga, samuti avanenud võimalustes oma äranägemise järgi tegutseda.

Kui tüüpilised lood *kaotajatest* (pensionäridest ja töötutest, kus põhitähelepanu pööratakse materiaalsele küljele) on edulugude kõrval *Postimehes* teine konkreetne lugude tüüp, siis *Sakala* ja *Pärnu Postimehe* portreelugudes selline esitus puudub. Tõsi, *kaotajaid* nendes leidub, aga eeskätt pealiskaudselt esitatuna. 2002. aasta septembri *Postimehe* vaatlemisel ilmneb, et portreelugudes on üleriigiline päevaleht võtnud samuti “pehmema” (inim-kesksema) suuna.

Summary

The transition period and changes of wide scope in the 1990s, that began after the collapse of the Soviet Union, gave rise to extensive social stratification and mobility in the post-Soviet Estonian society – a part of the population could take advantage of the state of obscurity, but some failed. That is why the terms *winner* and *loser* were favourably taken into common use as indicators of welfare of individuals on the threshold

of the subsequent millennium – the former one to refer to improvement (of moving upward) or success and the second one in the meaning of downward mobility (moving to a lower status). In common usage, the two terms referred to success or unsucces in the sense of incomes and indicators that can be written in figures. There and then has been said that the rank position cannot rely only on material indicators, but also on subjective complacency (quality of life in broader sense – for example, social relations, status, way of life etc) has its important role at the state of welfare of individuals.

Mainstream newspapers (leading national dailies) went by dominant ideology (influenced by extreme liberalism in economy) in their representation of man and society and the ideology made self-evident the point of view that an individual's rank position in the society is determined by criteria of pecuniary achievements and competitive ability. The aim of this research is to explore what is the conception of success and representation of man and society in the local newspapers of Estonia during 1999-2002, when the transformation period from centrally planned to market economy was about to end and when the changes grew weaker.

The approach of the research is following the idea that media constructs meanings and identities and has got the power to name and categorize objects. The theoretical basis rely on researches carried out to analyze social and media changes in the post-Soviet Estonian society. The empirical basis are texts from the local dailies *Sakala* (county of Viljandi) and *Pärnu Postimees* (county of Pärnu) and the research involved texts of all journalistic genres (news, features, interviews, reportages etc) where individuals were represented. The texts in the sample were published in March 1999, September 2000, March 2001 and September 2002 and the amount of them is 305. The method of the research is content analysis plus qualitative analysis of more detailed features by profile approach. The texts are grouped into three by the type of representation of man. The texts that does not allow of defining people to *winners* and *losers* are classified into the first group – the group of positive, negative, controversial and neutral individuals and subjects; the texts that represent *winners* and *losers* slightly with no background information make up the second group; and the third group of texts consists of features by profile

approach that could be studied by following the criteria of formal scheme of content analysis. The results of the research are compared with the gists of the similar study of national daily *Postimees*, recorded by Mele Pesti and the author of the present study.

Generally, *Sakala* and *Pärnu Postimees* during 1999-2002 can be characterized as positive, benevolent, rather optimistic and *winner* affectionate in subject matter and representation of people. Almost half of the texts of the first and second group are positive and less than third negative in subject. Thereby *Sakala* is more positive in its content and *Pärnu Postimees* more balanced. Even greater predominance of becomes evident in representation of individuals in the texts of the first group. In the second group, the relative importance of *winners* becomes evident in more than half of the texts and *losers* around third, thereby the relative importance of *winners* is greater in *Pärnu Postimees*. The most widespread domains of activity in the positive texts of the first group are related to culture, environment, social sphere and pedagogy. Negative texts are mostly connected to economy and entrepreneurship (malpractices, embezzlements etc). Also the slightly represented *winners* (in the second group) are active mostly in the sphere of culture, also in sports, less business and political affair. *Losers* represent poor economic conditions, poverty, disability and disadvantages of rural life.

The texts of the third group (features by profile approach) can be considered as representations of *winners* or carefully selected individuals – this becomes evident in the small percentage of the texts (25 out of 305) as well as in the fact that none of them represented *losers* or individuals failed in transformation of the society. Thereby 20 of them are less than 30 or more than 60 years old. It is remarkable that being a *winner* appears not in making use of the new prospects that opened in the transformation period, but in capability, purposefulness, tenacity, prolific life, complacency and contentment to social relations and environment, also in positive attitudes. Therefore, the social not pecuniarial criteria of success and improvement predominate in the texts of features by profile approach and on the basis of the criteria was the basis of positioning the represented individuals on the *winner-loser* scale. Contrarily to pecuniarial improvement and success, the centre of the representation of man lies on everyday work and duties,

thereupon reputation, fame, status, achievements and conception of the world. The other indicator of complacency and welfare appears to be bound to family and home.

National daily *Postimees* pays remarkable attention to success and failures of inhabitants during the transformation time, emphasizing the importance of tangible success and comparing the achievements to the much sordid life of 10 years before. Beside the stories of achievements and success, the other type of features represent *losers* (old-age pensioners, unemployed).

Regardless of different criteria of success and welfare compared to *Postimees* stereotypes play a great role in the writings of local newspapers. Those which issue from their (social) criteria of success and the (traditional, conservative) values that predominate in the regions (rural to a great extent).

Lisad

Lisa 1. Analüüsitud tekstide nimekiri

Sakala, märts 1999

Esimene rühm: lood tegelastest, keda ei saa liigitada võitjateks ega

kaotajateks

1. Vereandmine parandab tervist (12. märts)
2. Üks nädal pidu ja kolm nälga (12. märts)
3. Elfriede Odraks on 45 aastat Viljandi leiva pärast muretsenud (16. märts)
4. Aimla küla rahvas ei taha võõraks jääda (17. märts)
5. Cosinust armastati rööbastega kolmest hoolimata (17. märts)
6. Viljandis elav küüditaja astub ringkonnakohtu ette (19. märts)
7. Hilda "12 Kiljatust" Visnap sattus teatrisse küüditamise tõttu (26. märts)
8. 70-aastaseks saanud koolidirektor uppus lilledesse (27. märts)
9. David ja Etsuko Oswald-Saito leidsid elu mõtte teiste aitamises (31. märts)

Teine rühm: lood, mis esitavad võitjaid ja kaotajaid pealiskaudselt

1. Viljandi talunikud valisid uue juhi (3. märts)
2. "Rumesseni pass" valija kodakondsust ei tõesta (5. märts)
3. Tavakandidaat on keskealine kõrgharidusega abielumees (6. märts)
4. Ostab vaiba lorilaulu või mitme tuhande krooni eest (9. märts)
5. Muri küla vahetas valda (9. märts)
6. Väljatõstmisohus üürnikud võivad taotleda linnalt eluruume (20. märts)
7. Vabatahtlikult, sunniviisiliselt Siberisse asumisele (20. märts)
8. Peaministri kandidaat Mart Laar: "Valitsus peab julgema otsustada" (23. märts)
9. Tauno Kangro: "Mees olgu mehe ja naine naise moodi" (23. märts)
10. Heimtalis peavad hobused lehmi üleval (24. märts)
11. 100-aastane Anna Oks loob ja lahendab ristsõnu (25. märts)
12. Viljandlased ei taha bussipileti hinna tõusu (31. märts)

Kolmas rühm: lood, kus võitjad ja kaotajad on põhjalikumalt representeeritud

1. Helju Mägi sugulased on kõik pärit Karksi kihelkonnast (6. märts)
2. Tarmo ja Eva Loodus on saanud, mida nad on tahtnud (13. märts)
3. Aivis Ohtla teab, mida teeb, ja lennukeid ehitama ei hakka (27. märts)

Esimene rühm: lood tegelastest, keda ei saa liigitada võitjateks ega kaotajateks

1. Omavalitsused ootavad juba kolm aastat oma seadust (2. märts)
2. Pereabikeskus õpetab tugiisikuks (3. märts)
3. Kasuvanemad pärivad joomarite lapsed (3. märts)
4. Korteriomaniikust tehti võlgade sissenõudja (3. märts)
5. Viinamüüja hädakaitse paisus omavoliks (3. märts)
6. Autoriüürijad istuvad poolkinnises vanglas (3. märts)
7. Petetud korterimüüja nõuab maaklerilt ligi 200 000 krooni (4. märts)
8. Maksupettuses süüdistatavad kütuseärimehed tekitasid riigile 16 miljoni kroonise kahju (5. märts)
9. Pärnust lahkunud ärimees jättis Eestisse miljonilised võlad (6. märts)
10. Saarde valla rahvas ootab Riigikogult haritud viljapõlde (9. märts)
11. Kui õpilased sööklasse leiba näppama läksid, leidsid nad eest kangemat kraami (10. märts)
12. Kõrges eas küüditaja pääses vanglakaristusest (11. märts)
13. Eriolümpia võitja ootab äravõetud dollareid (17. märts)
14. Õppejõud Els Roode võitleb kanneldajate koolituse eest (17. märts)
15. Pärnu-Jaagupi politsei ja oskonnas töötavad Sherlock Holmesid (20. märts)
16. Kergeusklike petnud kelmipaaril tuleb aprillis kohtu ette astuda (23. märts)
17. Joodikud ummistavad Pärnumaa tööinspektuuri tööd (23. märts)
18. Kunstnik on püha ja räpane nagu tuvi (26. märts)
19. Hüljatud lapsed otsivad armastuse aseainet tänavakividelt (30. märts)

Teine rühm: lood, mis esitavad võitjaid ja kaotajaid pealiskaudselt

1. Suusakuningas Mika Myllylä pelgas Andrus Veerpalut juba enne sõitu (2. märts)
2. Romula päästis sead näljasurmast (3. märts)
3. Vaegnägija vaatab maailma läbi kaleidoskoobi (4. märts)
4. Eesti arstide kutseoskused küünivad maailmatasemele (4. märts)
5. Teatriviirid viib varem või hiljem lavale (5. märts)
6. Siiri Schmidtil võttis missitiitel jalad nõrgaks (6. märts)
7. Hõbedase finiši poole starditi Kuldest Kodust (6. märts)
8. Biokeemik Maret Vaher liigub kiiresti ja õiges suunas (6. märts)
9. Peaministriks võib saada Mart Laar (10. märts)
10. Siiri Sisask näeb pearollis prostituudist enam (12. märts)
11. Kapteni närv peab jääma alati külmaks (12. märts)
12. Kolmas laps sündis perre juhuse läbi (13. märts)
13. Ääremaade rahvas valis Savisaare ja kolm tenorit (16. märts)
14. Näitleja Laine Mägist sai pealinnas Sohvi (17. märts)
15. Ordenikandjast postiljon äratas Pärnu linna (18. märts)
16. Piimahinna langus hävitab karja ja jätab maa sööti (18. märts)
17. Pikk koolitee väsitab Kurgja ja Rae küla mudilasi (18. märts)
18. Pealinna daam tõmbas Pärnu tööotsija haneks (19. märts)
19. Näitleja Kärt Tomingas joobub vabadusest ja julgeb valida (19. märts)
20. Lehm saab riigilt kaks krooni päevas (23. märts)
21. Ministrid lähevad, aga kantsler jääb (24. märts)
22. Marjaliisa Umb ei karda kõrget lainet ega jää kihutamist (24. märts)
23. Toomas Heinla läheb ja toob Eesti käsipallikulla Pärnusse (25. märts)
24. Ärimees terroriseerib võlgnikku (26. märts)
25. Taluperemees kaalub viljasaagi kindlustamist (26. märts)
26. Euroopa esidoonor Janno Hool ei karda isa kelgus istudes kedagi (27. märts)
27. Ennustaja abi vajab ebakindl inimene (30. märts)

Kolmas rühm: lood, kus võitjad ja kaotajad on põhjalikumalt representeeritud

1. Anu Välba tahab saada väga heaks produtsendiks (13. märts)
2. Kaheksa aastat sunnismaisena Siberis (27. märts)

Sakala, september 2000

Esimene rühm: lood tegelastest, keda ei saa liigitada võitjateks ega kaotajateks

1. Maakooli katuse alla mahub õpihimu ja mängulusti (1. september)
2. Saaremaa soomlane soetas Viljandimaal kinnisvara (1. september)
3. Tartu elusõnalane kogub Viljandis kasutatud rõivaid (1. september)
4. Rootslane Blomquist soovib loodust õppevahendiks (5. september)
5. Metsakaabakas Jaak kasvatas Labidakivil ube (5. september)
6. Firma tootmisjuht läks tööliste kallale (7. september)
7. Oksakäädid lõikasid läbi kahe mehe suhted (8. september)
8. Tõnissaare rahvas ootab oma küla nuhtlusele karistust (23. september)
9. Talunikud hoiatavad kokkuostja eest (27. september)
10. Ametiühingujuht kinnitab: Eestis on töörahu katkenud (29. september)
11. Padaste mees Enn Voika kogub ajalugu (30. september)
12. Mees naudib vabadust kahe südamliku puu embuses (30. september)

Teine rühm: lood, mis esitavad võitjaid ja kaotajaid pealiskaudselt

1. Noor mees jättis parema palga ja tuli kooli tagasi (5. september)
2. Ülo Voitka astub oktoobri lõpus kohtu ette (5. september)
3. Lavastaja Katri Kaasik-Aaslav naaseb nooruse kurbade mälestuste paika naeruga (5. september)
4. Viljandlane ähvardab Pärnu volikogu karmi kättemaksuga (6. september)
5. Tööhõiveametist võib teenistust näkata (7. september)
6. Hernepõld pettis Ärma peremehe suuri lootusi (8. september)
7. Tarmo Riisk: kui elus raskeks läheb, tuleb elujõudu ammutama minna nooruse lätete juurde (9. september)
8. Pimedatel on lobi nõnda lahja, et ei jätku maitsekski (14. september)
9. Kulluse talu otsib kartulitele turgu (14. september)
10. Vahelaane minigolfi tuleb mängida puukepiga (15. september)
11. Leivaliidu president võtab välismaale rukkileiva kaasa (19. september)
12. Inimsuhted on Tepandit alati huvitanud (23. september)
13. Viljandis elab Baltimaade kiireim autovõidusõitja (27. september)

Kolmas rühm: lood, kus võitjad ja kaotajad on põhjalikumalt representeeritud

1. Tarmo ja Merili Vridolin: kodu on praegu Viljandis, kuid Tallinna ei tahaks mingil juhul elama minna (2. september)
2. Merle Hiis: minu jaoks on see uskumatu, et üks meesterahvas mulle üldse mõne ilusa sõna ütleb (16. september)
3. Johannes Jürisson: norra rahvas tunneb oma heliloojaid, aga eestlastel on omade pärast häbi (23. september)
4. Ramo Teder: iga kord kui näitust teen, on tunne, et parem, kui keegi seda ei näeks (30. september)

Esimene rühm: lood tegelastest, keda ei saa liigitada võitjateks ega kaotajateks

1. Sindi tank seisab Harjumaal, Lenini pea laonurgas (5. september)
2. Poeedi teekond kirest religioonini (6. september)
3. Pärnu politseil lasub vägivalda tellimise kahtlus (12. september)
4. Out of Sight rohib naissoost fännide naeratuse nimel (16. september)
5. Õpihimulised noored tulevad linna tarkust taga nõudma (16. september)
6. Atašee Tohver maandab olümpialaste pingeid (16. september)
7. Noored punaristlased aitavad ja õpetavad hädalisi (23. september)
8. Marge Pertelson: Indrek lootis enamatki (23. september)
9. Tudengid püüavad vanuritele päiksekiirt (27. september)
10. Noorteühendus ei välista poliitikas terroriakte (28. september)
11. Aegunud koolisööklad virelevad rahapuuduses (28. september)

Teine rühm: lood, mis esitavad võitjaid ja kaotajaid pealiskaudselt

1. Skulptor Rait Pärnil sai pealinnast villand (1. september)
2. Seljametsa küla pensionäripaar sai romu eest trahvi kaela (1. september)
3. Viljandlane ähvardab volikogu maffiaga (6. september)
4. Lauluõpetaja Toomas Voll võttis end koolitööst priiks (7. september)
5. Uimastivaba Eesti on unistus (9. september)
6. Kõrgharidus on varsti rikaste eesõigus (9. september)
7. Mis sai väikesest Kedist? (9. september)
8. Mungaalu Bosnias on lõppenud (9. september)
9. Eesti mehed lahutavad vaenu (9. september)
10. Ärimees Elmar Lepp kivi taskus ei kanna (13. september)
11. Naabri maja sunnib pingutama (14. september)
12. Mart Nutt: president Putini kutsele vastaksid vähesed (14. september)
13. Iga teist maapoodi ähvardab sulgemine (15. september)
14. Tori valla inimesi tõmbab reformieelne elu nagu magnetiga Pärnu poole (15. september)
15. Prantsusmaal olid naised kui õrnad alpikannikesed (15. september)
16. Igavesed õppijad elus läbi ei põle (16. september)
17. Kihnlane on samas kui oli sada aastat tagasi: merel ja põllul (20. september)
18. Priske saak kahandab sügisel kartuli hinda (21. september)
19. Eesti tõlkidel pole tööd (22. september)
20. Juhan Kristalit aitasid vene neiud (22. september)
21. Kihnut on Pärnust kord juba juhitud, saarerahvas seda aega taga ei nuta (23. september)
22. Tööd ja eneseteostust otsitakse pealinnast (23. september)
23. Seelikus sohver lõi keevalisel mägede pojal nina lömmi (26. september)
24. Andrus Hangas: Mina sellisesse politiseeritud süsteemi ei sobi (27. september)
25. Oma klass taastab kõurikute õpiisu (27. september)
26. Estonialt pääsenu poeg jäi koju nutma (28. september)
27. Tootsi majandaks end alevina Vändra või Tori valla koosseisus (28. september)
28. Eesti vabakutselised kogunesid rahvusraamatukogu pörandi all (29. september)
29. Õed tahavad aitajaks jääda (30. september)

Kolmas rühm: lood, kus võitjad ja kaotajad on põhjalikumalt representeeritud

1. Balletipaar loodab pärast tähelendu koju jõuda (1. september)
2. Lennart Meri kuulas Torrimi muusikat püsti seistes (5. september)
3. Suur ja hell poiss Tiit Born läheb Ameerikasse ennast avastama (8. september)
4. Esplanaadi vanimas majas elab Eesti parim arstide tundja (12. september)
5. Loodusvaatleja Olev Kuningas ennustab külma sügist (19. september)
6. Õpetaja Tiia Reiksaar vaimustub Urantiast ja austab vabamõtlejaid (29. september)

Sakala, märts 2001

Esimene rühm: lood tegelastest, keda ei saa liigitada võitjateks ega kaotajateks

1. Kohtupäeval vargil käinud noormees läheb vangi (1. märts)
2. Konstaabel peab silmas linnakest ja linn teda (1. märts)
3. Politsei tähistas pidupäeva suure medalijagamisega (2. märts)
4. Köleri sünnipäeva tähistab postkaardikogu (3. märts)
5. Granaadiga hirmu külvanud Leie mees jäi vabadusse (6. märts)
6. Kultuurimaja kohvikus saab nalja (6. märts)
7. Mitmevõistlusemeister Siimu tahab keskenduda üksikaladele (6. märts)
8. Köleri päevade näitus on kunstist ja arhitektuurist (7. märts)
9. Maskis mehed ehmatasid müüjat (9. märts)
10. Praostkond austas oma töötajaid (9. märts)
11. Meelis Aasmäe südamel pole dopingusüüd (9. märts)
12. Kildu põhikool leidis Köleri kaabule kandja (10. märts)
13. Ristsaõnaonu Uno pani õpilased pead murdma (14. märts)
14. Karksi-Nuia jahimees eitab oma seost kasside kadumisega (14. märts)
15. Kristjan Jaak Petersoni portree leidis kodu (14. märts)
16. Kõo vallas liiguvad ringi isehakanud muuseumitöötajad (16. märts)
17. Medalisaju lõpetas kurbus (16. märts)
18. Metsküla küla elanik ei nõustu elektrilepinguga (16. märts)
19. Jaanek Lips oli maailma tippude jõuproovil neljas (16. märts)
20. Viljandi linn jätkab tudengitele toimetulekutoetuse maksmist (20. märts)
21. Kirjakandja röövija läheb neljaks aastaks vangi (21. märts)
22. Ohver ei tunne röövli vastu viha (21. märts)
23. Algo Kärp täiendas medalikogu (21. märts)
24. Soe põllumehed tõusevad taas jalule (22. märts)
25. Tüdrukud päätsid mudilase Valuoja orus jääaugust (23. märts)
26. Viljandi neiu lõi kauneima isamaalise luuletuse (24. märts)
27. Vello Luht hõivas kodus vene kabe trooni (27. märts)
28. Tallinna koolitüdruk eksis bussiga Suure-Jaani (28. märts)
29. Viljandi haljastus vajab korrastamist (29. märts)
30. Enn Loit tõi linnud rahva ette (30. märts)

Teine rühm: lood, mis esitavad võitjaid ja kaotajaid pealiskaudselt

1. Vanglasse jõudis esimene Hi-viiruse kandja (2. märts)
2. Muusikast inspireeritud pildid avab muusika (2. märts)
3. Ohtla jätkab jäärjal võitudega (3. märts)
4. Soots näitab Pärnus pintsliaga komponeeritud muusikat (6. märts)
5. Kirjanik Jaan Kross tuleb Ugalasse Johann Kölerist jutustama (7. märts)
6. Nõustajatöö sunnib pidevalt juurde õppima (8. märts)
7. Puudega lapsed jäid hädavajaliku ravita (10. märts)
8. Kolga-Jaani jahimees küttis kirju kähriku (13. märts)
9. Maailmamaine graafik kohtus kodukandi lastega (14. märts)
10. Kirjanik Jaan Kross kaunistas oma kõnega Köleri päevi (14. märts)
11. Viljandis kasvanud filosoof paneb sõnaraamatut kokku (15. märts)
12. Tõnis Mägi on vanamoodne suveinimene (17. märts)
13. Tarvastu memm rõõmustab sünnipäevakülaliste üle (22. märts)
14. Raamatute trükkimiseks tuleb raha santida (24. märts)
15. Ugalas tehtu eest said teatripreemia Piret Rauk ja Taimi Põlme (28. märts)
16. Vargad jätsid Vanaussele rinnakõrgused kannud (29. märts)
17. Nugised tegid metsikus faasaniaias puhta töö (30. märts)
18. Aare Anton: disko tegemine on inimestele meeldimise kunst (31. märts)

Kolmas rühm: lood, kus võitjad ja kaotajad on põhjalikumalt representeeritud

1. Jaak Sulg: oleme Viljandi metallitööstust arendanud mõttega, et oleks endal ja teistel tööd (3. märts)
2. Lev Braschinsky: kui oskad males kombineerida, siis oskad seda ka elus (10. märts)
3. Tõnu Lensment: igavene argpüks olen mõnikord. Mõtlen ja mõtlen, selle asemel, et tegutseda (17. märts)
4. Jüri Nael: teadsin, et tahan olla tantsija ja koreograaf ning et midagi saavutada, pean olema parim! (24. märts)

Pärnu Postimees, märts 2001

Esimene rühm: lood tegelastest, keda ei saa liigitada võitjateks ega kaotajateks

1. Paikuse politseikooli kõrval müüdi korterist salaviina (1. märts)
2. Sõudja Tõnu Endrekson nautis Bostonis jänkide külalislahkust (1. märts)
3. Riigimetsa hea majandamine ei korva erametsa lagastamist (3. märts)
4. Nigula turvakodu mõmmid teevad näljasena vägevast karukisa (3. märts)
5. Polikliiniku töötaja küsis abivajajatelt jäätist (7. märts)
6. Pensionär kuulab aias talv läbi kuldnokki (8. märts)
7. Ettekandjast sai kuu ajaga juhataja (8. märts)
8. Majaelanik kasvatas korteris koerakarja (8. märts)
9. Ameerika suurlinnas elav vanahärra sisustab aega Pärnus maja ehitades (10. märts)
10. Stagnaajal viis liivatamata tänav kojamehelt preemia (13. märts)
11. Jääpurjetaja Janno Hool ihkab korrata tunamullust võitu (13. märts)
12. Lehmapidajad tõrjuvad taudi põhimõttel kaitse ennst ise (15. märts)
13. Sotsiaaltöötaja suhteid klaarib politsei (16. märts)
14. Kihnlaste röövpüük läks maksma üle saja tuhande (17. märts)
15. Merili Randmaa ja Terje Lepik võitsid Euroopa meistrikul (20. märts)
16. Alta talu noor peremees laidab metsa lageraiet (24. märts)

17. Jõelähtme raharöövel läheb pikaks ajaks vangi (24. märts)
18. PÜK: tahame noorte elu huvitavamaks teha! (24. märts)
19. Mustlane pettis Pärnumaa vanureilt välja üle 8000 krooni (31. märts)
20. Soomlase arvates on Pärnu ehitusplatsid üliohtlikud (31. märts)

Teine rühm: lood, mis esitavad võitjaid ja kaotajaid pealiskaudselt

1. Sotsiaalosakonna juhataja hakkab tööd otsima (1. märts)
2. Tervise sanatoorium korjab väärtust ja raha (1. märts)
3. Ignar Fjuk: Keskerakond reedab oma põhimõtted (2. märts)
4. ESS võrkpalliklubi otsib meestele peatreenerit (2. märts)
5. Rüütlistiga Harald Nugiseks usub saatuse ajal ülemasse jõusse (2. märts)
6. Orkester mängib sisse orkestripildi (3. märts)
7. Motomees Anti Jaakson ihkab kihutada uutel ringradadel (3. märts)
8. Jaan Akermann teenis üllataja karika (6. märts)
9. Varbla lehmapidajad on oktoobrist piimarahata (6. märts)
10. Võiste farmis hõõveldatakse laudu ja külmutatakse kala (6. märts)
11. Savi arsenalis olid glükoos, šokolaad ja nuuskpiiritus (6. märts)
12. Kas või keldrisse, aga mitte teatrist ära (6. märts)
13. Linnaorkestri direktor pani ameti maha (7. märts)
14. Sindi kasarmuelanikud läbivad hädaga saja meetri distantssi (7. märts)
15. Kirjanikud kirjutavad, lugejad ootavad (7. märts)
16. Jalgrattatreener Ants Jeret räägib tabletikogemusest (7. märts)
17. Peeter Kreitzberg: minu kapis luukeresid pole (8. märts)
18. Pootsi lapsevanemad taunivad kooli sulgemist (9. märts)
19. Lavastaja Raivo Trass loodab ülemaailmsele rahuriigile (9. märts)
20. Levadia jalgpallur Indrek Joost treenis kolm nädalat Türgis (10. märts)
21. Pärnu sai juurde teaduse doktori (13. märts)
22. Niidu elanikke võib oodata kolimine (14. märts)
23. Ligatšovi käsul, Jeeriku soovil - eesti mees orelisse tööle (15. märts)
24. Lembit Soots näitab igavest vitaalsust (16. märts)
25. Kas rongamaks raha pärast või oma laste nimel? (17. märts)
26. Kolledžis väheneb tasuta kohtade arv kümne võrra (20. märts)
27. Noor pere rajab lastele kodu Kikepera põlislaande (20. märts)
28. Maailmarändur Janno Simm unistas Lennukil saunast ja süldist (20. märts)
29. Merili Randmaa elule annab õige maitse purjetamine (21. märts)
30. Tarmo Valgepea: sport on samuti turg (22. märts)
31. Andrus Veerpalu jääb Jõulu suusaklubisse (24. märts)
32. Tulviste ohustab Kelami ja Savi võiduvõimalusi (27. märts)
33. Kinnisvarafirma Langford üürikuud jäid kuivale (30. märts)
34. Häädemeeste ürdinõid peitis memmekrooni kappi (30. märts)
35. Sassis töösuhted võivad tuua omanikele tõsiseid sekeldusi (30. märts)

Kolmas rühm: lood, kus võitjad ja kaotajad on põhjalikumalt representeeritud

1. Külitse küla Lia Laats jääb daamiks ka piimasabas (2. märts)
2. Traumaarst Talving üritab hakklihast notsusid teha (9. märts)
3. Eesti vanim näitleja Agate Hiielo võimleb ja jalutab iga päev (17. märts)
4. Noor pensionär Tõnis Värva pühendab aja ahvenale (23. märts)

Sakala, september 2002

Esimene rühm: lood tegelastest, keda ei saa liigitada võitjateks ega kaotajateks

1. Viljandimaale tuli kümme noort pedagoogi (5. september)
2. Naise surma põhjustanud mehe karistus vähenes (10. september)
3. Bioloogia pakub huvilistele tuhandeid võimalusi (11. september)
4. Noor rattur Mario Ostrik treenib kaugjuhendamise teel (14. september)
5. Kohus määras endisele tanklajuhatajale karistuse (19. september)
6. Järveäärsed elanikud seisavad uute naabrite tuleku vastu (25. september)

Teine rühm: lood, mis esitavad võitjaid ja kaotajaid pealiskaudselt

1. Viljandimaalt avalikustas end kaks tulumiljonäri (3. september)
2. Tervisekeskuse uus juht tahab pakkuda taastusravi (4. september)
3. Tiiu Sass kolis Vastsemõisasse bussijuhikoha pärast (6. september)
4. Metsatalu elanik võitleb elektri eest (18. september)
5. Uuetoa talu tatrapõllud tõmbavad mesilasi (19. september)
6. Ratastoolis inimene pääseb Viljandis vaid ühte söögikohta (24. september)
7. Andrus Teemant: meie juures avastatakse, et ka tavaline lehm on tore (28. september)

Kolmas rühm: lood, kus võitjad ja kaotajad on põhjalikumalt representeeritud

1. Riine Lond: ma armastan Soomet, kuid teised maad meeldivad mulle ka (7. september)
2. Luule Komissarov: arvan, et ma pole oma klassijuhatajat Selma Arukallast alt vedanud (14. september)

Pärnu Postimees, september 2002

Esimene rühm: lood tegelastest, keda ei saa liigitada võitjateks ega kaotajateks

1. Merili Randmaa: armastan teravaid elamusi ja tahan langevarjuga hüpata (4. september)
2. Eksitus jättis toetuseta (4. september)
3. Kahe süütamise ohvrid taastavad kodusid (5. september)
4. Kalurihall tõrjub Helju Suti võrkpallitüdrukuid (5. september)
5. Õpetajapõud Pärnu maakoolides kestab (7. september)
6. Sõudja Silver Sonntak: oleme Sevilla MM-i nimel kõvasti tööd rüganud (7. september)
7. Pärnumaalased pälvisid kaks lõvimedalit (7. september)
8. Maksupettuses süüdistatav palkas kolm advokaati (11. september)
9. Jooksja Roman Fosti laob tulevikule vundamenti (12. september)

10. Võltskuulutus lõi naise elu sassi (14. september)
11. Jüri Jaanson meelitas kirvest vibutama (17. september)
12. Kool elab koos külaga (19. september)
13. Laps ootab kasuperelt hoolimist ja hoolitsust (21. september)
14. Kohtunik otsustas suu avada alles kohtus (21. september)
15. Aasta õpetajad panevad laulma (24. september)
16. Vandeadvokaat viis kliendile narkootikume sisaldava paki (24. september)
17. Kohus karistas Angottit 8280 kroonise trahviga (24. september)
18. Leedulane jäi tollile narkolastiga vahele (25. september)
19. Ants Põldsam õpetab poisse asjalikuks (26. september)
20. Ratastooliski võib täisväärtuslik olla (26. september)
21. Treener Saar ihkab hõbedat kullata (26. september)

Teine rühm: lood, mis esitavad võitjaid ja kaotajaid pealiskaudselt

1. Töö leidmine sõltub east ja oskustest (5. september)
2. Peet Toome kaotas töö ja asus maalima (6. september)
3. Isata jäänud pere hoiab kokku (7. september)
4. Väino Hallikmägi: mulle on poliitika täiesti uus valdkond (10. september)
5. Seitsmelapselises peres toidupoolist raisku ei lasta (17. september)
6. Tantsujuht Tiit Pärnits ihkab eesti tantsus tavasid purustada (17. september)
7. Trivimi Velliste: suur osa meie loovast energiast kulub vägikaikavedamise peale (18. september)
8. Nikerdustega mööbel sünnib Jõesuu metsade vahel (18. september)
9. Politseinik valis hobiks mitukümmend lehma (24. september)
10. Külvar Mand: sotsiaalsfäärist tean kiiabitööd tehes rohkem kui mõni linnavalitsuse ametnik (27. september)
11. Olümpiavõitja Veerpalu avas Rääma koolis omanimelise tahvli (27. september)

Lisa 2. Formaliseeritud analüüsi üldskeem algsel kujul

KELLEST RÄÄGITAKSE (peategelane)

Igal pool, kus andmed puuduvad – 0

Sugu

- 1 mees
- 2 naine

Vanus

- 1 alla 30
- 2 30-39
- 3 40-49
- 4 50-59
- 5 60-69
- 6 üle 70

Praegune tegevusala

- 1 reatöötaja
- 2 kontoriametnik
- 3 spetsialist
- 4 juht (ka allüksuse juht)

- 5 ettevõtja, talunik
- 6 kodune
- 7 töötu, tööotsija
- 8 pensionär
- 9 õppur

Endine tegevusala (sama skaala)

Praegune elukoht

- 1 Tallinn
- 2 Tartu
- 3 Pärnu
- 4 Narva, Kohtla-Järve, Sillamäe
- 5 Maakonnakeskus peale eelnimetatute
- 6 Muu väikelinn (üle 5000 elaniku)
- 7 Kohalik keskus
- 8 Küla, maakoht

Endine elukoht (sama skaala)

Praegune sotsiaalne staatus

- 1 väga kõrge, üle-eestilise tähtsusega
- 2 kõrge, kohaliku tähtsusega
- 3 keskmine, oluline oma asutuses, ettevõttes
- 4 madal (käsutäitja, kõrvalseisja)

Endine sotsiaalne staatus (sama skaala)

Praegune majanduslik heolu

- 1 jõukas, üle keskmise
- 2 keskmine
- 3 vaene, alla keskmise

Endine majanduslik heaolu (sama skaala)

Praegused ja endised huvialad, elulaad

Perekondlikud asjaolud

- 1 suur pere (5 inimest, rohkem)
- 2 keskmine (3-4 inimest)
- 3 väike, kahekesi
- 4 üksinda

- 1 pereliikmetel, sugulastel läheb hästi
- 2 keskmiselt
- 3 halvasti

- 1 peres head suhted
- 2 keskmised
- 3 kehvapoolsed

ARVAMUSED JA HINNANGUD EESTI ARENGU KOHTA

Üldine hinnang Eesti olukorrale

- 1 hea, rohkem positiivset kui negatiivset
- 2 head ja halba võrdselt
- 3 halba rohkem kui head

Üldine hinnang 1990ndatel toimunud muutustele

- 1 hea, rohkem positiivset kui negatiivset
- 2 head ja halba võrdselt
- 3 halba rohkem kui head

Arusaamad muutuste algatajate, läbiviijate, vastutajate kohta

Hoiak Eesti tuleviku suhtes

- 1 pigem positiivne, optimistlik
- 2 ambivalentne, kahtlev, nii seda kui teist
- 3 pigem negatiivne, pessimistlik

HINNANGUD JA TÕLGENDUSED TEGELASE ENDAGA TOIMUNUD MUUTUSTELE

Tegelase enda poolt

- 1 muutused on olnud pigem positiivsed
- 2 ambivalentsed, nii seda kui teist
- 3 pigem negatiivsed

Teiste, eeskätt ajakirjaniku poolt

- 1 muutused on olnud pigem positiivsed
- 2 ambivalentsed, nii seda kui teist
- 3 pigem negatiivsed

Esiletoodud võimalused, kasutamata ressursid

Hoiak isikliku tuleviku suhtes

- 1 pigem positiivne, optimistlik
- 2 ambivalentne, kahtlev, nii seda kui teist
- 3 pigem negatiivne, pessimistlik

PÜÜDLUSED, VÄÄRTUSED

Mille poole elus püüdleb, mida elus hindab

Schwartzi väärtused

- 1 tugev; 2 märkimisväärne; 3 nõrk

Iseseisvus (self-direction)

uudishimu, loovus, vabadus, oma sihtide seadmine, sõltumatus, eneseaustus

Orientatsioon muutustele, vaheldusele

uljus, soov elada põnevat elu, soov elada vaheldusrikast elu

Hedonism

püüd soovide rahuldamisele, kalduvus teha vaid meeldivaid asju, püüd meelelisi naudinguid võimaldava igapäevaelu poole

Püüd turvalisuse poole

puhtuse armastus, rahvusliku julgeoleku olulisus, võlgujäämise vältimine, ühiskonna stabiilsuse olulisus, lähedaste inimeste ohutuse olulisus, kokkukuuluvustunde olulisus, füüsilise ja vaimse tervise olulisus

Saavutusvajadus

edu olulisus, võimekus, auahnus, edasipüüdlikkus, mõju teiste hulgas, arukus

Võim

domineerimine teiste üle, otsustamisõigus, jõukus, teiste tunnustus, oma maine tähtsustamine

Konformsus

kuulekus, teiste austamine, viisakus, enesedistsipliin

Traditsioonilisus

leppimine oma kohaga, usklikkus, vähenõudlikkus, traditsioonide ja kommete austamine, mõõdukus, äärmuste vältimine, püüd privaatsusele

Hea tahe

abivalmidus, ausus, andestamine, lojaalsus, vastutustunne, vaimsete väärtuste olulisus, sõpruse olulisus, hingelise läheduse olulisus, elu mõtte olulisus

Universalism

keskkonnakaitse olulisus, ühtsustunne loodusega, püüd ilu poole, sallivus, püüd õigluse poole, elutarkus, püüd võrdsuse, võrdsete võimaluste poole, püüd rahu poole maailmas, seesmine harmoonia

TEGELASE KUULUMINE VÕITJATE VÕI KAOTAJATE HULKA

Selle põhjal, mis tegelane ise räägib

- 1 kindel kaotaja
- 2 üldiselt kaotaja
- 3 veidi rohkem kaotaja kui võitja
- 4 võrdselt nii kaotaja kui võitja
- 5 veidi rohkem võitja kui kaotaja
- 6 üldiselt võitja
- 7 kindel võitja
- 0 neutraalne, ei ole võimalik määrata

Selle põhjal, kuidas autor tegelast näitab – sama skaala

Lisa 3. Kontentanalüüsi kategooriad

KELLEST RÄÄGITAKSE (peategelane)

Sugu

1 mees

2 naine

Vanus

1 alla 30

2 30-39

3 40-49

4 50-59

5 60-69

6 üle 70

Praegune tegevusala

1 reatöötaja

2 kontoriametnik

3 spetsialist

4 juht (ka allüksuse juht)

5 ettevõtja, talunik

6 kodune

7 töötu, tööotsija

8 pensionär

9 õppur

10 muu (sportlane, näitleja, kunstnik, muusik)

Endine tegevusala (sama skaala)

Praegune elukoht

1 Pärnu

2 Viljandi

3 Tallinn

4 Tartu

5 Narva, Kohtla-Järve, Sillamäe

6 Muu linn

7 Kohalik keskus

8 Küla, maakoht

9 Välismaa

Endine elukoht (sama skaala)

Meediatähelepanu põhjus

1 märkimisväärne, tuntud isiksus

2 tegelase saatus

3 majanduslik seis

4 töö, tegevusala

5 hobi, harrastus

6 saavutused

7 maailmavaade, mõtted, elulaad

8 muu

Praegune sotsiaalne staatus

1 väga kõrge, üle-eestilise tähtsusega

- 2 kõrge, kohaliku tähtsusega
- 3 keskmine, oluline oma asutuses, ettevõttes
- 4 madal (käsutäitja, kõrvalseisja)

Endine sotsiaalne staatus (sama skaala)

Praegune majanduslik heolu

- 1 jõukas, üle keskmise
- 2 keskmine
- 3 vaene, alla keskmise

Endine majanduslik heaolu (sama skaala)

Hobid ja huvialad

- 1 füüsiline treening
- 2 tehnika, tehnikasport
- 3 muu sport (bridž, male), spordi vaatlemine
- 4 kirjandus
- 5 muusika, kunst
- 6 teater, kino
- 7 kollektsioneerimine
- 8 reisimine
- 9 *new age*, religioon, müstika, filosoofia
- 10 loodus
- 11 muu

Perekondlikud asjaolud

- 1 suur pere (5 inimest, rohkem)
- 2 keskmine (3-4 inimest)
- 3 väike, kahekesi
- 4 üksinda
- 1 pereliikmetel, sugulastel läheb hästi
- 2 keskmiselt
- 3 halvasti
- 1 peres head suhted
- 2 keskmised
- 3 kehvapoolsed

ARVAMUSED JA HINNANGUD EESTI ARENGU KOHTA

Üldine hinnang Eesti olukorrale

- 1 hea, rohkem positiivset kui negatiivset
- 2 head ja halba võrdselt
- 3 halba rohkem kui head

Üldine hinnang 1990ndatel toimunud muutustele

- 1 hea, rohkem positiivset kui negatiivset
- 2 head ja halba võrdselt
- 3 halba rohkem kui head

Hoiak Eesti tuleviku suhtes

- 1 pigem positiivne, optimistlik
- 2 ambivalentne, kahtlev, nii seda kui teist
- 3 pigem negatiivne, pessimistlik

HINNANGUD JA TÕLGENDUSED TEGELASE ENDAGA TOIMUNUD MUUTUSTELE

Tegelase enda poolt

- 1 muutused on olnud pigem positiivsed
- 2 ambivalentsed, nii seda kui teist
- 3 pigem negatiivsed

Teiste, eeskätt ajakirjaniku poolt

- 1 muutused on olnud pigem positiivsed
- 2 ambivalentsed, nii seda kui teist
- 3 pigem negatiivsed

Hoiak isikliku tuleviku suhtes

- 1 pigem positiivne, optimistlik
- 2 ambivalentne, kahtlev, nii seda kui teist
- 3 pigem negatiivne, pessimistlik

TEGELASE KUULUMINE VÕITJATE VÕI KAOTAJATE HULKA

Selle põhjal, mis tegelane ise räägib

- 1 kaotaja
- 2 veidi rohkem kaotaja kui võitja
- 3 võrdselt nii kaotaja kui võitja
- 4 veidi rohkem võitja kui kaotaja
- 5 võitja
- 0 neutraalne, ei ole võimalik määrata

Kasutatud kirjandus

- Baltic Media Book 1999. Tallinn, Riga, Vilnius: BMF Gallup Media
- Baltic Media Book 2000. Tallinn, Riga, Vilnius: BMF Gallup Media
- Hansson, L. (2001). Töötavate naiste probleemidest 1990-ndate aastate tööturul. Mitte ainult võitjatest. Hansson, L. (toim.). Tallinn: TPÜ Rahvusvaheliste ja Sotsiaaluuringute Instituut, 35-53
- Hansson, L. (1999). Tööhõive. Argielu Eestis 1990-ndatel aastatel: Elanikkonnaküsitlustel "Eesti 93" ja "Eesti 98" põhinev sotsioloogiline ülevaade. Narusk, A. (toim.). Tallinn: TPÜ Rahvusvaheliste ja Sotsiaaluuringute Instituut, 11-17
- Kalmus, V. & T. Vihalemm (2004). Eesti siirdekultuuri väärtused. Eesti elavik 21. sajandi algul: Ülevaade uurimuse Mina. Maailm. Meedia tulemustest. Kalmus, V. & M. Lauristin & P. Pruulmann-Vengerfeldt (toim.). Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 31-43
- Kaplinski, J. (2000). Kajakas võltsmunal. Tallinn: Vagabund
- Kelam, A. (2001). Eesti perekond ja peresuhted 1990-ndatel aastatel. Mitte ainult võitjatest. Hansson, L. (toim.). Tallinn: TPÜ Rahvusvaheliste ja Sotsiaaluuringute Instituut, 16-34
- Laidmäe, V.-I. (2001). Vanemaealised ja eluga toimetulek. Mitte ainult võitjatest. Hansson, L. (toim.). Tallinn: TPÜ Rahvusvaheliste ja Sotsiaaluuringute Instituut, 67-91
- Lauristin, M. (2004). Hinnangud Eesti ühiskonnas toimunud muutustele. Eesti elavik 21. sajandi algul: Ülevaade uurimuse Mina. Maailm. Meedia tulemustest. Kalmus, V. & M. Lauristin & P. Pruulmann-Vengerfeldt (toim.). Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 231-249
- Lauristin, M. (2004). Eesti ühiskonna kihistumine. Eesti elavik 21. sajandi algul: Ülevaade uurimuse Mina. Maailm. Meedia tulemustest. Kalmus, V. & M. Lauristin & P. Pruulmann-Vengerfeldt (toim.). Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 251-285
- Lauristin, M. & P. Vihalemm (2004). Sissejuhatus: Uurimuse *Mina. Maailm. Meedia* metodoloogiast ja tähendusest. Eesti elavik 21. sajandi algul: Ülevaade uurimuse Mina. Maailm. Meedia tulemustest. Kalmus, V. & M. Lauristin & P. Pruulmann-Vengerfeldt (toim.). Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 23-28
- Lauristin, M. (2000). Kas see ongi siis nüüd see Eesti aeg? Muutuste diskursus Eesti ajakirjanduses. Kõnelev ja kõneldav inimene: Eesti erinevate eluvaldkondade diskursus. Ruus, V.-R. (koostaja). Tallinn: TPÜ Kirjastus, 63-84;
- Lauristin, M. & P. Vihalemm (1998). Postkommunistlik siirdeaeg Eestis: tõlgendusvõimalusi. Akadeemia, 4/1998, 675-701, 5/1998, 899-916
- Lauristin, M. & P. Vihalemm (1997). Recent Historical Developments in Estonia: Three Stages of Transition (1987-1997). Return to the Western World: Cultural and Political Perspectives on Estonian Post-Communist Transition. Lauristin, M. & P. Vihalemm & K.-E. Rosengren & L. Weibull (toim.). Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 73-126

- Marksoo, Ü. (2002). Muutuv tööturg Eestis, 1994-1999. Elutingimused Eestis viis aastat hiljem. Kutsar, D. (toim.). Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 80-100
- Narusk, A. & L. Hansson (1999). Estonian Families in the 1990s: Winners and Losers” Tallinn: Estonian Academy Publishers
- Paju, T. (2004). 15 aastat Eesti meediaettevõtlust: meediaettevõtete teke ja meediaturu areng 1989-2004. Meedia süsteem ja meediakasutus Eestis 1965-2004. Vihalemm, P. (toim.). Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 23-47
- Pettai, I. (2002). Kihistumine kui probleem. Kaks Eestit: Artiklite, ettekannete ja analüüside kogumik. Vetik, R. (toim.). Tallinn: TPÜ Kirjastus, 118-126
- Pesti, M. (2000). Üleminekuaja võitjate ja kaotajate kujutamine ajalehes *Postimees* 1999. ja 2000. aastal. Käsikirjaline kursusetöö. Ajakirjanduse ja kommunikatsiooni osakond, Tartu Ülikool, Tartu
- Pesti, M. (2001). Üleminekuaja võitjate ja kaotajate kujutamine ajalehes *Postimees* aastatel 1999-2001. Käsikirjaline bakalaureusetöö. Ajakirjanduse ja kommunikatsiooni osakond, Tartu Ülikool, Tartu
- Raudla, H (2004). Üleminekuaja võitjate ja kaotajate kujutamine ajalehtedes *Sakala* ja *Pärnu Postimees* aastatel 1999 ja 2000. Käsikirjaline kursusetöö. Ajakirjanduse ja kommunikatsiooni osakond, Tartu Ülikool, Tartu
- Saar, E. (2002). Saatuse diskursus ja Eesti üleminekmudel. Kaks Eestit: Artiklite, ettekannete ja analüüside kogumik. Vetik, R. (toim.). Tallinn: TPÜ Kirjastus, 111-117
- Tiit, E.-M. (2002). Süvenev kihistumine Eesti ühiskonnas. Kaks Eestit: Artiklite, ettekannete ja analüüside kogumik. Vetik, R. (toim.). Tallinn: TPÜ Kirjastus, 55-58
- Titma, M. (1999). Kolmekümneaastaste põlvkonna sotsiaalne portree. Tartu-Tallinn: Teaduste Akadeemia Kirjastus
- Titma, M. (2002) 30- ja 50-aastaste põlvkond uue aastatuhande künnisel. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus
- Toomere, T. (2002). Personaalse edu kujutamine Eesti ajakirjanduses. Trepist alla ja üles: Edukad ja ebaedukad postsotsialistlikus Eestis. Saar, E. (toim. /koostaja). Tallinn: Teaduste Akadeemia Kirjastus, 15-36
- Vaino, K. (2004). Eesti pilt Rootsi ajalehtedes aastatel 1995-1997 ja 2002-2003. Käsikirjaline magistr töö. Ajakirjanduse ja kommunikatsiooni osakond, Tartu Ülikool, Tartu
- Vihalemm, P. & M. Lõhmus & V. Jakobson (2004). Ühiskond meediaruumis: traditsiooniline meedia. Eesti elavik 21. sajandi algul: Ülevaade uurimuse Mina. Maailm. Meedia tulemustest. Kalmus, V. & M. Lauristin & P. Pruulmann-Vengerfeldt (toim.). Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 131-145
- Vihalemm, P. & M. Lauristin (2004). Eesti ühiskonna ja meedia muutumine 1965-2004. Meedia süsteem ja meediakasutus Eestis 1965-2004. Vihalemm, P. (toim.). Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 1-22
- Vihalemm, P. & R. Kõuts (2004). Trüki sõna ja lugejaskond Eestis 1965-2004. Meedia süsteem ja meediakasutus Eestis 1965-2004. Vihalemm, P. (toim.). Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 61-90
- Vöörmann, R. (2000). Mehed ja naised tööturul: palgasuhted. Teel tasakaalustatud ühiskonda: naised ja mehed Eestis. Narusk, A. (toim.). Tallinn: Eesti Vabariigi Sotsiaalministeerium, ÜRO Arenguprogramm, 46-53

